

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Бережний В.М., Дефорж С.Ю.

***ОСНОВИ
МАКРОЕКОНОМІКИ***

ХАРКІВ - 2005

ЗМІСТ

<i>Розділ 1.</i>	Проблеми макроекономіки: зайнятість, інфляція, економічний ріст	3
<i>Розділ 2</i>	Кругооборот доходів і продуктів	7
<i>Розділ 3</i>	Статистичні методи обліку національного продукту і національного доходу	12
<i>Розділ 4</i>	Сукупний попит і сукупна пропозиція та їх взаємодія	17
<i>Розділ 5.</i>	Класична і кейнсіанська теорія доходів	21
<i>Розділ 6.</i>	Модель рівноваги доходів і витрат Кейнса	27
<i>Розділ 7.</i>	Податково-бюджетна політика в моделі доходи-витрати Кейнса	32
<i>Розділ 8.</i>	Основи теорії грошей	35
<i>Розділ 9.</i>	Монетарна система і політика	38
<i>Розділ 22.</i>	Гроші і дохід в кейнсіанській моделі доходів і витрат	45
<i>Розділ 10.</i>	Модель ISLM з гнучкими цінами	51
<i>Розділ 11.</i>	Інфляція в рамках моделі взаємодії сил попиту і пропозиції на сукупному рівні	56
<i>Розділ 12.</i>	Економічні стратегії подолання інфляції	61
<i>Розділ 13.</i>	Основи міжнародних фінансових розрахунків	67

МАКРОЕКОНОМІКА

РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМИ МАКРОЕКОНОМІКИ: ЗАЙНЯТІСТЬ, ІНФЛЯЦІЯ, ЕКОНОМІЧНИЙ РІСТ

1.1. Предмет і основні проблеми макроекономіки

На відміну від мікроекономіки, яка вивчає виробництво і ринкові відносини на рівні підприємства, макроекономіка вивчає економічні явища на народногосподарському рівні. Вона намагається виявити і пояснити причини змін в рості і розвитку суспільного виробництва, причини і вплив безробіття та інфляції на економіку, взаємодію товарного і грошового ринку, вплив міжнародних факторів на економічний розвиток і т.д. Вивчення принципів і закономірностей макроекономічного розвитку дає можливість краще зрозуміти ринковий механізм функціонування економіки в цілому як на мікро-, так і на макрорівні.

Конкретними основними економічними проблемами, що вивчаються макроекономікою, являються зайнятість, інфляція і економічний ріст. Вирішальне значення даних проблем в економіці випливає з того, що ідеальним є той розвиток, при якому досягається стійке безперервне зростання валового національного продукту і валового національного доходу при повному використанні ресурсів, в тому числі і трудових, і при стабільному стані грошової системи.

Але в реальному житті шлях економічного розвитку не являється ідеальним. Він проходить з коливаннями, з чергуванням підйомів і спадів, характеризується періодичним безробіттям та інфляцією. В зв'язку з цим перед макроекономікою як наукою стоїть завдання обґрунтування можливостей і способів державного регулювання розвитку економіки для забезпечення його оптимальності. В цьому питанні в позиціях різних макроекономічних шкіл є більш чи менш принципові відмінності.

1.2. Економічний ріст і його фактори

В історії розвитку людського суспільства має місце постійний ріст економіки. Загальним показником рівня економічного росту являється величина і розмір ВВП і ВНД на душу населення.

Але, як було відмічено вище, економічний ріст здійснюється нерівномірно (рис. 1.1).

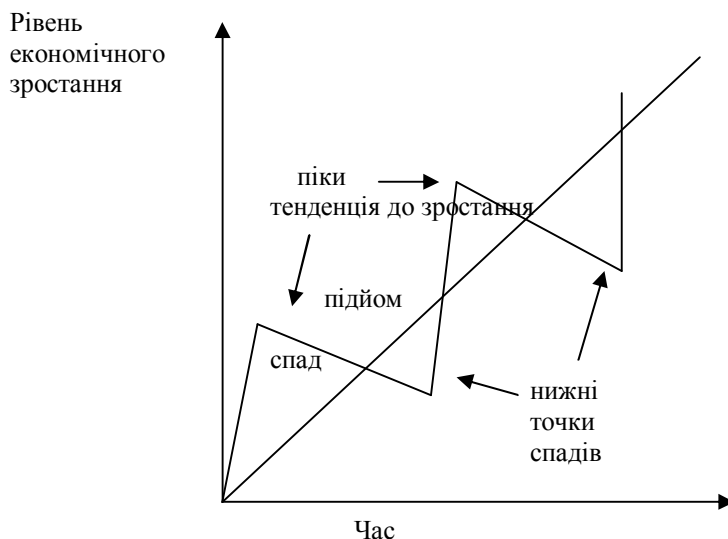

Рис. 1.1. Економічне коливання

При загальній тенденції росту кожне з окремих коливань характеризується спадом, нижньою точкою спаду, підйомом і піком росту. Як правило, спади економічної активності і

виробництва ведуть до серйозного безробіття, а піки - до повної зайнятості і інфляції.

Загальними причинами економічних коливань являються рівень забезпечення виробництва ресурсами, стан технології, запровадження нововведень та капіталовкладень.

Загальну уяву про взаємодію факторів економічного росту дає крива виробничих можливостей (рис. 1.2).

Інвестиційні
товари

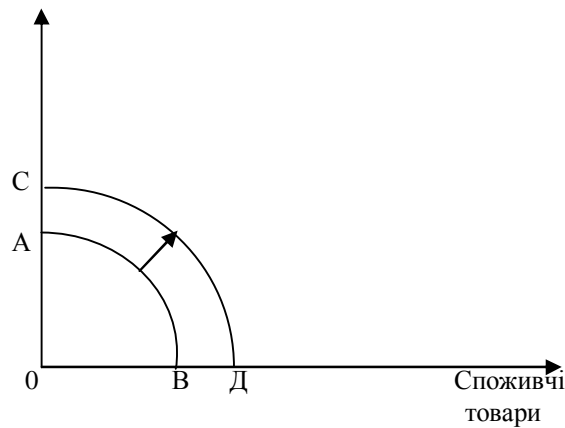

Рис. 1.2. Економічний ріст і крива виробничих можливостей.

Дана крива відображає кількісні варіанти випуску різноманітної продукції, яка може бути вироблена на основі певних конкретних ресурсів та наявної технології. Кожна точка на даній кривій визначає максимальну кількість виробництва інвестиційних та споживчих товарів. При цьому при виробництві в суспільстві більшої кількості інвестиційних товарів зменшиться виробництво товарів споживчих і навпаки.

При зростанні кількості і якості ресурсів і більш продуктивного їх використання крива АВ зміститься вправо в напрямку до кривої CD, тобто буде мати місце економічний ріст. Але можливості економічного росту визначаються не лише пропозицією факторів виробництва і технічним прогресом, а й попитом на товари, тобто загальними витратами суспільства. При зменшенні загальних витрат знижується рівень виробництва, зайнятості і доходів. Приріст виробничого потенціалу може бути повністю реалізований лише при повній зайнятості і ефективному використанні додаткових ресурсів. При цьому слід мати на увазі: коли в економіці досягається повна зайнятість при незмінних ресурсах і технічному прогресі, то реальний обсяг продукції більше не зростає, а додаткові витрати ведуть лише до зростання цін.

Практично в економіці постійно існує розрив між потенціальним і реальним ВВП і точка, якою характеризується стан економіки, лежить вліво від кривої виробничих можливостей. Завдання регулювання економіки заключається в тому, щоб забезпечувати мінімальний розрив між потенціальним і реальним ВВП шляхом забезпечення повної зайнятості. При її досягненні подальший ріст повинен забезпечуватись за рахунок створення умов для росту потенційного ВВП на основі залучення більшого обсягу ресурсів і їх більш продуктивного використання при обмеженні інфляційних процесів.

1.3. Зайнятість і безробіття

Необхідно відмітити, що між економічним ростом і зайнятістю немає жорсткого прямого зв'язку. Економічні коливання ведуть до росту і падіння зайнятості при піках і спадах коливань. Але безробіття може не зникнути і при високому рівні економічного росту. Мало того, в реальній дійсності має місце зростаюче безробіття при посиленні інфляції.

Звідси впливають значні труднощі при вирішенні макроекономічних проблем.

Безробіття прийнято виділяти в трьох формах: фрикційне, структурне і циклічне.

Фрикційне безробіття зв'язане з тимчасовими періодами незайнятості людей при переході їх з одного місця роботи на інше по різних причинах. Фрикційне безробіття - явище постійне, практично неминуче і його не можна оцінювати однозначно негативно.

Структурне безробіття зв'язане з вивільненням робочої сили внаслідок відмирання одних професій і появи інших з розвитком техніки і технології. "Структурні" безробітні не можуть зараз же одержати роботу без перепідготовки. Структурне безробіття являється теж неминучим, але більш довготривалим в порівнянні з фрикційним і створює більше проблем для людей. Циклічне безробіття викликається спадами економічних коливань, при недостатності загальних або сукупних витрат. При зменшенні сукупного попиту на товари і послуги скорочується зайнятість і зростає безробіття. Наприклад, під час світової економічної кризи 1929-1933 р.р. циклічне безробіття досягло примірно 25%.

Необхідно розрізняти визначення зайнятого і безробітного від понять "працюючий" і "непрацюючий". Наприклад, до категорії зайнятих не належать працюючі люди, які займаються веденням домашнього господарства і доглядом за дітьми, якщо вони не одержують грошової винагороди за свою працю. В число зайнятих не включаються також діти у віці до 16 років, незалежно від того, одержують вони грошову плату за свою працю чи працюють безплатно в сім'ях чи на підприємствах.

До безробітних відносяться також тимчасово звільнені з роботи люди, діяльність яких на попередній роботі буде відновлена. Однак безробітними не вважаються відсутні на робочому місці в зв'язку з хворобою, поганою погодою, трудовими конфліктами. Працюючі неповний робочий тиждень також вважаються зайнятими - їх називають частково зайнятими.

В категорію безробітних не попадають люди, які на протязі останніх 6 місяців активно шукали роботу, але втратили надію її знайти і припинили пошуки.

Необхідно відмітити, що повна зайнятість не означає відсутності безробіття. Повна зайнятість означає відсутність циклічного безробіття при наявності безробіття фрикційного і структурного. Рівень безробіття при повній зайнятості називають також природним рівнем безробіття.

З розвитком економіки природний рівень безробіття підвищується. Коли в 1940-1960 р.р. природним вважався 4%-ний рівень безробіття, то в даний час - 5-6%-ний. Реальний обсяг ВВП, який економіка спроможна виробити при природному рівні безробіття при повному використанні ресурсів, називається виробничим потенціалом економіки. У відповідності із законом Оукена, один відсоток приросту безробіття зверх природного рівня веде до зменшення виробництва ВВП на 2,5 відсотка.

1.4. Інфляція

Як відомо, інфляція виникає при перевищенні кількості грошей над вартістю товарів і виражається в рості цін. Але через механізм ціноутворення здійснюється взаємозв'язок між економічним ростом, зайнятістю і інфляцією.

Коли виробництво знаходиться на стадії спаду при значному безробітті, то економічний ріст може бути забезпечений без збільшення витрат на одиницю продукції і підвищення цін. Це пов'язано з тим, що при високій конкуренції на ринку праці не буде зростати заробітна плата як основний елемент виробничих затрат.

По мірі наближення економіки до стану повної зайнятості і зменшення забезпечення ресурсами, в тому числі і трудовими, будуть зростати затрати, в тому числі і на заробітну плату, підвищуватимуться ціни і посилюватиметься інфляція.

При досягненні повної (природного рівня) зайнятості можливостей росту виробництва не буде і зростання попиту при цьому ще більше посилить інфляцію. Інфляція, яка обумовлюється зростанням попиту, називається інфляцією попиту. Сильна інфляція зменшує реальні доходи, попит на товари, а тим самим зумовлює падіння виробництва. Однак

вважається, що в процесі розвитку економіки, наближення її до потенціально можливого рівня виробництва і повної зайнятості помірна інфляція необхідна.

При зростанні витрат виробництва може виникнути інфляція затрат (інфляція пропозиції). Наприклад, економіка може знаходитись в стані повної зайнятості при стабільних цінах, тобто при рівновазі між попитом і рівнем виробництва. Але коли при цьому по тих чи інших причинах зростуть витрати виробництва - наприклад, внаслідок здорожання матеріальних ресурсів, то вартість продукції і ціни виробників зростуть і при невідповідному попиті створений ВВП не весь буде реалізований, що приведе до спаду виробництва і зростання безробіття.

Інфляційна ситуація, при якій поряд із значним зростанням цін має місце глибокий спад виробництва і безробіття, називається стагфляцією.

Становище стагфляції було характерним для економіки розвинутих країн заходу в 1973-1975 р.р., коли розвинулась енергетична криза. Подібна ситуація склалась сьогодні і в економіці України.

При стагфляції необхідно здійснити структурну перебудову виробництва, знизити енергозатрати, підвищити продуктивність праці на основі ресурсозберігаючих технологій. При неприйнятті протиінфляційних мір швидкий ріст цін на ресурси і неконтрольований ріст зарплати може привести до гіперінфляції (неконтрольованої надзвичайно швидкої інфляції). При цьому підприємствам не вигідно вкладати гроші у виробництво, вони затримують реалізацію продукції в очікуванні росту цін, по-силюється спекулятивна діяльність, гроші намагаються вкласти у нерухомість, коштовності і ін. Гроші втрачають свої функції як міра вартості, засіб обігу і платежу. Гіперінфляція приводить до закриття підприємств, масового безробіття, різкої поляризації суспільства і політичних потрясінь.

Якщо інфляція характеризується зростанням цін на товари і фактори виробництва, то дефляції відповідає падіння більшості цін. Інфляція і дефляція викликають протилежні зміни у розподілі доходу в суспільстві.

При інфляції боржники одержують вигоду за рахунок кредиторів, а отримувачі прибутків - порівняно з отримувачами фіксованих доходів. Якщо боржник повернув кредиторові 1000 гр.од. через рік при рості цін за цей період у 2 рази, то він фактично повернув лише половину реальної купівельної спроможності, яка була йому надана. Той, хто вклав гроші у нерухомість, звичайні акції, також отримує виграш, в той час як втрачають реальні доходи ті, що живуть на заробітну плату, пенсію, страхову ренту або відсоток. Втрачають частину своєї купівельної спроможності збереження.

У період дефляції становище змінюється на протилежне. Кредитори виграють за рахунок боржників, а отримувачі постійних доходів - порівняно з отримувачами прибутків. Відчують себе багатшими ті, що одержують постійну зарплату, пенсії або відсоток. Уряд виявить зростання реальних державних боргів.

Рівень інфляції визначається з допомогою індексу цін. Якщо у 1987 р. індекс цін на споживчі товари був рівний 113,6, а в 1988 р. - 118,3, то темп інфляції для 1988р. становитиме :

$$\frac{118 - 113,6}{113,6} \times 100 = 4,2\%$$

Так зване "правило величини 70" дозволяє швидко підрахувати кількість років, необхідних для подвоєння рівня цін. Потрібно лише розділити число 70 на щорічний рівень інфляції.

В зв'язку з інфляцією необхідно відрізнити рівні реальної і грошової, або номінальної відсоткової ставки. Номінальна відсоткова ставка - це виражене у відсотках збільшення грошової суми, яку одержує кредитор. Реальна відсоткова ставка - це виражене у відсотках збільшення купівельної спроможності, яке кредитор одержує від позичальника.

Так, наприклад, для одержання кредитором 5% реального прибутку від наданої позики при передбачуваній інфляції у 6 %, йому слід встановити номінальну відсоткову ставку в 11 %.

РОЗДІЛ 2. КРУГООБОРОТ ДОХОДІВ І ПРОДУКТІВ

2.1. Валовий національний продукт і валовий національний дохід та їх утворення

Основним показником економічного стану суспільства являється обсяг валового національного продукту (ВНП), який являє собою ринкову цінність всіх кінцевих продуктів і послуг, вироблених в сфері бізнесу на протязі року і реалізованих для кінцевого використання, включаючи інвестиції на заміщення зносу (амортизацію) і розширення капіталу.

Кінцевими продуктами являються товари і послуги, які купуються для кінцевого (остаточного) використання, а не для перепродажу чи дальшої обробки або переробки. Товари і послуги, які купуються для подальшої обробки чи переробки, або для перепродажу, відносяться до проміжних продуктів. У ВНП не включаються продажі проміжних продуктів, так як всі проміжні угоди, які мали місце, уже входять у вартість кінцевих продуктів. Включення проміжних продуктів у ВНП означало б подвійний рахунок і завищену оцінку ВНП.

ВНП без включення амортизації називається чистим національним продуктом (ЧНП) як вираження доданої цінності (валового доходу). Валовим доходом фірми являється різниця між виручкою від реалізації продукції і вартістю використаних сировини і матеріалів, придбаних у постачальників.

Утворення ЧНП можна показати на слідуєчому гіпотетичному прикладі (табл. 2.1). Нехай, наприклад, процес виробництва і реалізації хліба включає в себе 5 стадій. На кожній стадії різниця між вартістю продукції, яка реалізована, і виплаченими за матеріали і продукцію сумами і являє собою валовий дохід, який розподіляється на заробітну плату і прибуток. Валовий дохід, створений на всіх 5-ти стадіях, і являє собою цінність хліба як кінцевого продукту.

Сума доданих цінностей, створених у сфері бізнесу в цілому в суспільстві, з включенням амортизації, і являється ВНП.

ВНП виражає цінність продукції бізнесу і визначає його сукупний дохід від реалізації товарів населенню С, державі G, чистого експорту X як різниці між експортом E і імпортом M, а також інвестиції в бізнес I (розділ III табл. 2.2): $ВНП = C + G + I + X$.

Таблиця 2.1.

Формування чистого національного продукту

Стадії виробництва	Продажна ціна матеріалів і продуктів	Додана вартість ЧНП	Ціна реалізації
1. Вирощування насіння	-	10	10
2. Вирощування пшениці	10	40	50
3. Виготовлення борошна	50	20	70
4. Випічка хліба	70	30	100
5. Роздрібна торгівля хлібом	100	60	160
Загальна вартість	230	160	160

Виробляючи ВНП, бізнес, з другої сторони, формує також валовий національний дохід (ВНД), так як витрати бізнесу являються доходами споживачів у вигляді плати за ресурси, які використовує бізнес (розділ I табл.2.2). ВНД виражає суму доходів власників ресурсів, затрачених на виробництво продукції бізнесу. ВНД за мінусом амортизації називається

чистим національним доходом. ВНД перерозподіляється між населенням, урядом і бізнесом, забезпечуючи покриття відповідних витрат і фінансування інвестицій. Структура ВНД як потоку розподілених доходів споживачів (в тому числі і бізнесу, в доходи якого входить плата за надавані ним у використання ресурси) і уряду виражається як $VND=C + T + S$, де C - витрати населення на споживання, S - заощадження, T - податки (розділ II табл. 2.2).

2.2. КРУГООБОРОТ ДОХОДІВ І ПРОДУКТІВ В ПРОСТІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ - ПРИ РІВНОСТІ ЕКСПОРТУ І ІМПОРТУ

Реалізація ВВП і перерозподіл ВНД між населенням, урядом і бізнесом відбувається на відповідних ринках. Товари C виробляються бізнесом, потім поступають на ринок продуктів і послуг і купуються споживачами. Витрати уряду G включають, з однієї сторони, оплату праці працівників державних установ і служб, на яку купуються товари на ринку, і з другої сторони - фінансування державних замовлень бізнесові на виробництво продукції і послуг загальнодержавного значення.

Крім того, держава здійснює і так звані трансфертні платежі, тобто платежі, які не являються платою за які-небудь поточні трудові послуги - державні пенсії, допомога по безробіттю і низькооплачуваним особам. Уряд також погашає внутрішні позики у населення і виплачує по них відсотки. Джерелом урядових виплат є податки і позики, здійснювані на фінансових ринках шляхом продажу цінних паперів як фінансовим посередникам, так і населенню, за рахунок заощаджень споживачів.

Складовою частиною доходів бізнесу є експорт E за вирахуванням імпорту M , тобто чистий експорт X , як результуюче сальдо зовнішньоекономічної діяльності. Експорт збільшує доходи бізнесу, так як це той же продаж продуктів і послуг, тільки зарубіжним споживачам. Імпорт же зменшує доходи бізнесу, так як на суму імпорту купуються товари за рубежем, а не у вітчизняних виробників. Крім експорту і імпорту, існують також міжнародні фінансові операції інших видів : позики і кредити, купівля і продаж реальних і фінансових активів. Наприклад, американська фірма купує цінні папери, випущені урядом України, здійснюючи оплату в доларах. Тоді долари течуть в економіку України, тобто має місце притік капіталу. Це ж саме буде мати місце і тоді, коли українська фірма позичить грошову суму в доларах в одному з американських банків. За рахунок цих коштів українська фірма може оплатити імпорт товарів з Америки.

Таблиця 2.2.

Формування валового національного продукту та валового національного доходу (дані гіпотетичні)

I. ВНД як доходи власників ресурсів і витрати бізнесу як вартість його продукції	II. Напрямки розподілу ВНД	III. ВВП як доходи бізнесу і цінність його продукції для споживачів
1. Заробітна плата = 40. 2. Рента = 15 3. Відсоток на власний капітал = 5 4. Відсоток по інвестиційних позиках = 5 5. Підприємницький прибуток = 15 6. Амортизаційні відрахування на власний капітал бізнесу = 10 7. Повернені бізнесом інвестиційні позики = 10 Всього ВНД = 100	1. Податки $T=20$ 2. Витрати на споживання: $C=50$ а) продукції бізнесу $C-M=30$ б) імпорт $M=20$ 3. Заощадження: $S=30$ а) позики державі $L=10$ б) інвестиції в бізнес $I=20$ Всього ВНД = 100	1. Надходження від реалізації товарів і послуг: $C=50$ а) споживачам $C-E=30$ б) експорт $E=20$ 2. Державні закупівлі товарів і послуг $G=T+L=30$ 3. Інвестиції в бізнес $I=20$ Всього ВВП = 100

При здійсненні зворотніх процесів буде мати місце відтік капіталу з країни.

Звідси випливає, що країна може імпортувати більше, ніж експортувати. Тобто, здійснювати політику чистого імпорту, якщо в цей же самий час буде мати місце реальний чистий притік капіталу, тобто такий притік капіталу, який по величині перевищує його відтік. Подібна ж ситуація буде мати місце і тоді, коли країна позичає за кордоном більше засобів, ніж іноземні господарчі суб'єкти позичають у неї, або коли країна продає за кордон більше активів, ніж купує.

З іншої сторони, країна може експортувати більше, ніж імпортувати, якщо одночасно має місце чистий відтік капіталу, тобто коли відтік капіталу перевищує притік його. Така ситуація буде і тоді, якщо країна видає іноземним займачам більше кредитів, ніж сама бере в інших країнах. Таким чином, в економічній системі, яка характеризується наявністю чистого експорту, повинен спостерігатись чистий відтік капіталу, а сама така країна становиться постачальником інвестицій для іноземних держав.

В склад ВВП входять і інвестиції І як капіталовкладення фірм у виробництво. Є інвестиції в основний капітал і в товарно-матеріальні запаси. Інвестиції підрозділяються також на чисті і валові. Під чистими інвестиціями розуміють витрати для збільшення загальної величини капіталу. У валові інвестиції входять інвестиції чисті плюс інвестиції для відновлення капіталу.

Джерелом інвестицій є збереження споживачів. Збереження залучаються шляхом продажу фірмами акцій і облігацій, використання коштів фінансових посередників: банків, страхових компаній і ін.

В табл. 2.2 представлений числовий приклад балансу макро-економічних потоків при нульовому зовнішньоекономічному сальдо. ВВП представлений як сума доходів бізнесу, а ВНД - як сума доходів споживачів.

Прийmemo, що на податок року загальний капітал бізнесу становив 200 грошових одиниць, в тому числі 100 одиниць - позичений капітал, і 100 одиниць - власний капітал. На протязі року ВВП або вартість його виробленої продукції складає 100 одиниць. Весь капітал бізнесу матеріалізований в основних фондах бізнесу вартістю 200 одиниць, а матеріальні запаси за рік не змінились. Знос основних фондів за рік становить 10% їх вартості, тобто 20 одиниць, з них 10 одиниць - амортизація власних основних засобів. Дані 10 одиниць як створений амортизаційний фонд залишаються в розпорядженні власників бізнесу як споживачів (пункт б, колонка І табл. 2.2).

Інші 10 одиниць зносу на матеріалізований позичений капітал виступають як повернення бізнесом інвестиційних позик (пункт 7, колонка І табл. 2.2). Відсоток по інвестиційних позиках становить 5. Йому дорівнює також відсоток на власний капітал бізнесу.

В результаті функціонування бізнесу споживачі одержують за надані ними в розпорядження бізнесу фактори і позики сукупний дохід в обсязі 100 одиниць. З них 40 одиниць становить заробітна плата найманих працівників; 15 одиниць - рента; 10 одиниць амортизації власного капіталу і 5 одиниць як відсотки за нього поступають власникам бізнесу; 10 одиниць амортизації позиченого матеріалізованого капіталу і 5 одиниць як відсотки за нього поступають власникам заощаджень; 15 одиниць доходу виплачується власникам бізнесу як підприємницький прибуток.

З одержаних доходів у вигляді заробітної плати, ренти, процентів, підприємницького прибутку споживачі сплачують податки Т - 20 одиниць. З 80-ти одиниць доходу, який залишається після сплати податків, 5/8 його або 50 одиниць використовується для придбання життєвих засобів С, з них 30 - на купівлю продукції і бізнесу, 20 одиниці - на імпорт М, а 3/8 або 30 одиниць направляється в заощадження S.

Нехай в збереження знову поступають 10 одиниць повернених бізнесом інвестиційних позик у формі купівлі населенням державних цінних паперів. Ця сума виступить як позики державі L.

Далі 10 одиниць амортизаційних відрахувань на власний капітал бізнесу разом з 10

одинацями підприємницького прибутку направляються у формі валових інвестицій $I = 20$ на оплату закуповуваних бізнесом основних засобів. Так як на протязі року із сфери бізнесу вибуло 20 одиниць фондів, то загальний капітал бізнесу не змінився - 200 одиниць. Але змінилась структура капіталу, тепер на кінець року позичений капітал становить 90 одиниць, а власний капітал власників бізнесу виріс і становить 110 одиниць.

Витрати уряду на закупівлю товарів у бізнесу дорівнюють 30 одиниць. Джерелом урядових витрат 20 одиниць суми податків і 10 одиниць позик державі населенням, які будуть використані для покриття дефіциту бюджету.

Величини імпорту і експорту товарів однакові і становлять по 20 одиниць. Це означає, що ті суми, які витрачаються на придбання споживачами зарубіжних товарів на зовнішньому ринку, практично повертаються бізнесові за рахунок продажу експортованої продукції на тому ж ринку. В результаті чистий експорт дорівнює нулю і зовнішній борг, якщо він існує, не змінюється.

Обсяг валового національного продукту в 100 одиниць дорівнює обсягу валового національного доходу в 100 одиниць при відповідному балансі кругових потоків товарів і грошей:

$$C + G + I + X = C + T + S.$$

14.3. Умови збалансованості та рівності валового національного доходу та валового національного продукту

Зв'язок між ВВП і ВНД реалізується в процесі взаємодії між сукупною пропозицією і сукупним попитом. Національний продукт як сумарна вартість всіх товарів і послуг, вироблених в економічній системі, і являє собою сукупну пропозицію. Ціннісна ж оцінка сумарного обсягу закупок всіх знову вироблених товарів і послуг, запланованих споживачами, являє собою сукупний попит.

Економічна система знаходиться в стані рівноваги, якщо величина запланованих витрат споживачів (сукупний попит) дорівнює національному продукту (сукупна пропозиція). Однак незалежно від того, знаходиться економічна система в стані рівноваги чи ні, національний продукт, який включає як заплановані, так і незаплановані інвестиції, завжди дорівнює величині національного доходу.

Уявимо, що існує економічна система, в якій виробляється тільки три види товарів: яблука, радіоприймачі і фрезерні станки. Підприємці планують виробити за рік яблук на 30 тис.гр.од., радіоприймачів - також на 30 тис.гр.од., а фрезерних станків - на 40 тис.гр.од. При виконанні цих планів національний продукт /сукупна пропозиція/ становитиме 100 тис.гр.од.

Споживачі також планують купити яблука і радіоприймачів відповідно на суми по 30 тис.гр.од., а фірми, які виробляють радіоприймачі, планують закупити фрезерні станки на суму 40 тис.гр.од. за рік, щоб розширити виробництво радіоприймачів. Звідси заплановані сумарні витрати на споживання становлять 60 тис.гр.од., планові інвестиції в основний капітал - 40 тис.гр.од., при відсутності інвестицій в товарно-матеріальні запаси, а сумарні заплановані витрати (сукупний попит) становлять 100 тис.гр.од. Сукупний попит і сукупна пропозиція рівні, а економічна система збалансована.

Але це лише бажаний стан рівноваги. А в реальному житті сукупний попит і сукупна пропозиція практично ніколи так точно не співпадають, бо фактично не співпадають між собою плани продавців і покупців.

Наприклад, у нашому випадку споживачі намірені фактично купити яблук лише на 25 тис.гр.од., а фірми купують інвестиційні товари (фрезерні станки) лише на 35 тис.гр.од. Після реалізації в таких обсягах виявиться, що всі радіоприймачі продані, а яблука на суму 5 тис.гр.од. і станки вартістю 5 тис.гр.од. не знайдуть покупців. Дані товари накопичаться у формі товарно-матеріальних запасів на складах виробників і являться, по суті, незапланованими інвестиціями в товарно-матеріальні запаси.

Тепер виявилось, що сукупна пропозиція і сукупний попит не знаходяться у стані

рівноваги і має місце незаплановане накопичення товарно-матеріальних запасів.

Для того, щоб стимулювати збут, фірми можуть знизити ціни на свої товари. В такому випадку обсяг сукупних попиту і сукупної пропозиції в номінальному виразі (тобто в поточних цінах на товари і послуги) скоротиться.

Якщо ж фірми скоротять ще й випуск продукції, то величина кругового потоку зменшиться як в реальному виразі, так і в но-мінальному.

Але може трапитися і так, що величина сукупного попиту перевищить величину сукупної пропозиції. Наприклад, споживачі вирішать закупити яблук на суму 35 тис.гр.од., а фірми фрезерних станків - на 45 тис.гр.од. При цьому обсяг попиту перевищить величину поточного обсягу виробництва на 10 тис.гр.од. Наслідком цього буде незаплановане наднормативне скорочення товарно-матеріальних запасів, так як фірми для забезпечення попиту будуть використовувати запаси як яблук, так і фрезерних станків. Якщо фірми спробують зупинити процес вичерпання запасів, підвищивши ціни на продукцію, то величина кругового потоку збільшиться в номінальному виразі. Якщо ж фірми до того ще й розширять виробництво, то величина кругового потоку збільшиться як в реальному, так і в номінальному виразі.

Таким чином, неплановані інвестиції в товарно-матеріальні запаси відіграють балансуєчу роль у взаємодії між національним продуктом (сукупною пропозицією) і національним доходом (сукупним попитом), між якими завжди зберігається рівність.

Тепер цю рівність також можна представити в слідуючому вигляді: $VNP = VND$ або $C + G + I + X = C + T + S$ або: Валовий національний продукт = Витрати на споживання + Державні закупки + Витрати на інвестиції + Чистий експорт = Споживання + Збереження + Податки = Національний дохід.

Ця рівність зберігається і при ненульовому зовнішньому сальдо. Якщо, наприклад, експорт перевищує імпорт, тобто якщо зовнішнє сальдо позитивне, то це збільшує доходи бізнесу від реалізації товарів за рубежем. При цьому зростають заощадження споживачів, надлишок яких не використовується у внутрішньому обороті країни. Цей надлишок через фінансову систему надається у вигляді позик іноземним партнерам. За рахунок даних позик зарубіжні партнери оплачують чистий експорт, який для них являється імпортом. На цю суму оплати зростає зовнішня заборгованість іноземних партнерів або зменшується зовнішня заборгованість країни-експортеру.

Якщо ж імпорт перевищує експорт, тобто зовнішнє сальдо від'ємне, то це веде до зниження доходів бізнесу, так як при цьому на дану суму - X населення, уряд і сам бізнес закупають товари за рубежом, а не у вітчизняного бізнесу. VND становиться недостатньо для фінансування витрат $C + S + T$. Країна змушена або збільшити свій зовнішній борг, або зменшувати заборгованість її зарубіжних партнерів. Таким чином, в обох випадках ненульового сальдо збалансованість економіки як витрат і доходів досягається за рахунок зміни зовнішньої заборгованості.

Таке регулювання збалансованості досягається, коли кількість грошей в обігу з урахуванням швидкості їх обороту відповідає валовому національному продуктові і курс національної валюти залишається незмінним. Інакше, наприклад, при позитивному зовнішньоекономічному сальдо зовнішньоторговий надлишок привів би до підвищення курсу національної валюти. При цьому імпортовані товари виявились би дешевшими, а експортовані - дорожчими для зарубіжних споживачів, так як тепер за іноземні товари прийшлося би платити менші ціни в національній валюті, обміняній по вищому курсу, а зарубіжні покупці платили б за товари по фактично вищих в їх грошах цінах. Це привело б до зниження експорту і досягнення збалансованості. Але при цьому зменшився б ВНП, доходи споживачів, а також і імпорт, погіршилися б результати зовнішньоекономічної діяльності. Для забезпечення необхідної кількості грошей в обігу, підтримання курсу національної валюти і збалансованості економіки держава через Центральний банк і банківську систему в цілому проводить стабілізаційну грошово-кредитну політику, суть якої буде розглянуто при дальшому викладі.

Розділ 3. СТАТИСТИЧНІ МЕТОДИ ОБЛІКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОДУКТУ І НАЦІОНАЛЬНОГО ДОХОДУ

3.1. Статистичний облік ВВП з точки зору його кінцевого використання

При визначенні ВВП і ВНД статистика національного доходу використовує рівність вартості національного продукту і сукупних витрат.

Величина ВВП визначається на основі способу його кінцевого використання. Даний метод передбачає підсумування видатків всіх економічних одиниць на придбання знову створених кінцевих товарів і послуг. Приклад визначення ВВП по даному методу показаний в табл. 3.1.

Таблиця 3.1.

Рахунки номінального валового національного продукту по способу кінцевого використання
(дані гіпотетичні, млрд.гр.од.)

Витрати на особисте споживання	347
Товари довгострокового користування	47
Товари короткострокового користування	112
Послуги	188
Сумарні інвестиції приватного сектора	78
Інвестиції в основний капітал	75
Зміна величини комерційних товарних запасів	3
Державні закупки товарів і послуг	104
Уряд країни	41
Місцеві органи влади	63
Чистий експорт товарів і послуг	-5
Експорт	62
Імпорт	-67
Валовий національний продукт	524
Відрахування, зв'язані з використанням основного капіталу	- 55
Чистий національний продукт	469

Рахунок "споживання" відображає обсяг сукупного споживання товарів і послуг, вироблених в країні та поставлених по імпорту. Категорія "послуги" включає все те, що в момент продажу не має форми матеріального об'єкту - наприклад, освіта, фінансові послуги, консультації і ін.

Стаття "Сумарні інвестиції приватного сектора" відображає сумарну вартість всіх придбаних засобів виробництва, а також зміну величини комерційних товарних запасів. Інвестиції в основний капітал включають як видатки фірм на придбання нового обладнання, будівель і споруд, так і вартість знову побудованих чи куплених житлових будинків.

При визначенні обсягу державних закупок товарів і послуг у ВВП не включаються трансфертні платежі, так як вони не являються видатками на придбання знову створених кінцевих товарів і послуг.

Остання позиція в рахунках ВВП являє собою чистий експорт як різницю між обсягами експорту і імпорту.

Відрахування, зв'язані з використанням основного капіталу - це та частина валових інвестицій, яка покриває затрати на амортизацію і оновлення застарілого обладнання. Ці відрахування не включаються в ЧНП, хоч входять у ВВП у складі валових інвестицій. Чисті інвестиції як різниця між інвестиціями валовими і затратами на амортизацію збільшують запас капіталу. Вони включаються в ЧНП.

3.2 Статистичний облік ВНД з точки зору його розподілу

Метод обліку ВНД з точки зору його розподілу заключається в інтеграції в одному показникові всіх видів доходів, які одержуються споживачами. Приклад статистичного обліку ВНД приведений в табл 3.2.

Таблиця 3.2.

Рахунки номінального національного доходу	
Виплати робітникам і службовцям	315
Заробітна плата	263
Додаткові виплати	52
Грошові рентні доходи індивідів	
Чистий відсоток	46
Прибутки корпорацій	30
Дивіденди	12
Податки на прибуток корпорацій	13
Нерозподілений прибуток	4
Поправка на зміну вартості товарних запасів і знецінення основного капіталу	
Дохід самостійно зайнятих	1
Національний дохід	35
	42

Виплати робітникам і службовцям у формі заробітної плати включають і внески у фонд соціального страхування.

Додаткові виплати включають інші платежі, які фіксуються підприємцями, наприклад, відрахування у фонди страхування від хвороб і систему відрахувань у приватні пенсійні фонди.

Всі види доходів у формі рентних платежів і субсидій, які одержують власники майна, є рентним доходом індивідів.

Чистий відсоток являється різницею між величиною доходу з відсотків, одержаного споживачами, і величиною відсоткових платежів для погашення споживчих позик.

Прибутки корпорацій включають в себе всі види доходів акціонерів, незалежно від того, одержують вони чи ні цей дохід в дійсності. В дійсності акціонери одержують лише дивіденди, як частину прибутку. Ще одна частина прибутку вилучається у вигляді податків. Нерозподілений прибуток компаній використовується ними для інвестицій. Величина прибутку коригується з урахуванням зміни вартості товарних запасів і знецінення основного капіталу.

Дохід самостійно зайнятих включає всі види доходів осіб, які ведуть власний бізнес, і дохід власників неакціонерних фірм.

3.3. Погодження двох методів обліку: розподільчого і по кінцевому використанню

Національний продукт і національний дохід завжди рівні, виходячи з їх реального економічного змісту. Однак при обліку цих величин вони не точно співпадають одна з однією і вимагають корегування.

Із величини валового національного продукту необхідно виключити суму відрахувань, зв'язаних з використанням основного капіталу, в результаті чого одержимо чистий національний продукт. Інвестиції для заміни зношеного або застарілого обладнання

враховуються бізнесом як затрати і не включаються у статті доходу самостійно зайнятих чи акціонерів.

Не являються доходами постачальників факторів виробництва і власників фірм і непрямі податки на виробників (податок з обороту, акцизні податки і податки на майно), які включаються в ціни товарів і послуг і вилучаються державою у виробників. Ці податки є частиною національного продукту, але не враховуються як одержані доходи в статистиці національного доходу.

При обліку ВВП по кінцевому використанню і ВНД на основі розподільчого підходу використовуються різні сукупності даних. В зв'язку з цим при підрахунку ВНД і ВВП неминуче виникають між ними статистичні розбіжності, які необхідно врахувати. В табл. 15.3 приведено приклад погодження двох методів обліку ВВП і ВНД.

Таблиця 3.3

Національний дохід по відношенню до валового національного продукту

Валовий національний продукт	524
Відрахування, зв'язані з використанням основного капіталу	- 55
Чистий національний продукт	469
Непрямі податки на підприємців	- 44
Статистичне розходження	2
Національний дохід	427

3.4 Особистий дохід

Дохід, який фактично одержують споживачі, називають особистим доходом. Для його визначення необхідно здійснити слідуючі розрахунки. По-перше, виключити з розрахунків національного доходу три статті доходів, які зароблені, але не одержані споживачами: внески у фонд соціального страхування, податки на прибуток корпорацій і нерозподілений прибуток. Потім додати трансфертні платежі, які не зароблені споживачами.

Виключивши з особистого доходу податки, які сплачуються споживачами, наприклад, прибутковий податок, одержимо ту частину особистого доходу, яка є в розпорядженні особи. Приводимо приклад визначення особистого доходу в табл. 3.4.

Таблиця 3.4.

Національний дохід і особистий дохід

Національний дохід	427
Внески у фонд соціального страхування	- 46
Податки на прибуток корпорацій і нерозподілений прибуток корпорацій	- 17
Трансфертні платежі	81
Особистий дохід	443
Податки на особисте майно	- 65
Дохід в особистому розпорядженні	378

3.5. Статистичний облік платежів по міжнародних операціях

До платежів по міжнародних операціях в першу чергу відносяться платежі, зв'язані з експортом і імпортом товарів. Важливими також являються розрахунки по довготермінових

і короткотермінових позиках під імпорт і експорт товарів, а також розрахунки, зв'язані з купілею-продажем реальних і фінансових активів, таких як нерухомість і цінні папери. Здійснюються також різноманітні міжнародні перекази коштів, а також операції по офіційних резервних рахунках центральних банків і урядових органів.

В табл. 3.5 представлений спрощений варіант платіжного балансу

Таблиця 3.5

Платіжний баланс по зовнішньоторгових операціях

<u>Поточний рахунок зовнішньоторгових операцій</u>	
Торговий баланс	- 13
Експорт товарів	32
Імпорт товарів	- 45
Послуги, чистий дохід	1,5
Чистий дохід від інвестицій	0,2
Інші послуги	1,3
Разом: односторонні платежі (трансферти)	- 1,5
Баланс по поточному рахунку зовнішньоторгових операцій	- 13
<u>Рахунки руху капітальних засобів</u>	
Баланс по рахунку руху капітальних засобів	14
Баланс капіталу	10
Відтік капіталу з країни	- 8
Притік капіталу в країну	18
Баланс офіційного резервного рахунку	4
Статистичне розходження	- 1
Підсумковий баланс	0,0

Торговий баланс, як складова частина платіжного балансу, негативний, так як має місце чистий імпорт товарів.

Послуги включають в себе платежі і надходження коштів від перевезень, туризму, страхування, і інших видів фінансових послуг. Чисті доходи від інвестицій, включаючи відсоткові доходи по фінансових активах, теж являються платежами за експорт послуг. Сума торгового балансу, чистого доходу від реалізованих послуг і односторонніх разових платежів відома як сальдо поточного рахунку по зовнішньоторгових операціях.

Придбання іноземними інвесторами в даній країні реальних і фінансових активів, а також позики у фінансових посередників за кордоном створюють приток грошових засобів, який прийнято називати притоком капіталу. Купівля зарубіжних активів або позики, які надаються іноземним клієнтам, створюють відтік капіталу.

Операції по офіційних резервних активах центральних банків і урядових органів, у відповідності з цілями міжнародної фінансової політики, включають у себе купівлю-продаж державних цінних паперів.

Існує логічний зв'язок між операціями по рахунках руху капітальних засобів і активним чи пасивним сальдо поточного рахунку по зовнішньоторгових операціях. Дефіцит по поточних рахунках в платіжному балансі означає, що доходів по експорту товарів і послуг недостатньо, щоб покрити видатки по імпорту. Додаткові кошти для фінансування чистого імпорту можуть бути одержані за рахунок чистого притоку капіталу, тобто або за рахунок перевищення обсягу позик, які поступають в економіку країни із закордону, над наданими позиками іноземним клієнтам, або за рахунок перевищення обсягів активів, які купуються іноземними клієнтами, над інвестиціями в зарубіжжя.

При позитивному ж сальдо по поточному рахунку зовнішньо-торгових операцій країна може використовувати доходи, які залишились від покриття витрат по імпорту, для надання додаткових позик зарубіжним клієнтам або для розширення покупок реальних чи фінансових активів за кордоном.

Теоретично передбачається, що баланси поточного рахунку і рахунку руху капітальних засобів повинні бути рівними по величині і протилежними по знаку, тобто їх сукупність повинна давати нуль, так як витрати коштів повинні забезпечуватись відповідними джерелами.

Однак в зв'язку із складністю розрахунків виникають певні погрішності. Сума їх відображається в спеціальній статті платіжного балансу "статистичне розходження". Вважається, що значна величина цього розходження обумовлена незареєстрованими потоками капіталу.

3.6. Методи статистичного обліку реального доходу і рівня цін

Номінальний приріст ВВП в більшості обумовлюється підвищенням цін на товари і послуги. Показником, який враховує зміни цін по самому широкому набору товарів, є дефлятор ВВП, який являє собою середньозважене значення цін на основі базисного року.

Є два способи визначення дефлятора. При першому способі показник базисного року позначають одиницею. Обчислені значення середніх цін відносно цієї одиниці називають рівнями цін. Наприклад, рівень цін у 1990 р. в порівнянні з 1980 р. становить 1,8. При другому способі показник базисного року приймають за сотню, а обчислені значення середніх цін відносно даної сотні називають індексами цін. Так, можна сказати, що індекс цін у 1990 р. в порівнянні з 1980 р. становить 180.

Нехай, наприклад, у 1980 р. як реальний, так і номінальний ВВП становив 327 млрд.гр.од, а номінальний ВВП у 1990 р., виражений в поточних цінах, 520 млрд.гр.од.. Тоді для визначення реального ВВП у 1990 р., вираженого в постійних цінах 1980 р., необхідно величину номінального ВВП у 1990 р. розділити на рівень цін (дефлятор) 1990 р.:

$$520 : 1,8 = 289 \text{ млрд.гр.од.}$$

Для вимірів динаміки цін використовують, крім дефлятора ВВП, багато інших індексів, в тому числі і самий популярний індекс споживчих цін і індекси цін виробників. При обчисленні індексу споживчих цін приймають до уваги ціни не на всі товари і послуги, створені в економічній системі, а лише ціни на товари і послуги, які складають «споживчий кошик», тобто набір основних товарів, які купують споживачі. Визначається індекс зміни цін на набори товарів споживчого кошика в досліджуваному періоді в порівнянні з базовим.

3.7. Достовірність обліку національного доходу

Чим достовірнішою буде інформація, заключена в рахунках національного доходу, тим науково-обгрунтованішою буде здій-снювана урядом економічна політика. Однак облік національного доходу далекий від досконалості. Приводом до неузгодженості обліку є ряд проблем.

По-перше, існує проблема вибору між своєчасністю і точністю даних. Підготовка точних даних веде до запізнення з одержанням реальних показників ВНД.

По-друге, крім видимої економіки, існує її невидимий тіньовий сектор, не враховуваний в обліку, який охоплює різноманітні види нелегальної діяльності, наприклад, виробництво і продаж наркотиків, ігорний бізнес, порнографія і ін. Надзвичайно крупним тіньовим сектором є грошовий дохід, який приховується від оподаткування, а також бартерні операції, які здійснюються взагалі без готівки.

При обчисленні індекса цін при обліку національного доходу виникають систематичні помилки, зв'язані з неврахуванням структурних змін в споживанні, обумовлених змінами цін. Адже індекс споживчих цін фіксує не виправдано великі питомі ваги для тих товарів, ціни на яких в порівнянні з базовим періодом зросли, але які купуються у відносно менших кількостях.

Систематична помилка виникає також при зміні якості товарів, в зв'язку з затрудненням в корегуванні цін товарів на якість.

Нарешті, облік ВВП практично не враховує нематеріальні джерела добробуту, наприклад, якість оточуючого середовища, стан здоров'я нації і багато інших.

В зв'язку з цими причинами, ВВП не може використовуватись як істинний показник рівня добробуту людей. З певною обережністю його можна використовувати для співставлення рівня матеріального добробуту в різні періоди і для різних районів.

Важливим макроекономічним показником є також валовий внутрішній продукт – ВВП. Він включає в себе продукцію і послуги, вироблені всередині країни і лише з використанням факторів виробництва, які належать власникам даної країни. В ряді випадків даному показникові надається перевага порівняно з ВВП, наприклад, при міжнародних співставленнях рівнів розвитку економіки різних держав; вимірювання національного добробуту (ВВП на душу населення); вимірювання продуктивності праці (наприклад, ВВП в розрахунку на одну годину відпрацьованого робочого часу).

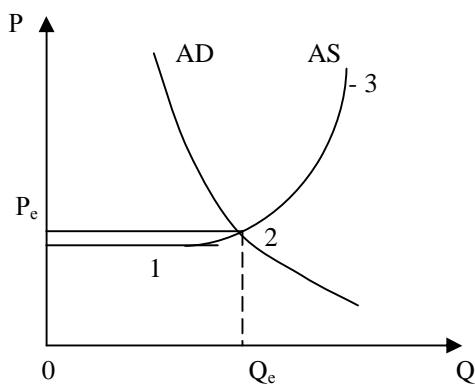
РОЗДІЛ 4. СУКУПНИЙ ПОПИТ І СУКУПНА ПРОПОЗИЦІЯ ТА ЇХ ВЗАЄМОДІЯ

4.1 Сукупний попит і сукупна пропозиція

Сукупний попит - це представлені на ринку в грошовій формі загальні потреби споживачів. В основі сукупного попиту лежить ВНД як вираження суспільної цінності товарів і послуг.

Сукупна пропозиція - це загальний обсяг товарів і послуг, представлених товаровиробниками на ринку споживачам. В основі пропозиції лежить ВВП як вираження суспільної вартості товарів і послуг.

Роль сукупного попиту і пропозиції заключається в тому, що співвідношенням між даними категоріями визначається обсяг виробництва і рівень цін. Загальноєкономічна тенденція між попитом і пропозицією показана на рис. 4.1.

P – рівень цін, Q – реальний обсяг виробництва (величина затрат),

AD – крива сукупного попиту, AS – крива сукупної пропозиції.

Рис. 4.1. Взаємодія між сукупним попитом та пропозицією

Крива AD виражає зв'язок між витратами на товари і послуги і цінами, тобто показує різні обсяги товарів і послуг, тобто реальний обсяг національного виробництва, який готові купити споживачі (населення, підприємства, уряд) при кожному можливому рівні цін.

Характер кривої сукупного попиту залежить як від рівня цін, так і від впливу нецінових факторів сукупного попиту. В першу чергу, ціни впливають на сукупний попит через відсоткову ставку, багатство населення, імпортні закупки. При зростанні цін: підвищуються відсоткові ставки, що приводить до скорочення споживчих витрат і інвестицій.

Зменшується купівельна спроможність фінансових засобів у населення і воно зменшує свої витрати.

Збільшується імпорт, що приводить до зменшення сукупного попиту на вітчизняні товари.

До нецінових факторів, що впливають на сукупний попит, належать: зміни в споживчих, інвестиційних, державних витратах і у витратах на чистий обсяг експорту.

Зміни в споживчих витратах визначаються добробутом, очікуваннями і заборгованістю споживача, податками. При зменшенні податків і зростанні добробуту збільшаться споживчі витрати, а крива AD зміститься вправо. При наявності значної заборгованості, наприклад, по кредитах, споживачі скоротять витрати і крива сукупного попиту зміститься вліво.

На розмір інвестицій впливають: відсоткові ставки, очікувані прибутки від інвестицій, податки з підприємств, технологія. Очікування більш високих прибутків від інвестицій, зменшення відсоткових ставок, зменшення податків з підприємств, запровадження нових технологій приводять до збільшення інвестицій і підвищення сукупного попиту.

Збільшення державних витрат сприятиме росту сукупного попиту при умові незмінності податків і відсоткових ставок.

На зміну у витратах на чистий обсяг експорту впливає національний дохід в зарубіжних країнах і валютні курси. При зменшенні національного доходу за кордоном чистий обсяг експорту і сукупний попит скорочуються.

Зниження курсу національної валюти до іноземних валют приведе до підвищення сукупного попиту, так як така зміна курсу еквівалентна здешевленню національної продукції для зарубіжних споживачів і сприяє зростанню експорту і зменшенню імпорту. І навпаки.

Форма кривої сукупної пропозиції залежить від собівартості одиниці продукції, цін реалізації продукції і можливості підприємств одержувати прибуток при збільшенні обсягу національного виробництва.

Кейнсіанський відрізок (1) кривої AS горизонтальний. Він відображає понижений рівень виробництва, наявність безробіття. Виробництво при цьому можна розширити без зростання собівартості і цін. Методи державного регулювання виробництва на цьому рівні розвитку економіки були розроблені англійським економістом Дж.М.Кейнсом і тому відрізок називається кейнсіанським.

Класичний відрізок (3) відповідає стану повної зайнятості при максимальному рівні національного виробництва. Спроби збільшити при цьому рівень виробництва кейнсіанськими методами державного регулювання не увінчаються успіхом і приведуть до зростання цін в результаті підвищення сукупного попиту.

На проміжному відрізку (2) при використанні менш ефективного обладнання і менш кваліфікованої робочої сили собівартість одиниці продукції зростає, що веде до зростання цін при розширенні обсягу національного виробництва.

На сукупну пропозицію впливають і нецінові фактори: зміна цін на ресурси, продуктивність праці, зміни податкових норм. Здешевлення ресурсів і ріст продуктивності праці приведуть до зниження собівартості одиниці продукції і росту національного виробництва при даному рівні цін. Ріст податків гальмує ріст виробництва і сукупну пропозицію.

При зменшенні сукупної пропозиції крива AS зміщується вліво і вгору в напрямку скорочення максимального обсягу виробництва і зростання цін. При збільшенні сукупної пропозиції крива AS зміщується вправо-вниз у напрямку росту максимального обсягу виробництва і зниження цін.

Основна модель сукупного попиту і сукупної пропозиції являється базовою для більш детального аналізу макроекономічних проблем.

4.2. Взаємодія сукупної пропозиції і сукупного попиту

Розглянемо основні принципи взаємодії між сукупним попитом і сукупною пропозицією в довгостроковому та короткостроковому періодах в моделі, представлений на рис. 4.2

В точці E_0 економічна модель характеризується пересіченням трьох кривих: кривої сукупного попиту AD_1 ; короткострокової кривої сукупної пропозиції AS_1 і довгострокової кривої сукупної пропозиції N . Пересічення трьох кривих означає, що економіка досягла як короткострокової, так і довгострокової рівноваги.

Розміщення довгострокової кривої сукупної пропозиції на координатній площі визначається природним рівнем реального випуску. Це той рівень реального випуску, який може бути забезпечений при нормальному використанні ресурсів, які є в наявності, і при природному рівні безробіття. Якщо економічна система розширить економічний потенціал на основі запровадження нових технологій, підвищення продуктивності праці, вкладень капіталу в нові сфери, розробки нових родовищ природних ресурсів, то N зміститься вправо.

Коли економічна система знаходиться в стані довгострокової рівноваги на природному рівні реального випуску, то ринки товарів, послуг і факторів виробництва також знаходяться в рівновазі. Це означає, що ціни на готові товари і послуги забезпечують фірмам одержання доходу, достатнього для відшкодування витрат на ресурси і одержання нормального прибутку, при рівновазі попиту і пропозиції на ринку праці.

Ключовою умовою, яка визначає положення короткострокової кривої сукупної пропозиції на координатній площі, являється рівень цін на ресурси, на переважання якого розраховують фірми в короткостроковій перспективі. Крива AS_1 показує, яким чином зреагують фірми на зміну сукупного попиту при заданому рівні цін на ресурси, рівному 1,0.

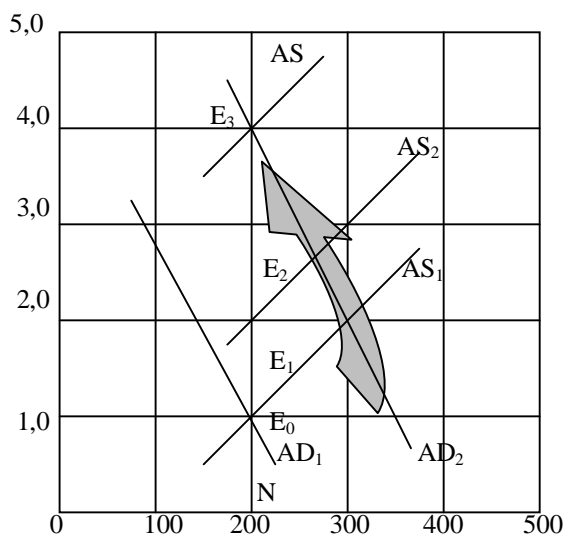

Рис. 4.2. Короткострокова і довгострокова реакція економічної системи на збільшення сукупного попиту

З точки E_0 економічна система може переміщуватись вверх і вниз вповдовж кривої AS_1 на протязі того недовготривалого періоду часу, доки не зміняться ціни на ресурси.

З точки E_0 економічна система може переміщуватись також вверх і вниз вповдовж

довгострокової кривої сукупної пропозиції, причому на протязі тривалого проміжку часу. На цьому часовому інтервалі буде здійснюватись коригування цін на ресурси у відповідності зі змінами цін на готову продукцію. Уявимо, що по якійсь причині зріс сукупний попит, що призвело до зміщення кривої AD_1 в положення AD_2 . Негайним результатом підвищення сукупного попиту буде швидке зменшення товарних запасів. В цій ситуації фірми переглянуть свої плани. Враховуючи, що ціни на ресурси зростатимуть поступово, компанії на підвищення попиту відреагують частково збільшенням випуску, а частково - підвищенням цін на готову продукцію. Графічно ця реакція фірм виразиться в русі вгору і вправо вдовж короткострокової кривої сукупної пропозиції AS_1 , побудованої на основі припущення про те, що ціни на ресурси залишаться на попередньому рівні 1,0.

В точці E_1 , де перетинаються криві AS_1 і AD_2 , планові витрати і національний продукт знову будуть збалансовані, а непередбачуване вичерпування товарних запасів зупиниться. Але точка пересічення кривих AS_1 і AD_2 являється точкою короткострокової, а не довгострокової рівноваги економічної системи. Адже в цій точці рівень цін на готові товари і послуги і очікуваний рівень цін на ресурси не рівні. Очікуваний рівень цін на ресурси все ще рівний 1,0 і відповідає точці перетину кривої AS_1 з довгостроковою кривою сукупної пропозиції N , хоч ціни на готові товари і послуги піднялись до рівня 2,0 в точці E_1 .

Але поступово, в процесі самокоригування, ціни на ресурси зростуть і досягнуть рівня 2,0, тобто прийдуть у відповідність з рівнем цін на продукцію в точці E_1 .

В зв'язку з зростанням цін на ресурси підприємці будуть очікувати такого зростання і в майбутньому періоді. Вони підвищуватимуть ціни на товари і послуги. Це приведе до зниження попиту і зменшення обсягу випуску, а економічна система почне рухатись вздовж кривої сукупного попиту AD_2 в точку E_2 , що знаходиться на перетині кривих AS_2 і AD_2 .

Однак точка E_2 не буде точкою довгострокової рівноваги, так же як і точка E_1 . В цій і точці знову виникне диспропорція між рівнями цін на товари і послуги та рівнями цін на ресурси. Рівень цін на продукцію становитиме примірно 2,7, а на ресурси всього 2,0.

Так як рівень цін на готові товари і послуги вищий, ніж очікуваний рівень цін на ресурси, то буде зберігатись і діяти тенденція до підвищення ресурсних цін. Внаслідок цього короткострокова крива сукупної пропозиції буде зміщуватись вгору.

Врешті решт, пройшовши ряд проміжних ситуацій, в процесі руху вгору вдовж кривої сукупного попиту, крива сукупної пропозиції займе положення AS_3 , де вона перетинається в точці E_3 як з кривою сукупного попиту AD_2 , так і з довгостроковою кривою сукупної пропозиції N . Всі три криві перетнулися в одній точці. Ціни на готову продукцію і на ресурси зупинились на одному рівні - 4,0. Економічна система знову буде знаходитись в стані рівноваги невизначено довгий час.

В цілому, процес самоадаптації економіки до підвищення сукупного попиту можна коротко охарактеризувати слідуєчим чином.

1. В короткостроковому періоді реакція на підвищення сукупного попиту, яке порушило рівновагу економічної системи, виражається в зростанні реального випуску продукції, підвищенні цін на готові товари і послуги і зниженні при цьому природного рівня безробіття.

2. По мірі поступового пристосування реальних і очікуваних цін на ресурси до змін цін на готову продукцію в економіці буде мати місце подальше зростання цін на готові товари і послуги, скорочення реального обсягу виробництва продукції і зростання рівня безробіття.

3. Єдиним довгостроковим результатом збільшення сукупного попиту в новому стані довгострокової рівноваги буде досягнення нового, більш високого, ніж раніше, рівня цін як на готові товари та послуги, так і на ресурси. При цьому реальний обсяг випуску продукції і рівень безробіття повернуться до свого природного рівня.

РОЗДІЛ 5. КЛАСИЧНА І КЕЙНСІАНСЬКА ТЕОРІЯ ДОХОДІВ

5.1. Класична саморегулююча економіка

5.1.1. Механізм гнучких цін і заробітної плати

До 1929-1933 р.р., тобто до періоду Великої Депресії, вважалося, що економічна система, діючи на основі природних законів, здатна автоматично пристосовуватись до змін умов розвитку, а будь-які спроби зовнішнього втручання в дію законів приведуть лише до погіршення становища. Фундаментальним положенням класичної докейнсіанської економічної теорії було твердження про те, що економіка завжди тяготіє до природного рівня реального випуску продукції, який визначається доступними ресурсами і технологією.

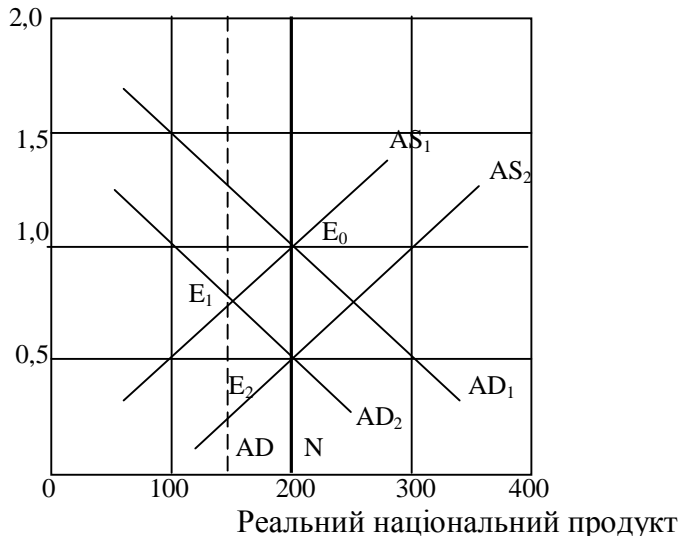
Згідно з законом одного з основоположників класичної економічної теорії французького економіста Жана Батиста Сея, процес виробництва створює дохід, який точно дорівнює вартості вироблених товарів. А що пропозиція створює попит, то загальне перевиробництво не є можливим. Сукупний попит завжди буде достатній для того, щоб поглинути весь обсяг виробленої продукції.

Збалансованість ринку товарів і послуг досягається завдяки дії закону попиту і пропозиції і гнучкості цін та заробітної плати. Відносна величина цін на товари, послуги і робочу силу визначається коливаннями попиту і пропозиції на відповідних ринках.

Згідно з класичною теорією доходів, крива сукупної пропозиції (рис.4.1) являється вертикальною, що і визначає рівень виробництва, а крива сукупного попиту є незмінною, що визначає рівень цін. Якщо навіть і буде мати місце тимчасове скорочення загальних витрат, то при цьому знизяться ціни і заробітна плата, а ВВП, зайнятість і реальний дохід не зміняться. Можливі лише тимчасові порушення збалансованості економіки.

Нехай, наприклад, економічна система знаходиться в стані рівноваги у точці E_0 (рис.5.1). Сукупний попит і сукупна пропозиція рівні, зайнятість і реальний випуск продукції характеризуються природним рівнем. Рівень цін становить одиницю. Сукупний попит характеризується кривою AD_1 , а сукупна пропозиція – AS_1 .

Якщо по якійсь причині сукупний попит (обсяг запланованих витрат споживачів) скоротиться, то крива попиту AD_1 зміститься вліво-вниз в положення AD_2 . В результаті нагромаджуються нереалізовані товарно-матеріальні запаси, знижується обсяг виробництва продукції, зарплата і ціни. Економічна система рухається вдовж кривої сукупної пропозиції AS_1 в положення E_1 . Однак по мірі спаду економіки в ній зростатиме безробіття. В ситуації знаходження системи в точці E_1 конкуренція між безробітними приведе до послідуочого зниження заробітної плати. Понизяться також ціни інших, крім праці, виробничих ресурсів.

5.1. Відновлення після спаду. Класична модель

По мірі зниження цін на ресурси крива сукупної пропозиції AS_1 почне зміщуватись до положення AS_2 , і вся економічна система переміститься вниз по кривій сукупного попиту AD_2 в новий довгостроковий рівноважний стан до природного рівня реального випуску в точці E_2 , при природному рівні безробіття і нижчому, в порівнянні з попереднім, рівні цін.

Згідно з класичною економічною теорією, абсолютна величина ціни, рівень цін на товари, послуги і робочу силу визначались кількістю грошей. При надто високих цінах вітчизняні товари становились дорожчими порівняно з зарубіжними. При цьому баланс зовнішньої торгівлі порушувався, золото залишало країну, кількість грошей в обігу скорочувалась, ціни знижувались, а зовнішньо-торговий баланс з часом відновлювався. Якщо ж внутрішні ціни були нижчими цін зовнішнього ринку, то золото притікало в країну, розширювався кредит, росло виробництво, а з ним і ціни.

5.1.2. Класична теорія збережень і інвестицій

Розглянемо вплив норми відсотка на інвестиції. Відомо, що елементами сукупного попиту і пропозиції являються споживання, збереження і інвестиції. Через взаємодію даних елементів повинна досягатись рівновага сукупного попиту і сукупної пропозиції або, відповідно, ВНД і ВВП при повній зайнятості. Вирішальний вплив на стан даної рівноваги має взаємний зв'язок між інвестиціями та заощадженнями споживачів. Стан рівноваги між сукупним попитом і пропозицією має місце при рівності заощаджень споживачів і інвестицій бізнесу, але при цьому обсяг ВВП повинен бути близьким до рівня при стані повної зайнятості.

Якщо заощадження, що відповідають повній зайнятості, не врівноважуються інвестиціями, то буде мати місце дефляційний розрив, який вимірюється недостатністю інвестицій порівняно з заощадженнями. Недостатність інвестицій при збільшенні при цьому заощаджень приведе до зниження сукупного попиту, цін і скорочення доходу бізнесу. Фірми зменшать затрати, зменшиться обсяг ВВП і зайнятість. При такому депресивному стані економіки теж може бути досягнута рівновага ВВП і ВНД. Але така рівновага означатиме більше безробіття та розтрату національних ресурсів. Тому вона не вигідна для суспільства. Якщо чисті інвестиції знизяться до нуля, то дохід упаде до такої точки рівноваги, де суспільство через бідність припинить будь-яке заощадження.

Якщо ж інвестиції перевищуватимуть рівень заощаджень при повній зайнятості, то попит на товари перевищить їх виробництво, почнуть зростати ціни і буде мати місце інфляційний розрив. Так як зростають ціни, то зростатиме і грошовий національний дохід, однак реальний національний продукт не зможе перевищити рівень, який відповідає повній зайнятості.

Фірми планують інвестиції як в основний капітал, так і в товарно-матеріальні запаси. Джерелом інвестицій при цьому є амортизаційні відрахування, прибуток фірм та кредити. Кредити ж видаються під певний відсоток. При виборі напрямків інвестування фірми оцінюють потенціальний прибуток від запланованих проектів і порівнюють його з альтернативною вартістю намічуваних капіталовкладень. Альтернативна вартість - це та величина прибутку, менше якої даний капітал, вкладений у будь-яку справу, принести не може. Визначається альтернативна вартість на основі існуючого відсотка та фінансовому ринку. Якщо, наприклад, капітал у 200 тис.гр.од., поміщений у банк, приносить 20 тис.гр.од. за 10% ставки, то ці 20 тис.гр.од. і будуть альтернативною вартістю капіталу у 200 тис.гр.од.

Нехай, наприклад, фірма вирішила посилити ізоляційне покриття на даху її сховища. У відповідності з розрахунками, потовщення ізоляційного покриття до шести сантиметрів знизить щорічні витрати фірми по обігріву приміщень на 2000 гр.од.. Затрати фірми на

посилання б см покриття дорівнюють 10000 гр.од.

Для вирішення питання про доцільність інвестицій фірма співставляє дохідність інвестицій (норму прибутку від них) з альтернативною вартістю капіталу, вираженою у нормі банківського відсотка. Шість см ізоляційного шару приведуть до економії на паливі на 2000 гр.од. щорічно, що становить 20% до витрат. Тому інвестиції доцільні, якщо норма банківського відсотка менше 20%. При нормі банківського відсотка 20% і вище фірма від даного виду інвестицій відмовиться.

Зниження альтернативної вартості інвестицій веде до збільшення планових інвестицій фірми.

Зміна відсоткової ставки впливає також і на процес формування збережень. Чим вища відсоткова ставка, тим більшими будуть і збереження.

На величину реальних збережень впливає і дохід. Збільшення доходів споживачів при інших рівних умовах веде до росту їх збережень незалежно від розміру відсоткової ставки.

Якщо інвестиційні можливості зростають, то при цьому підвищується і попит на капітал, росте норма відсотка і збільшується потреба в збереженнях. Само по собі збільшення збережень знижує норму відсотка і розширює можливості прибуткового інвестування.

Механізм зрівноваження інвестицій і збережень показаний на рис. 5.2.

При пониженні ставки відсотка нижче рівноважної в точці E_1 величина збережень почне відставати від планових інвестицій. При цьому конкуренція інвесторів за кредити приведе до зростання відсоткової ставки. Обсяг збережень почне зростати, а величина планових інвестицій зменшуватись. При досягненні ставкою відсотка рівноважного рівня реальні збереження і інвестиції зрівнюються.

Якщо відсоткова ставка вище рівноважної, то обсяг збережень перевищить потреби в інвестиційних коштах. При цьому ставка відсотка буде зменшуватись до рівня рівноважної.

Згідно з класичною теорією, гнучка ставка відсотка зрівноважує заощадження споживачів та інвестиції бізнесу і здатна підтримувати рівність сукупного попиту і сукупної пропозиції при природному рівні реального випуску. Ілюстрацією цього є також графік на рис. 5.2.

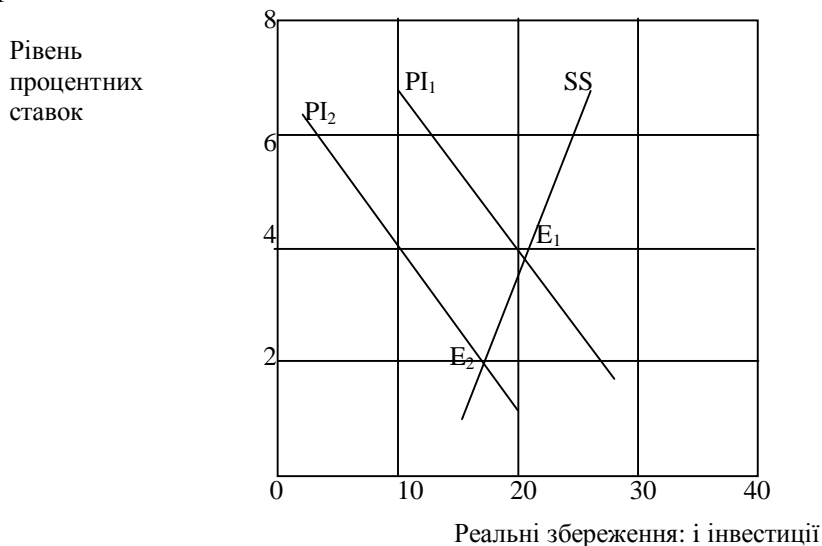

Рис. 5.2 Класичний механізм стабілізації інвестицій і збережень

В початковий момент реальний випуск знаходиться на природному рівні, рівноважна відсоткова ставка становить 4%, щорічні збереження і інвестиції становлять 20 млрд. гр.од. Припустимо, що під впливом певної політико-економічної ситуації фірми вирішили згорнути свої інвестиційні програми. Тоді крива планових інвестицій PI_1 зміститься в положення PI_2 . Якщо при цьому відсоткова ставка залишиться на рівні 4%, то обсяг

планових інвестицій скоротиться до 10 млрд.гр.од. Якщо скорочений обсяг інвестицій не буде заміщений якими-небудь іншими витратами, то почнуть зростати нереалізовані товарні запаси, зменшиться виробництво, ВВП і ВНД, як в реальному, так і в номінальному виразі.

Однак перш ніж так трапиться, відсоткова ставка почне знижуватися. Коли вона досягне, наприклад, 2%, фірми збільшать обсяг інвестицій до 15 млрд.гр.од. Цьому росту інвестицій відповідає рух економічної системи вниз по кривій PI_2 . В той же час споживачі в зв'язку з пониженням винагороди за збереження скоротять їх обсяг на 5 млрд. гр.од., що відповідає руху обсягу збережень вниз по кривій SS . Можна зробити висновок, що дані 5 млрд.гр.од. будуть використані на споживання. З досягненням всією системою точки E_2 в місці перетину кривих SS і PI_2 рівновага між збереженнями і інвестиціями відновлюється. При цьому обсяг інвестицій зменшився на 5 млрд.гр.од. в порівнянні з початковим рівнем, однак це скорочення повністю компенсується збільшенням споживання на 5 млрд.гр.од. В підсумку рівень реального сукупного попиту буде достатнім для поглинення всього обсягу природного реального випуску продукції. Необхідно підкреслити, що зрівноваження збережень і інвестицій через дію механізму відсоткової ставки здійснюється при постійності рівнів національного доходу і реального національного продукту, тому крива збережень SS не зміщується ні вправо, ні вліво.

В загальному, згідно з класичною точкою зору, ринкова економіка є саморегулюючою і функціонує на основі механізмів, які постійно приводять економіку до рівноважного стану - при відповідності обсягу вироблюваної продукції стану повної зайнятості. При цьому немає потреби в державному втручанні в економіку.

5.2. Теорія зайнятості і доходів Дж.М.Кейнса

В умовах світової економічної кризи 1929-1933р.р. виявилась неможливість подальшого економічного розвитку на основі саморегулювання без державного регулювання. Необхідність і принципи його розроблені Джоном Мейнардом Кейнсом в його теорії зайнятості, процента і грошей.

Згідно з даною теорією, загальна зайнятість визначається трьома факторами: схильністю до споживання, граничною ефективністю капіталовкладень і нормою відсотка. По Кейнсу, гранична ефективність капіталу - це відношення чистого прибутку, який забезпечується однією додатковою одиницею вкладених капітальних благ, до затрат виробництва цієї одиниці. По мірі збільшення капіталу його прибутковість знижується. Нормою чистого прибутку від капіталовкладень і ставкою відсотка визначаються інвестиції. Підприємець збільшує капіталовкладення до обсягу, коли гранична ефективність капіталу, що вимірюється нормою прибутку, понизиться до рівня відсотка. Рівень відсотка є обмежувальним для розширення інвестицій, а звідси і для росту зайнятості.

Теорією Кейнса заперечується положення про еластичність цін і зарплати, які не можуть суттєво знизитись при зниженні обсягів виробництва і зайнятості. Крім того, зниження цін і зарплати зменшує загальний дохід, а звідси, і попит на робочу силу та інші ресурси. Кейнсіанці вважають, що горизонтальна крива сукупної пропозиції (рис.4.1) проходить нижче кривої, що відповідає обсягу виробництва продукції при повній зайнятості, а крива сукупного попиту не стабільна.

Кейнс вважав, що опір, який не дозволить знизити рівень заробітної плати, перешкоджатиме зміщенню вниз кривої сукупної пропозиції (рис.5.1). Тому економічна система буде залишатись в точці E_1 , а не переміщуватись вниз вповдовж короткострокової кривої сукупного попиту AD_2 .

Більш того, по Кейнсу, якби навіть номінальна заробітна плата і ціни на другі ресурси знизились, то крива сукупного попиту AD (рис.5.1), який встановився в стані рівноваги E_1 , все рівно занадто не еластична, щоб дати можливість встановитись рівню реального випуску N . Адже якщо номінальна заробітна плата понизиться, то знизиться і покупна здатність

працюючого населення. Тому, навіть якщо ціни на кінцеву продукцію і ресурси будуть падати і далі, економіка буде характеризуватись депресивним станом і високим рівнем безробіття на протязі довгого періоду часу. Для ліквідації такого безробіття необхідно розширити сукупний попит, що приведе до збільшення попиту на працю.

Кейнс заперечує також положення класичної теорії, згідно з яким ставкою відсотка зрівноважуються заощадження і інвестиції, так як рішення про інвестиції і заощадження приймаються населенням і бізнесом по різних причинах, які для населення в основному не зв'язані із ставкою відсотка, а кількість грошей на руках у населення і в банках змінюється не пропорційно.

Збереження змінюються незначно внаслідок коливання відсоткової ставки і залежать від наявного доходу.

Рівень відсоткової ставки залежить, по Кейнсу, від попиту і пропозиції грошей.

По Кейнсу, споживання також є функцією доходу, а не відсотка. Кейнс стверджує, що з ростом зайнятості зростає ВНД і, внаслідок цього, зростає споживання. Але споживання зростає повільніше, ніж доходи, в зв'язку з психологічною спрямованістю людей на збільшення збережень при зростанні доходів. Відносно зменшення споживання веде до зниження попиту, розмірів виробництва і зайнятості.

По Кейнсу, та доля приросту (скорочення) загального доходу, яка йде на заощадження, називається граничною схильністю до збереження:

$$MPS = \frac{\text{зміна в заощадженні } \Delta S}{\text{зміна в доході } \Delta Y} .$$

Та ж доля приросту /скорочення/ доходу, яка споживається, називається граничною схильністю до споживання:

$$MPC = \frac{\text{зміна в споживанні } \Delta C}{\text{зміна в доході } \Delta Y} .$$

На основі коефіцієнтів граничної схильності до споживання та збереження можна визначити розміри і динаміку сукупного попиту за допомогою формул:

$\Delta C = c \times \Delta Y$, $\Delta S = / 1 - c/ \times \Delta Y$, де c - коефіцієнт граничної схильності до споживання.

Недостатній розвиток споживчого попиту може бути компенсований збільшенням затрат на нові інвестиції, тобто збільшенням виробничого споживання, ростом попиту на засоби виробництва. Ріст інвестицій означає залучення у виробництво додаткових робітників, що веде до підвищення зайнятості, ВНП і ВНД та споживання. При цьому ріст ВНД і ВНП перевищує ріст інвестицій, в результаті чого ефект інвестицій примножується. Це зв'язано з тим, що ріст інвестицій в одну галузь приводить до росту виробництва, доходів і зайнятості в інших галузях. Наприклад, вкладення інвестицій в машинобудування веде до розширення виробництва заліза, сталі, зайнятості і доходів в сталеплавильній промисловості і добувних галузях.

Ступінь перевищення ВНП над зміною інвестицій називається мультиплікатором (множником).

Мультиплікатор $K = \frac{\Delta Y}{\Delta I} = \frac{\Delta \text{ВНП}}{\Delta I}$, звідки $\Delta Y = \Delta I \times K$.

Чим більше інвестицій і мультиплікатор, тим більшим буде дохід, який (за винятком податків) буде розподілятися на споживання (попит) і заощадження. Попит, в свою чергу, стимулює інвестиції. Із впливу C , I і S на виробництво формуються дві закономірності: 1) чим більше витрати населення на споживання, тим більше мультиплікатор і, значить, приріст ВНП і ВНД при даному обсязі інвестицій; 2) чим більше заощадження населення, тим мультиплікатор менше і, значить, менше приріст ВНП і Y при даному обсязі інвестицій.

$$K = \frac{1}{1-c} = \frac{1}{s}$$

Звідси $\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta I$, де s - гранична схильність до збереження.

$$\text{Тоді } \Delta \text{ВНП} = \frac{1}{s} \times \Delta I = \frac{1}{1-c} \times \Delta I.$$

Графічно зображення мультиплікатора K з величинами ВНП, Y , I і S дане на рис. 5.3.

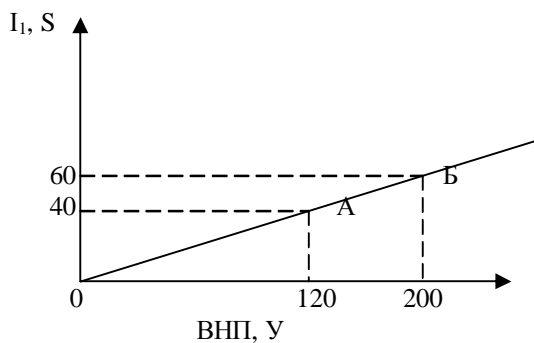

Рис. 5.3. Мультипліковане зростання доходу

Із схеми видно, що рівню інвестицій 40 млрд. гр.од. і ВНП - 120 млрд.гр.од. відповідає рівноважна точка А. При рості інвестицій до 60 млрд.гр.од (у 1,5 раза) ВНП зросте за рахунок мультиплікатора до 200 млрд.гр.од., або у 4 рази більше (80:20) в порівнянні з ростом інвестицій, а рівновага досягнута в точці Б. Різниця між $\Delta \text{ВНП}$ і ΔI дорівнює вторинним споживчим витратам: $(200 - 120) - (60 - 40) = 60$. На 20 млрд.гр.од. зросли заощадження.

Необхідно звернути увагу на те, що при зменшенні інвестицій також зменшиться і національний дохід внаслідок дії мультиплікатора, який посилить скорочення інвестицій. Зменшення інвестицій у машинобудування приведе до спаду виробництва заліза, сталі, зайнятості і доходів в сталеплавильній промисловості і видобувних галузях. При мультиплікаторі $K=4$ і зменшенні інвестицій на 20 млрд. гр.од. національний дохід зменшиться на 80 млрд.гр.од.

Поряд з дією мультиплікатора, необхідно враховувати і дію акселератора, на який звернуто увагу неокейнсіанцями (Е.Хансен і ін.). Акселератор - це числовий множник, на який кожна одиниця прирощеного доходу збільшує інвестиції. Адже приріст основного капіталу, який, як правило, називають чистими інвестиціями (на відміну від валових інвестицій, що дорівнюють інвестиціям чистим плюс витрати на відновлення основних засобів в сумі амортизаційних відрахувань), має місце лише за умови зростання доходу.

Внаслідок дії акселератора період економічного процвітання може закінчитись не тільки при скороченні продажу споживчих товарів, але і при стабілізації продажу на високому рівні або при зменшенні темпу його зростання.

Нехай підприємство на протязі 3-х років продає продукцію на 10 млн.гр.од., маючи на балансі капітальне обладнання на 100 млн.гр.од., що складається з 20 машин різного віку. Прийmemo, що кожний рік зношується і підлягає заміні одна машина. Валові інвестиції на дану заміну складають 5 млн.гр.од. при відсутності інвестицій чистих.

Припустимо, що протягом 4-го року продаж зріс з 10 до 15 млн.гр.од. при цьому число машин збільшилось на 11: 10 нових і 1 як відновлення уже спрацьованої. Звертаємо увагу на те, що продаж продукції зріс на 50%, а виробництво машин - на 1000%. Це і є результат прискорюваного (акселеративного впливу) змін у споживанні на рівень інвестицій. Невеликий приріст виробництва і продажу дає величезний приріст інвестицій.

Але тепер, виявляється, щоб не зменшились інвестиції, слід підтримувати ріст споживання, так як при стабілізації рівня продажу на суму 15 млн.гр.од. чисті інвестиції

впадуть до нуля, а валові скоротяться до однієї машини. При зменшенні продажу нижче 15 млн.гр.од. фірма може продати частину своїх машин, здійснивши дезінвестування.

Скорочення виробництва машин приведе у відповідних машино-будівних галузях до депресії, зменшення доходів і споживчих витрат, тобто до дальшої мультиплікації зміни у затратах. Це може викликати зупинку зростання або навіть скорочення обсягу продажу споживчих товарів у легкій та харчовій промисловості і далі прискорене скорочення чистих інвестицій.

При збільшенні продажу товарів дія акселератора спонукає до зростання інвестицій, а при падінні продажу ця ж дія спонукає до чистого дезінвестування. В цілому, взаємодія принципів акселерації і мультиплікації може породити інфляційну або дефляційну спіраль.

Для стимулювання приватних інвестицій Кейнс пропонував регулювати рівень відсотка шляхом збільшення кількості грошей в обігу, збільшувати державні витрати для підвищення зайнятості, а також підвищувати податки для вилучення збережень при інфляції.

В 50-х роках ХХ століття, коли рівень економічного розвитку розвинутих капіталістичних країн підвищився і досяг вертикального відрізка кривої сукупної пропозиції (рис.4.1), почали проявлятися негативні наслідки кейнсіанського державно-монополістичного регулювання економіки. Вони проявились в рості державних витрат, дефіцитів державних бюджетів, інфляції. А з 70-х років ХХ століття в економіці почали розвиватися стагфляційні процеси при одночасному рості інфляції, падінні виробництва і безробіття. Такі процеси практично не піддаються методам кейнсіанського регулювання.

Тому з 60-х років набувають розвитку неокласичні теорії економічного росту, в яких центральне місце займає проблема потенціально можливих темпів росту, виходячи з наявності факторів росту і їх оптимального використання, при державному регулюванні адекватними економічному стану методами.

РОЗДІЛ 6. МОДЕЛЬ РІВНОВАГИ ДОХОДІВ І ВИТРАТ КЕЙНСА

6.1. Крива споживання

В даному розділі розглянемо більш детально кейнсіанську модель доходів і витрат споживачів. При цьому рівень цін в економіці будемо вважати за постійний. Дохід приймається як особистий наявний дохід, який фактично одержують споживачі. В цьому обсязі приймається і національний продукт.

Як відомо, ключом до регулювання процесу кругообороту ВВП і ВНД Кейнс вважав поділ реального наявного доходу на дві частини /споживання і збереження/. Він показав наявність залежності між реальним наявним доходом і реальними витратами на споживання.

Ця залежність зображена кривою споживання або функцією споживання (рис. 6.1. а)

Наявний дохід	Витрати на споживання	Зміна доходу	Зміна споживання	Гранична схильність до споживання
0	10	-	-	-
10	17,5	10	7,5	0,75
20	25,0	10	7,5	0,75
30	32,5	10	7,5	0,75
40	40,0	10	7,5	0,75
50	47,5	10	7,5	0,75
60	55,0	10	7,5	0,75
70	62,5	10	7,5	0,75
80	70,0	10	7,5	0,75
90	77,5	10	7,5	0,75
100	85,0	10	7,5	0,75
110	92,5	10	7,5	0,75
120	100,0	10	7,5	0,75

Рис. 6.1. а) Залежність між реальним доходом і реальними витратами на споживання

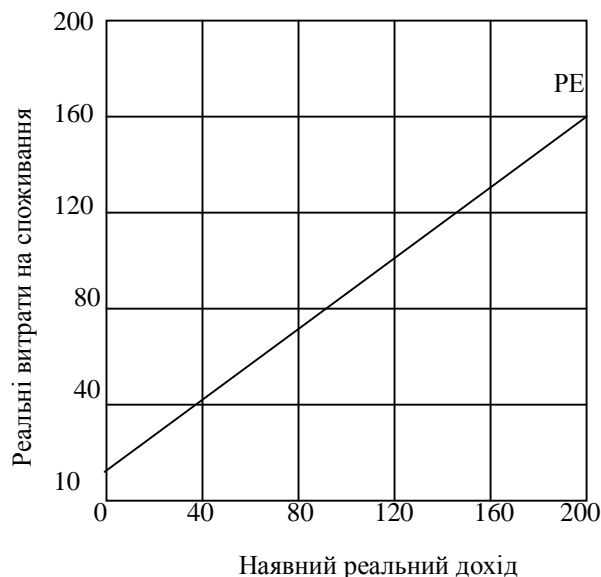

Рис. 6.1. б) Крива споживання

Крива споживання перетинає вертикальну вісь в точці дещо вище початку координат. Обсяг споживання в 10 млрд.гр.од., якому відповідає відрізок вісі ординат між точкою перетину кривою споживання вертикальної вісі і початком координат, називається автономним споживанням. Це фактичний обсяг споживання, який не залежить від рівня доходу, і буде мати місце, якщо навіть реальний дохід буде рівний нулю. Адже споживачі не скоротять свого споживання до нуля. Вони здійснюватимуть його за рахунок своїх збережень або за рахунок позичок, під заклад майбутніх доходів.

Гранична схильність до споживання в даному випадку дорівнює 0,75 (7,5 млрд.гр.од. : 10 млрд.гр.од.). Графічно гранична схильність до споживання дорівнює нахилу кривої споживання.

6.2. Графічна модель рівноваги доходів і витрат

З розділу 14 відомо, що кругообіг ВВП і ВНД знаходиться в стані рівноваги тоді, коли плановані витрати (сукупний попит) дорівнюють національному продукту (сукупній пропозиції). Якщо плановані витрати споживачів перевищують національний продукт, то це призведе до незапланованого скорочення товарно-матеріальних запасів. Фірми збільшать випуск продукції, наслідком чого буде збільшення масштабу кругообігу.

При відставанні ж планових витрат від росту національного продукту товарні запаси будуть збільшуватись швидше, ніж планувалось. Фірми будуть скорочувати обсяги випуску продукції і (в моделі з гнучкими цінами) знижувати ціни.

Ці принципи мають ключове значення в кейнсіанській теорії рівноважного національного доходу. На рис. 6.2 відображена графічна модель цієї теорії. Так як Кейнс вважав, що планові витрати залежать перш за все від доходів, а не від цін, то ця модель одержала назву моделі доходів і витрат. Називається вона також кейнсіанським хрестом.

а)

Реальний національний дохід	Реальні планові витрати	Реальний національний продукт	Незаплатана зміна обсягу товарно-матеріальних запасів	Тенденція зміни національного доходу
0	30	0	-30	збільшення
10	37,5	10	-27,5	збільшення

20	45	20	-25	збільшення
30	52,5	30	-22,5	збільшення
40	60	40	-20	збільшення
50	67,5	50	-17,5	збільшення
60	75	60	-15	збільшення
70	82,5	70	-12,5	збільшення
80	90	80	-10	збільшення
90	97,5	90	-7,5	збільшення
100	105	100	-5	збільшення
110	112,5	110	-2,5	збільшення
120	120	120	0	без змін
130	127,5	130	2,5	скорочення
140	135	140	5	скорочення
150	142,5	150	7,5	скорочення
160	150	160	10	скорочення

б)

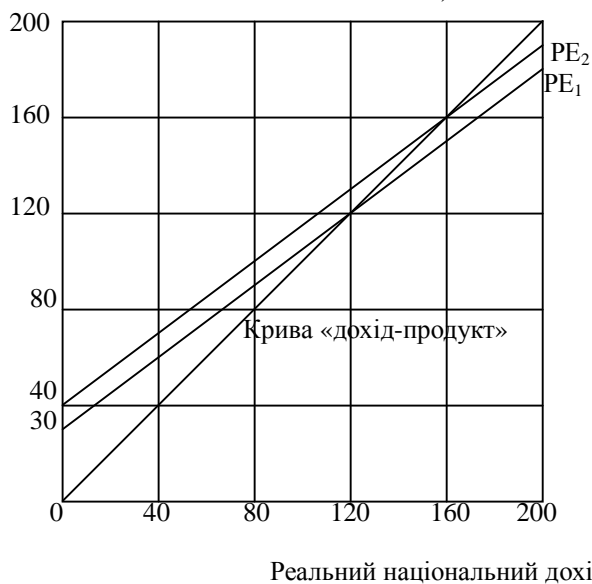

Рис. 6.2, а),б). Використання моделі доходів і витрат для визначення рівноважного рівня реального національного доходу

На даному рисунку крива планових витрат PE_1 показує як змінюється сукупний попит із зміною національного доходу при постійних цінах. Крива «національний дохід-національний продукт» є графічним вираженням рівності національного доходу і національного продукту і нахил її дорівнює одиниці.

Щоб визначити рівноважний рівень національного доходу, потрібно лише знайти такий рівень доходу, при якому сукупний попит (планові витрати) дорівнює сукупній пропозиції (національному продукту). Ця рівність досягається в точці перетину двох кривих на рівні 120 млрд.гр.од. Так як планові витрати -це сукупний попит, а національний продукт - це сукупна пропозиція, то дана точка перетину є одночасно точкою рівноваги кругообороту економічної системи.

При будь-якому іншому рівні національного доходу кругооборот не буде знаходитись в стані рівноваги. Якщо рівень національного доходу нижче рівноважного, то планові витрати (сукупний попит) перевищуватимуть національний продукт (сукупну пропозицію). При цьому незаплановане скорочення обсягів товарних запасів по величині дорівнюватиме вертикальному проміжку між кривою планових витрат і кривою дохід-продукт. Фірми будуть збільшувати випуск товарів і сприяти зростанню загального обсягу національного

доходу. Із зростанням національного доходу зростатимуть і планові витрати у відповідності з граничною схильністю до споживання. Розрив між ними буде скорочуватись до встановлення рівноваги.

При обсязі національного доходу вище рівноважного рівня ріст обсягу планових витрат буде відставати від росту обсягу випуску. Створяться нереалізовані незаплановані товарні запаси. Фірми скоротять обсяг випуску, що приведе до скорочення національного доходу і національного продукту до рівноважного рівня.

Розглянувши зв'язок зміни планових витрат із зміною реального національного доходу, проаналізуємо вплив зміни обсягу самих планових витрат на зміну рівноважного рівня національного доходу.

Обсяг планових витрат може змінюватись під впливом, крім міни реального національного доходу, і інших факторів – зміни рівня добробуту споживачів, обсягів державних витрат, інвестицій, податків, експорту-імпорту. Зміни в обсязі планових витрат приведуть до зміщення вгору чи вниз самої кривої планових витрат.

Що трапиться, наприклад, з рівноважним рівнем національного доходу, якщо крива планових витрат зміститься вгору на 10 млрд.гр.од.? При цьому планові витрати виявляться більшими від національного продукту, внаслідок цього скоротиться на 10 млрд.гр.од. обсяг товарно-матеріальних запасів. Фірми збільшать обсяг випуску (в моделі з гнучкими цінами вони підвищили б як обсяг випуску, так і рівень цін). Розшириться весь кругообіг. При цьому реальний національний дохід зростатиме до того часу, доки розрив між плановими витратами і національним продуктом (тобто між сукупним попитом і пропозицією) не зникне. Це трапиться при обсязі національного доходу 160 млрд.гр.од. (крива PE_2 на рис. 6.2).

Збільшення планових витрат на 10 млрд.гр.од. викликало приріст реального національного доходу на суму в 40 млрд.гр.од., що і являє собою мультиплікативний ефект, виражений коефіцієнтом 4.

6.3. Взаємозв'язок моделі сукупного попиту і сукупної пропозиції та моделі рівноваги доходів і витрат

Дані дві моделі є моделями визначення рівноважного рівня реального національного доходу і продукту. В моделі сукупного попиту і пропозиції (розд.4) планові витрати і реальний національний продукт розглядаються як функції рівня цін, а в моделі рівноваги доходів і витрат ці величини розглядаються як функції від обсягу реального національного доходу. Взаємозв'язок даних моделей в короткостроковій та довгостроковій перспективі показано на рис. 6.3, а),б).

Спочатку економіка перебуває в стані рівноваги, реальний національний продукт знаходиться на природному рівні при рівні цін 1 – точка E_1 в моделі сукупного попиту і пропозиції а) і точка e_1 в моделі рівноваги доходів і витрат б). Уявимо тепер, що реальні автономні витрати зросли на 50 млрд.гр.од. Крива планових витрат буде зміщуватись вгору в положення PE_2 при зменшенні товарно-матеріальних запасів і загальному оживленні економіки. Реальний обсяг випуску намагатиметься встановитись на новому рівноважному рівні в 300 млрд.гр.од., тобто збільшиться на 100 млрд.гр.од. при мультиплікаторі 2. На рис.6.3, а) збільшення національного продукту на 100 млрд.гр.од. при незмінних цінах привело економічну систему в точку E_2 .

Однак підвищення сукупного попиту приведе до зростання не тільки обсягу випуску продукції, але і рівня цін, а економічна система на рис. 6.3,а) почне рух вгору і вправо вдовж короткострокової кривої сукупної пропозиції AS_1 . Як тільки почнеться це переміщення, то одночасно почнеться розвиток подій і в моделі доходи-витрати (рис.6.3,б).

Підвищення рівня цін зменшить покупну здатність грошей і скоротить реальне автономне споживання. Скоротяться також реальні планові інвестиції через підвищення ставки відсотка. Можуть понизитись також і реальні обсяги державних витрат, скоротиться сальдо експортно-імпортних операцій в зв'язку з ростом цін вітчизняних товарів порівняно з зарубіжними.

Все це приведе до гальмування підвищення рівня автономних витрат. Крива планових витрат у своєму русі не дійде до положення PE_2 , а переміститься внаслідок підвищення цін лише до положення PE_3 . Рівноважний рівень реального випуску зросте лише до величини 250 млрд.гр.од., а не до 300 млрд.гр.од., як це було б при фіксованих цінах. Новий рівень короткострокової рівноваги в моделі доходи-витрати встановиться в точці e_3 , що відповідає точці E_3 в моделі сукупного попиту і пропозиції.

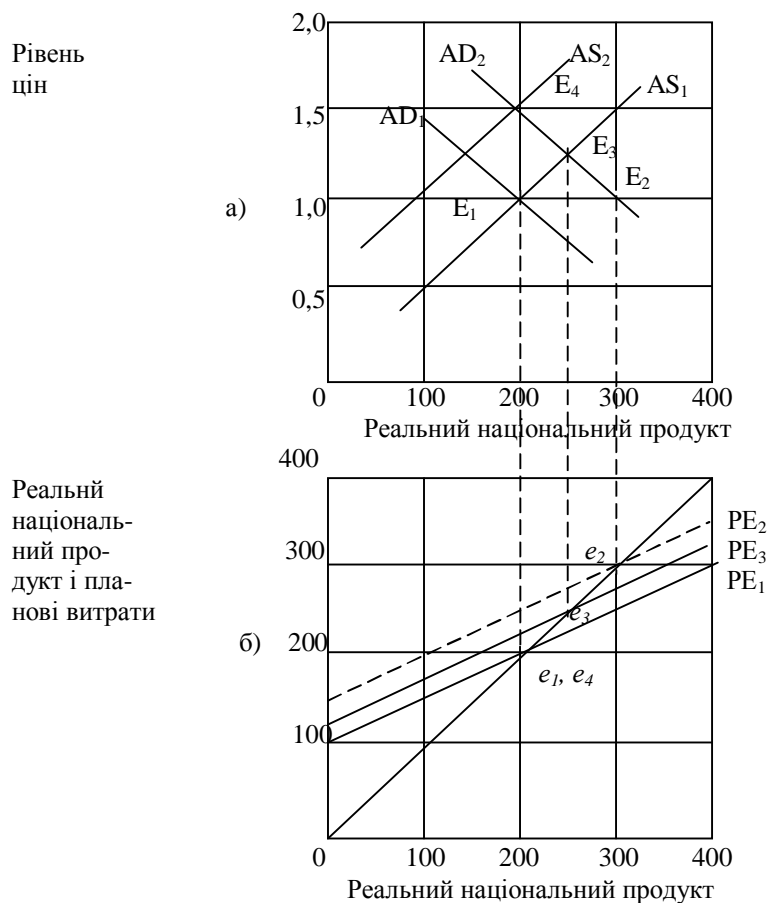

Рис. 6.3. а), б) Співвідношення моделі доходів і витрат з моделлю сукупного попиту і пропозиції в короткостроковому і довгостроковому періодах

а) модель сукупного попиту і пропозиції,

б) модель рівноваги доходів і витрат.

Як видно, підвищення автономних витрат привело до горизонтального зміщення кривої сукупного попиту з точки E_1 в точку E_2 . Величина цього зміщення визначається добутком двох величин - обсягу підвищення автономних витрат і мультиплікатора витрат: 50 млрд.гр.од. \times 2. Але фактичне збільшення рівноважного рівня сукупного попиту має меншу величину, ніж розміри горизонтального зміщення кривої сукупного попиту, в зв'язку з впливом підвищення цін на обсяг реальних планових витрат. Результатом цього впливу в негативний нахил кривої сукупного попиту. Вся багаточисленність точок цієї кривої відображає рівень сукупного попиту, який відповідає будь-якому рівню цін, при початково

заданому збільшенні обсягу автономних витрат, яке вивело економіку з стану початкової рівноваги.

Економіка не буде довго знаходитись в стані короткострокової рівноваги в точці E_3 . Адже в довгостроковій перспективі фірми скоригують свої очікування відносно цін на ресурси у відповідності з змінами цін на готову продукцію. Короткострокова крива сукупної пропозиції почне зміщуватись вгору і коли вона досягне положення AS_2 , тоді ціни на ресурси ввійдуть у стійку рівновагу з цінами на готову продукцію. В точці E_4 економічна система досягне нового стану довгострокової рівноваги. В цій точці крива сукупного попиту перетинається як з короткостроковою, так і з довгостроковою кривими сукупної пропозиції.

По мірі руху системи з точки E_3 в точку E_4 зростатимуть ціни на готову продукцію, а обсяг реальних планових витрат почне зменшуватись, що відобразить зменшення обсягів споживання, планових інвестицій, державних витрат і чистого експорту. При цьому крива планових витрат буде зміщуватись з рівня PE_3 до положення PE_1 . В точці e_4 скорочення реальних планових інвестицій, яке настає в результаті депресивного впливу росту цін, повністю нівелює початкове збільшення обсягу автономних витрат. В цій точці, яка співпадає з точкою e_1 , настає довгострокова рівновага також і в моделі доходи-витрати.

Таким чином, висновок, зроблений в розділі 4, повністю підтверджується: при абсолютно гнучких цінах на ресурси і на готову продукцію в довгостроковому періоді зміщення кривої сукупного попиту не справляє тривалого впливу на величину реального національного доходу і продукту. Тривалий вплив справляється лише на рівні цін готової продукції і виробничих ресурсів.

РОЗДІЛ 7. ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА В МОДЕЛІ ДОХОДИ-ВИТРАТИ КЕЙНСА

7.1. Суть і засоби фіскальної політики

Основним шляхом стабілізації економіки Кейнс вважав здійснення податково-бюджетної (фіскальної) політики, яка являє собою систему мір по регулюванню економіки шляхом урядових витрат і податків. Засобами фіскальної політики держава впливає на сукупний попит, а через нього на виробництво, зайнятість і інфляцію.

Центральну роль у фіскальній політиці відіграє державний бюджет, що являє собою розклад доходів і витрат держави. Основним джерелом бюджету є податки.

В загальному, збільшення державних витрат веде до зростання ВВП і ВНД, або рівноважного ВВП, а скорочення цих витрат веде до зменшення доходу. Навпаки, збільшення податків приводить до скорочення рівноважного ВВП, а зменшення податків - до розширеного доходу.

У відповідності з даними закономірностями, фіскальна політика при спадах виробництва і безробітті заключається у збільшенні урядових витрат і скороченні податків, а при інфляції - у скороченні державних витрат і збільшенні податків.

Державні витрати супроводжуються мультиплікативним ефектом, подібно мультиплікативного ефекту інвестицій, так як при цьому первинне підвищення доходу супроводжується вторинним зростанням доходу і сукупного попиту. Приріст доходу при збільшенні державних витрат виражається формулою:

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c} \times \Delta G, \text{ де:}$$

ΔY - приріст ВНД або сукупних витрат; c - гранична схильність до споживання; ΔG - приріст державних витрат.

Розглянемо вплив державних витрат і податків на обсяг ВНД і ВВП. Припустимо, що економічна система знаходиться в точці E_1 (рис. 5.1), в якій реальний обсяг виробництва нижчий від свого природного рівня на 50 млрд.гр.од. при горизонтальному розриві між кривими AD_1 і AD_2 в 100 млрд.гр.од. Ця величина — дизбаланс в реальному обсязі виробництва, створений ножицями цін. Для ліквідації розриву між фактичним обсягом виробництва і його природним рівнем необхідно змістити криву сукупного попиту AD_2

вправо на 100 млрд.гр.од., збільшивши обсяг державних закупок.

Визначимо мультиплікатор витрат, прийнявши, що гранична схильність до споживання в даній економічній системі становить 0,75. Тоді мультиплікатор становитиме: $1:(1 - 0,75) = 4$, а обсяг необхідних державних закупок дорівнюватиме: $100 \text{ млрд.гр.од.} : 4 = 25 \text{ млрд.гр.од.}$ Кожна із 25 млрд.гр.од. інспірує ріст рівноважного рівня планових витрат при даному рівні цін на 4 гр.од., а всього - на 100 млрд.гр.од.

Фаза циклу	Збільшення реального доходу	Збільшення обсягу державних закупок	Скорочення чистих податків на 33,3 млрд.гр.од. ¹
1		25	
2	25	18,75	18,75 25
3	18,75	14,0625	14,0625 18,75
4	14,0625	10,547	10,547 14,0625
...
Разом	100	100	100

Кожна гр.од. урядових витрат, наприклад, на будівництво автомобільних доріг (фаза циклу 1) збільшує дохід будівельників (фаза циклу 2), які збільшуючи витрати на особисте споживання, збільшують доходи бакалійників, текстильників, автобудівельників і т.д. (фази циклу 3,4 ...).

По мірі того, як крива сукупного попиту зміщується з положення AD_2 в положення AD_1 , економічна система переміщується вгору і вправо по кривій сукупної пропозиції AS_1 . Але підвищення цін приведе до зменшення інвестицій і витрат внаслідок слідуєчих причин:

1. При підвищенні цін зменшується реальна вартість грошей і обмежується реальне споживання.

2. Ріст рівня планових інвестицій стримується встановленням більш високих відсоткових ставок при підвищенні цін.

3. Статті державного бюджету, визначені в номінальних одиницях, будуть відповідати меншій кількості товарів і послуг, що пропонуються, при підвищенні цін.

4. Реальне сальдо експортно-імпортних операцій скоротиться, так як ціни на товари на внутрішньому ринку зростуть порівняно з товарами зарубіжними.

Ці причини змінюють попит під впливом динаміки рівня цін і економічна система стабілізується в точці E_0 , де рівноважний рівень реальних планових витрат дорівнює 50 млрд.гр.од. (100 млрд.гр.од. розрив в сукупному попиті мінус 50 млрд.гр.од. зменшення інвестицій), рівноважний рівень реального національного продукту становить 200 млрд.гр.од., що на 50 млрд. більше, ніж в точці E_1 , хоч крива сукупного попиту змістилась вправо на 100 млрд.гр.од.

Підсумовуючи, можна сказати, що так як підвищення рівня цін приводить до скорочення планових інвестицій, то рівноважний рівень реального національного продукту зростає на величину, дещо меншу, ніж добуток мультиплікатора затрат на збільшення реального обсягу державних закупок і запасів.

Мультиплікативним ефектом супроводжується і зміна чистих податків. Як відомо, під чистими податками розуміють доходи держави від збору податків за вирахуванням трансфертних платежів. При цьому напрямок зміни доходу протилежний напрямку зміни податків, так як при оподаткуванні мультиплікативний процес підвищення доходу залежить безпосередньо не від величини податків, а від величини доходів і споживання, яка залежить як від розмірів оподаткування, так і заощаджень.

Нехай, наприклад, потрібно збільшити сукупний попит на 100 млрд.гр.од. Гранична схильність до споживання становить 0,75. Тоді мультиплікатор чистих податків, який

¹ Примітка. Дані 33,3 млрд.гр.од. зниження чистих податків не являються прямим доповнення сукупного попиту на противагу збільшення обсягу державних закупок на 25 млрд.гр.од.

визначається по формулі : мультиплікатор чистих податків = мультиплікатор затрат - $1 = 1/(1 - c) - 1 = c/(1 - c)$, дорівнюватиме : $0,75 : (1 - 0,75) = 3$.

Виходячи з даного мультиплікатора, щоб змістити криву сукупного попиту на 100 млрд.гр.од., необхідно скоротити чисті податки або збільшити трансфертні платежі (наприклад, пенсійні виплати) на суму 33,3 млрд.гр.од. Тоді, враховуючи зменшення рівня інвестицій і витрат внаслідок підвищення цін, реальний обсяг виробництва зросте до 50 млрд.гр.од.

Фіскальна політика може відіграти позитивну роль і в боротьбі з інфляцією або, навпаки, викликати інфляцію при неправильному застосуванні. Наприклад, для недопущення передбачуваного підвищення сукупного попиту зверх природного рівня реального обсягу виробництва на 100 млрд.гр.од можна скоротити державні закупки на 25 млрд.гр.од або підвищити податки на 33,3 млрд.гр.од.

В цілому зміни урядових витрат у значно більшій мірі впливають на сукупні витрати, ніж зміни величини податків такого ж масштабу. Цей ефект називається мультиплікатором збалансованого бюджету.

Нехай урядові витрати збільшились на 10 млрд.гр.од. Тоді збільшення податку для фінансування даних витрат на суму 10 млрд.гр.од. приведе до зменшення сукупних витрат при коефіцієнті граничного споживання $3/4$ на 7,5 млрд.гр.од. Загальний результат - це чисте збільшення сукупних витрат на 2,5 млрд.гр.од. При мультиплікаторі, рівному 4, збільшення сукупного доходу становитиме 10 млрд.гр.од., тобто дорівнюватиме початковому збільшенню державних витрат і податків. Тобто мультиплікатор збалансованого бюджету рівний одиниці.

7.2. Механізм фіскальної політики і державний бюджет

Стимулююча фіскальна політика, яка заключається у збільшенні державних витрат або зменшенні податків, приводить до дефіциту державного бюджету. Обмежуюча ж фіскальна політика при зменшенні урядових витрат або збільшенні податків веде до утворення позитивного сальдо державного бюджету, тобто бюджетних надлишків.

Бюджетний дефіцит може бути профінансований урядом двома способами: за рахунок позик у населення шляхом продажу відсоткових цінних паперів або за рахунок випуску нових грошей для фінансування своїх затрат. При першому способі уряд створює дефіцит фінансових ресурсів у приватному секторі. Дефіцит ресурсів веде до зростання відсоткової ставки на ринку позичкових капіталів, що, в свою чергу, може скоротити інвестиції і особисте споживання, тим самим послабивши стимулюючу дію збільшення державних витрат.

При другому способі фінансування бюджетного дефіциту можна уникнути зниження приватних інвестицій, а значить, стимулююча дія бюджетного дефіциту буде більш сильною.

Що стосується бюджетного надлишку, то антиінфляційний ефект залежить від способу його використання. Існують також два способи цього: погашення державного боргу, що раніше виник, і замороження активного сальдо бюджету, тобто вилучення грошей із обігу. При першому способі держава викуповує свої боргові зобов'язання у населення, фактично повертаючи при цьому бюджетний надлишок знову на грошовий ринок, що приводить до зниження відсоткової ставки та стимулювання інвестицій і споживання, послаблюючи тим самим антиінфляційний ефект обмежуючої фіскальної політики.

При вилученні грошей з обігу уряд вилучає частину купівельної спроможності із загального потоку доходів і витрат, що являється більш стримуючою мірою в порівнянні з використанням цих засобів для погашення державного боргу.

Свідоме маніпулювання державними витратами і податками з метою зміни національного виробництва і зайнятості, контролю над інфляцією і прискорення економічного росту являється дискреційною фіскальною політикою. Але поряд з дискреційною політикою використовується і політика вмонтованих стабілізаторів. Суть її

заключається в автоматичному збільшенні дефіциту державного бюджету в період спаду і зменшенні такого дефіциту (або збільшенні позитивного сальдо) - в період інфляції, без прийняття спеціальних заходів урядом. Таким стабілізатором являються суми податків, які надходять в бюджет і пом'якшують коливання рівноважного ВВП. Наприклад, під час спадів виробництва знижуються і податкові надходження, так як зменшуються і доходи. Це, в свою чергу, при незмінності витрат, збільшує дефіцит бюджету, який відіграє стимулюючу роль і гальмує спад.

Дія вмонтованих стабілізаторів затруднює оцінку ефективності фіскальної політики, так як бюджетний дефіцит (або надлишок) може являтися не лише результатом того чи іншого типу фіскальної політики, а і дією вмонтованих стабілізаторів в процесі зміни рівнів виробництва. Для більш обгрунтованої оцінки рівня фіскальної політики введено поняття бюджету при допущенні повної зайнятості (бюджету повної зайнятості). Бюджет повної зайнятості показує, який би був дефіцит або надлишок державного бюджету, якби економіка функціонувала при повній зайнятості на протязі року. Якщо, наприклад, в економіці мають місце дефіцити, а бюджет повної зайнятості надлишковий, то це означає, що державою проводиться обмежуюча фіскальна політика, в результаті якої виробництво фактично було нижче рівня повної зайнятості. Дефіцит бюджету повної зайнятості показує, що проводиться стимулююча фіскальна політика. В даному випадку має місце структурний дефіцит, який означає, що і при повній зайнятості державні витрати були б більшими від податків, і якраз багато в чому за рахунок стимулюючої фіскальної політики була б забезпечена повна зайнятість.

Фіскальна політика ґрунтується як на регулюванні державних витрат, так і зміні податків, а також на їх співвідношенні.

При цьому, якщо витрати і податки змінюються в однаковій мірі, то буде мати місце збалансований бюджет, і на таку ж величину зміниться сукупний попит і обсяг виробництва. На перший погляд здається, що це було б раціональним. Але щорічно збалансований бюджет насправді поглиблює коливання економічного циклу і виключав фіскальну політику як антициклічну.

Нехай, наприклад, в економіці на протязі довгого періоду має місце безробіття, зниження доходів, податкових надходжень і дефіцит бюджету. Для збалансування бюджету уряд повинен або підвищити ставки податку, або скоротити державні витрати, або зробити і те і друге. Але ці всі заходи лише поглиблюють економічний спад.

З другої сторони, щорічне збалансування бюджету буде викликати прискорення інфляції, а значить, підвищення доходів, зростання податків і бюджетних надлишків. В такій ситуації уряд повинен або понизити ставки податку, або збільшити державні витрати, або зробити і те і друге. Результатом буде посилення інфляції.

З вищезазначеного випливає, що уряд повинен проводити антициклічну політику при збалансуванні бюджету, але це збалансування повинно бути не щорічним, а здійснюватись в ході економічного циклу за період декількох років. Для протистояння спадові уряд повинен збільшувати витрати і знижувати податки, що приводить до дефіциту. В ході дальшого інфляційного росту потрібно підвищувати податки і обмежувати урядові витрати. Позитивне сальдо бюджету, яке виникає при цьому, може бути використане на покриття державного боргу, який виник в період спаду.

РОЗДІЛ 8. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ГРОШЕЙ

8.1. Класична кількісна теорія грошей

У відповідності з класичною кількісною теорією грошей і цін, яка зародилась в 16 столітті, рівняння обміну між кількістю грошей і сумою цін товарів виражається як $MV = PY$, де M - кількість грошей, які знаходяться в обігу; V - швидкість обігу грошей; P - рівень цін;

Y - рівень реального обсягу виробництва. Багато прихильників класичної теорії вважали, що швидкість обігу грошей і реальний обсяг виробництва мають тенденцію наближатись до якогось природного рівня і не залежать від впливу кількості грошей і грошової політики. Тоді, якщо вважати V і Y константами, то можна записати, що $P = M \cdot V/Y$, звідки випливає, що зміна абсолютного рівня цін приводить до пропорційної зміни номінальної кількості грошей і навпаки. Таким чином, ця теорія чітко ілюструє тісний взаємозв'язок між кількістю грошей і рівнем цін.

Класична теорія акцентує свою основну увагу на довгострокових часових інтервалах, враховуючи, що реальний обсяг виробництва визначається такими довгостроковими факторами як чисельність населення і виробничі потужності.

Однак на протязі короткострокових періодів, в межах ділових циклів, постулати кількісної теорії є обмеженими, тому що в межах ділового циклу взаємний зв'язок між кількістю грошової маси і рівнем цін не є тісним. Як було показано в працях М.Фрідмана і А.Шварц у 60-х роках 19 ст., зміни грошової маси в короткострокових періодах ідуть по циклічній схемі, випереджаючи і визначаючи розвиток ділового циклу. Зростання грошової маси - після деякої затримки в декілька місяців - приводить до росту спочатку реального ВВП, а далі - до росту номінального ВВП при сповільненні росту ВВП реального в зв'язку з ростом цін.

При сповільненні темпів росту грошової маси більш низький темп росту номінального ВВП вплине спочатку на реальний обсяг виробництва, а потім - з деякою затримкою - і на темпи зміни рівня цін.

Зміни темпів росту грошової маси в обігу можуть також вплинути і на швидкість обігу грошей, так як точки екстремумів росту грошової маси в обігу не співпадають з екстремумами номінального ВВП в межах ділового циклу.

8.2. Монетарна кількісна теорія грошей

Мілтон Фрідман із своїми однодумцями розробив сучасну кількісну монетарну теорію, яка модернізувала класичні канони. Дана теорія розглядає швидкість обігу грошей як стабільну величину при незначних коливаннях і дозволяє передбачити поведінку цієї величини. Монетарною теорією розглядається відсоткова ставка (норма відсотка) і очікуваний темп інфляції як два основні фактори, які визначають швидкість обігу грошей. Дана теорія допускає асинхронність взаємозв'язку між грошовою масою, номінальним ВВП, реальним ВВП і абсолютним рівнем цін. Монетаристська сучасна теорія дає ключ до розуміння впливу грошової політики на стан економіки.

Основна рекомендація монетаристів відносно стратегії грошово-кредитної політики заключається в проведенні постійної передбачуваної грошової політики. Постійний ріст грошової маси в обігу, примірно рівний трьохвідсотковому рівню росту реального обсягу виробництва, характерному для довгострокових інтервалів, являє собою найкращу, з точки зору монетаристів, грошову політику.

8.3. Кейнсіанська теорія грошей

Важливий вклад в розвиток грошової теорії внесло вчення Джона Мейнарда Кейнса і його послідовників. Кейнс виявив нездатність класичної кількісної теорії грошей розв'язати проблеми, викликані в період Великої Депресії в 1929-1933 р.р.

Кейнс розглядав швидкість обігу грошей у русі доходів як змінну величину, яка змінюється разом із змінами доходів, норми відсотка і інших параметрів економіки.

По-друге, Кейнс розглядав вплив норми відсотка на інвестиційну політику як важіль, з допомогою якого умови грошового обігу впливають на випуск продукції і зайнятість в

економіці в цілому. Крива попиту на інвестиції відображає зворотню залежність між ставкою відсотка і рівнем сукупних інвестицій, інвестиції будуть вигідними до тієї точки, при якій очікувана норма чистого прибутку буде не нижча від реальної ставки відсотка.

Однак послідовники Кейнса вважали, що механізм впливу грошей на інвестиції через відсоткові ставки малоефективний, по крайній мірі, в умовах депресії. Вони доводили, що в період депресії відсоткові ставки досягають деякого мінімального рівня, нижче якого їх падіння вже неможливе. При цьому крива попиту на гроші MD_1 (рис.8.1) стане надзвичайно еластичною, фактично, майже горизонтальною. Таке становище було названо "ліквідною пасткою", пояснення якої слідує: схильність людей в період депресії нагромаджувати ліквідні активи (гроші) буде перешкоджати зниженню відсоткових ставок, стримуючи економіку як в пастці, так як високий рівень відсоткових ставок не сприяє збільшенню планових інвестицій.

Послідовники стверджували також, що інвестиції мало відчутливі до змін відсоткових ставок, тобто графік планових інвестицій відносно нееластичний.

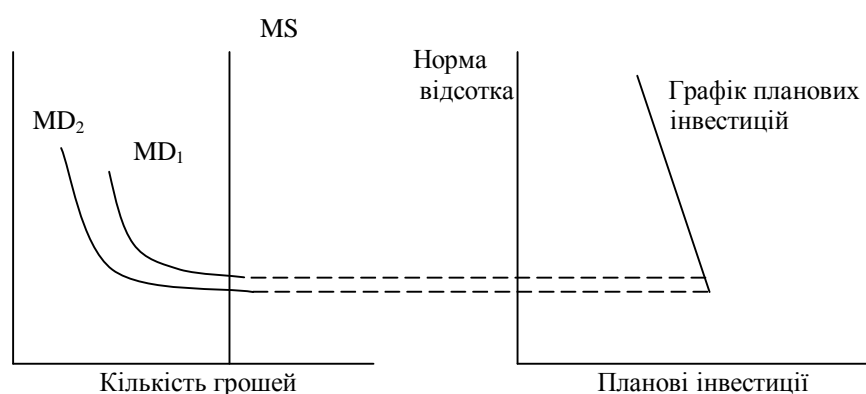

Рис. 8.1. Гроші в період депресії - у відповідності з поглядом кейнсіанців

При таких характеристиках еластичності кривих MD і планових інвестицій зниження рівня цін незначно вплине на сукупний попит. Падіння цін підрозуміває зменшення величини номінального національного доходу при постійному реальному національному доходу і буде зміщувати криву попиту на гроші вліво з положення MD_1 в положення MD_2 . Однак це зміщення кривої суттєво не відобразиться на нормі відсотка, збільшення інвестицій при нееластичності графіка планових інвестицій може бути лише досить незначним. При цьому крива сукупного попиту AD (рис.5.1) займе вертикальне або майже вертикальне положення. Це означає, що експансіоністська грошово-кредитна політика малопридатна для виведення економіки із стану депресії. Єдиним надійним шляхом, на думку кейнсіанців, до відновлення є експансіоністські податково-бюджетні міри.

Кейнсіанці все ж допускають, що гроші впливають на економіку, коли населення і фірми коригують вміст своїх портфелів активів, при деякому збільшенні кількості грошей в обігу, наприклад, вкладаючи гроші в цінні папери, які приносять фіксований відсотковий дохід, як, наприклад, облігації. Це приведе до підвищення цін на цінні папери і зниження номінальної і реальної ставки відсотка, що, в свою чергу сприятиме розширенню інвестицій і стимулюватиме сукупний попит.

8.4. Суть теорії кейнсіансько-неокласичного синтезу

На сьогоднішній день монетарна і кейнсіанська теорії набрали синтетичних форм, які включають загальні для обох теорій елементи, з включенням і сучасної наукової думки, такої як неокласичні економічні моделі і моделі "економіки пропозиції", з об'єднанням всього

розмаїття поглядів в понятті кейнсіансько-неокласичного синтезу.

Сьогодні визнається, що грошово-кредитна і фіскальна політика може значно впливати на номінальний ВВП. Однак вплив змін у номінальному ВВП на зміни в реальному обсязі виробництва і в абсолютному рівні цін практично вільний від державного контролю, що не сприяє виробітку дійових методів подолання інфляції і безробіття та забезпечення процвітання економіки.

РОЗДІЛ 9. МОНЕТАРНА СИСТЕМА І ПОЛІТИКА

9.1. Попит і пропозиція на грошовому ринку

Грошам належить надзвичайно важлива роль у досягненні макро-економічної рівноваги. Значення грошей витікає з їх функцій: міри вартості, засобу обігу, засобу платежу, нагромадження скарбів і світових грошей.

Гроші виступають як товар на грошовому ринку. Ціна даного товару визначається в результаті взаємодії попиту і пропозиції на гроші у ставці відсотка.

Сукупний попит на гроші MD підрозділяється на операційний і спекулятивний. Операційним попитом являється потреба в грошах для купівлі товарів та оплати послуг. Даний попит залежить від величини сукупного доходу суб'єктів ринку, кількості товарів і послуг, їх цін, від швидкості обігу грошей.

Спекулятивний попит на гроші зв'язаний з заощадженнями і розміщенням грошей у вигляді цінних паперів для одержання додаткового доходу. Даний попит зв'язаний з коливаннями відсоткових ставок. Якщо вони високі, цінні папери дешеві, їх купують і спекулятивний попит на гроші знижується. Якщо ж ставки низькі, то цінні папери дорожчі, їх купують менше, віддаючи перевагу ліквідності. Попит на гроші зростає. Чим вищі відсоткові ставки, тим нижчий попит на гроші, і навпаки.

Обсяг сукупної пропозиції грошей MS включає в себе всю наявну грошову масу на території країни: банкноти, банківські депозити, чеки, облігації, акції і ін. Вся величина грошової маси умовно підрозділяється на дві частини: M_1 і M_2 . До M_1 відносяться фактичні засоби обігу: готівка, вклади до запитання, чекові вклади, дорожні чеки і деякі інші види грошей, що знаходяться в обігу як операційні гроші. До M_2 відносяться гроші M_1 плюс ощадні і термінові вклади, акції, облігації і ін.

Держава може збільшувати пропозицію грошей шляхом грошової емісії, управління банками, проведення операцій на фондових біржах.

9.2 Створення грошей комерційним банком

Для розуміння принципів монетарної політики необхідно ознайомитись з діяльністю комерційного банку. Нехай, наприклад, при заснуванні комерційного банку А продано акцій на суму 250 тис.гр.од. Частину акцій засновники банку купили для себе, а другу частину продали населенню. Тоді активи і пасиви банку А становитимуть :

Балансовий звіт 1: Банк А

Активи (тис.гр.од.)	Пасиви (тис.гр.од.)
Готівка 250	Акції 250

2.Новостворений банк закупає приміщення і обладнання, на суму 240 тис.гр.од. Тоді баланс буде слідуєчим:

Балансовий звіт 2: Банк А

Активи (тис.гр.од.)	Пасиви (тис.гр.од.)
Готівка 10	Акції 250
Власність 240	

3. У банк внесено вклади на суму 100 тис.гр.од.

Балансовий звіт 3: Банк А

Активи (тис.гр.од.)	Пасиви (тис.гр.од.)
Готівка 110	Депозити 100
Власність 240	Акції 250

Комерційний банк повинен створити, згідно з законом, резерв у вигляді вкладу у Центральному банку або в касовій готівці. Розмір резерву як резервної норми встановлюється Центральним банком у певному відсотку до депозитів комерційного банку. Прийmemo, що у даному випадку резервна норма становить 20%, тоді сума резерву становитиме 20 тис.гр.од.

4. Дирекція банку А вирішує відрахувати в резерв не 20 тис.гр.од., а 110 тис.гр.од., з тим, щоб уникнути незручностей, зв'язаних з відрахуваннями додаткових резервів при зростанні депозитів, а також, щоб мати надлишкові резерви, що, як побачимо далі, дасть банкові змогу надавати кредити.

Балансовий звіт 4:

Банк А

Активи (тис.гр.од.)	Пасиви (тис.гр.од.)
Готівка 0	Депозити 100
Резерви 110	
Власність 240	Акції 250

Надлишкові резерви банку при цьому складають 90 тис.гр.од.

5. Нехай один із вкладників банку А виписує на банк А чек на суму 50 тис.гр.од. і вручає його торговій фірмі як оплату за куплений товар. Фірма розміщує чек на свій рахунок в банк Б. Банк Б надсилає чек у Центральний банк і збільшує цим свої резерви на 50 тис.гр.од., резерви ж банку А скорочуються на цю суму. Зарахований чек відсилається в банк А, який зменшує рахунок вкладника на 50 тис.гр.од. і приймає до уваги, що його резерви у Центральному банку зменшились на 50 тис.гр.од.

Балансовий звіт 5: Банк А

Активи (тис.гр.од.)	Пасиви (тис.гр.од.)
Резерви 60	Депозити 50
Власність 240	Акції 250

Тепер при резервній нормі 20% надлишкові резерви банку становлять 50 тис.гр.од.

6. Нехай тепер певна компанія просить в банку А кредит на 50 тис.гр.од. Банк надає кредит, відкриваючи компанії рахунок або збільшуючи існуючий на цю суму, і одночасно проводячи її по активах як кредит споживачу.

Балансовий звіт 6А: Банк А (коли кредит наданий)

Активи (тис.гр.од.)	Пасиви (тис.гр.од.)
Резерви 60	Депозити 100
Кредити 50	
Власність 240	Акції 250

Після того, як на суму наданого кредиту буде виписаний і оплачений чек з

зарахуванням його в центральному банку, балансовий звіт банку А буде мати наступний вигляд:

Балансовий звіт 6Б: Банк А (після оплати чеку на кредит)

Активи (тис.гр.од.)	Пасиви (тис.гр.од.)
Резерви 10	Депозити 50
Кредити 50	
Власність 240	Акції 250

Тепер при резервній нормі 20% у банку А немає надлишкових резервів і він не може надати кредит.

7. При поверненні кредиту компанія виписує чек на 50 тис. гр.од. із свого поточного рахунку, на якому до повернення кредиту було, припустимо, 50 тис.гр.од. Взаємні зобов'язання компанії і банку погашаються. Тепер балансовий звіт банку матиме наступний вигляд:

Балансовий звіт 7: Банк А

Активи (тис.гр.од.)	Пасиви (тис.гр.од.)
Резерви 10	Депозити 0
Кредити 0	
Власність 240	Акції 250

З даної схеми роботи комерційного банку можна зробити наступні висновки. Комерційні банки повинні, згідно з законом, частину своїх депозитів тримати у вигляді резервів як у формі вкладів у Центральному банку, так і у формі готівки. При цьому надлишкові резерви дають можливість комерційному банку створювати банківські гроші і одержувати відсотки.

Для одержання прибутку комерційні банки надають кредити і купують цінні папери. З другої сторони, комерційний банк повинен турбуватись про свою економічну безпеку. Вона забезпечується ліквідністю, зокрема такими ліквідними активами як готівка і надлишкові резерви. Баланс між прибутком і обережністю визначає співвідношення між активами банку, що приносять доходи, і високоліквідними активами.

9.3. Механізм мультиплікації грошей

Кожний комерційний банк може надавати кредити в межах своїх надлишкових резервів, а комерційна банківська система в цілому може надавати кредити, примножуючи (мультиплікуючи) свої надлишкові резерви. Нехай на певний рахунок в банку А покладено 100000 гр.од. При резервній нормі 10% банк може видати кредит на 90000 надлишкових резервів. Якщо чек на суму виданого і одержаного кредиту буде переданий як сума оплати за товар в банк Б, то банк А втратить 90 тис.гр.од. в резервах і рахунках, а банк В одержить 90 тис.гр.од. в резервах і рахунках.

Із одержаних 90 тис.гр.од. банк Б буде тримати 9 тис.гр.од. як обов'язковий резерв, а на 81 тис.гр.од. як надлишкового резерву може видати кредит. Процес може розвиватись далі, включаючи послідовні банки В, Г і т.д. (таб. 9.1).

Із таблиці 21.1 видно, що надлишкові резерви банку А в результаті здійснених угод привели до створення банківською системою нових грошей в загальній сумі 900 тис.гр.од., при появі вкладів на поточних рахунках на загальну суму 1 млн.гр.од. Банківська система мультиплікує (множить) гроші в масштабі

Таблиця 9.1

Мультиплікація грошей системою комерційних банків

Банки	Одержані резерви і рахунки (тис. гр. од.)	Обов'язкові резерви (тис. гр. од.)	Надлишкові резерви (тис. гр. од.)	Знову створені банком гроші (тис. гр. од.)
Банк А	100	10	90	90
Банк Б	90	9	81	81
Банк В	81	8,1	72,9	72,9
Банк Г	72,9	7,29	65,61	65,61
Інші банки	656,1	65,61	590,49	590,49
Загальна сума	1000	100	900	900

$$M = \frac{1}{R} \times 100, \text{ де:}$$

M - грошовий мультиплікатор; R - резервна норма .

Звідси можна визначити максимальну кількість нових кредитних грошей, яка може бути створена банківською системою:

$$D = E \times M, \text{ де:}$$

D - максимальне збільшення грошей на поточних рахунках;

E - надлишкові резерви;

M - грошовий мультиплікатор.

В процесі мультиплікації сума реальних грошей розширяється не тільки тому, що всі чеки проводяться через Центральний банк, а головним чином тому, ще кожна кредитна угода супроводжується рухом реальних товарів. Тому грошовий мультиплікатор подібний до мультиплікатора доходу. Мультиплікатор доходу обумовлюється тим, що витрати одного споживача перетворюються у доходи другого; грошовий мультиплікатор базується на тому, що резерви і рахунки, які втрачаються одним банком, поступають у другий банк.

Необхідно звернути увагу на те, що в процесі мультиплікації грошей ні загальна сума резервів, ні сума вкладів в цілому по банківській системі не змінюється. Адже якщо резерви і рахунки поступають у другий банк, то першим вони втрачаються. В межах банківської системи одночасно проходять процеси як мультиплікаційного розширення, так і звуження грошової маси. При цьому всі банки-учасники в кінцевому рахунку мають нормативний рівень резервів.

Готовність банків видавати кредити на основі надлишкових резервів має циклічний характер. В періоди економічних бумів можна чекати, що банки максимально розширять кредит. Навпаки, при спаді виробництва і наблизенні депресії банки постійно зменшують кредити, збільшують ліквідність (надлишкові резерви). Це зв'язано з тим, що в період економічного спаду банки можуть сумніватись в здатності кредитоодержувачів виплатити позики, а також враховують те, що можливе масове вилучення з банків вкладів панікуючим населенням.

Така поведінка банкірів посилює циклічність економічного розвитку і суперечить інтересам економічної стабілізації. Тому Центральний банк повинен мати в своєму розпорядженні певні засоби для управління грошовою пропозицією в мету стабілізації економічного розвитку.

9.4. Рівновага на ринку грошей

Типові криві пропозиції і попиту грошей приведені на рис. 9.1.

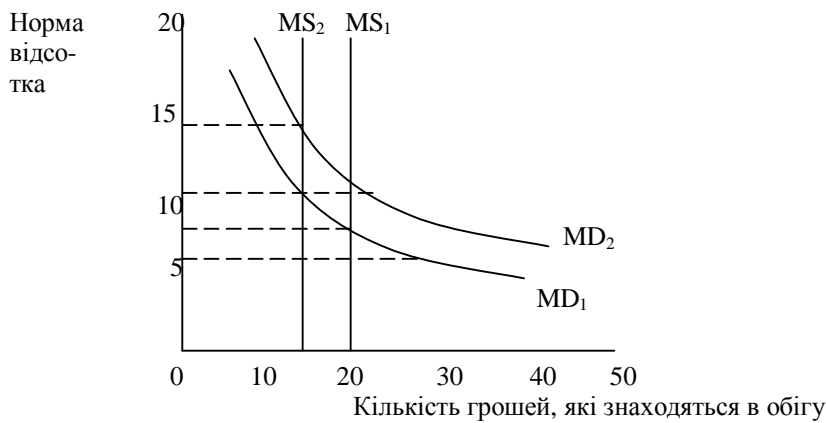

Рис. 9.1. Гроші: пропозиція і попит

MD - крива попиту грошей, MS - крива пропозиції. Рівновага на грошовому ринку має місце в точці перетину кривих попиту і пропозиції грошей MD₁ і MS₁ - в даному випадку при рівноважній нормі відсотка 7,5%. Кількість грошей в сумі 20 млрд.гр.од., які господарські агенти хочуть зберегти в своїх портфелях активів, дорівнює кількості грошей, які пропонуються банківською системою при здійсненні грошово-кредитної політики - 20 млрд.гр.од. Пропозиція грошей фіксована, що виражається вертикальною кривою MS₁ при фіксованій нормі відсотка і прийнятому фіксованому мультиплікаторі, рівному 2,5.

При будь-якій іншій відсотковій ставці, не рівній 7,5%, рівновага неможлива. Нехай відсоткова ставка склала не 7,5%, а 5%. Менша відсоткова ставка скоротить альтернативну вартість зберігання грошей, і ця обставина збільшить кількість грошей, необхідних всім власникам портфелів активів, з 20 млрд.гр.од. до 25 млрд.гр.од. При цьому господарські агенти почнуть продавати цінні папери, понижуючи їх ціни. Однак доки банківський постійний резерв і фіксований мультиплікатор по своїй величині не змінились, продаж цінних паперів не збільшить загальну кількість пропонованих грошей. При цьому певна кількість грошей лише переміститься а портфелів одних господарських агентів в портфелі інших. Цей процес продовжиться до підвищення відсоткової ставки до 7,5%, при якій 20 млрд.гр.од. повністю задовольняють потреби в грошах зі сторони господарських агентів.

Нехай тепер, наприклад, норма відсотка раптом підскочила до 10%. При цьому господарські агенти вважали б доцільним тримати в формі грошей лише 15 млрд.гр.од. із загальної величини своїх портфелів активів, тоді як банки, розпоряджаючись забезпеченими Національним банком резервами, запропонували їм 20 млрд.гр.од. Для того, щоб гроші перейшли в портфелі активів господарських агентів, банки можуть увійти на ринок цінних паперів, скуповуючи їх, підвищуючи тим самим їх ціну і понижуючи існуючу норму відсотка. Або можуть розширити кредитні операції на основі нижчого позичкового відсотка. В будь-якому випадку ринок грошей досягне стану рівноваги, коли господарські агенти будуть тримати в своїх портфелях стільки грошей, скільки пропонують банки, коли відсоткова ставка знизиться до 7,5%.

Таким чином, при більш низькій нормі відсотка господарські агенти будуть старатись збільшити кількість грошей в своїх портфелях, продаючи цінні папери, тим самим штовхаючи вниз ціни на цінні папери, а норму відсотка - в верх, досягаючи тим самим рівноваги. При більш високій нормі відсотка господарські агенти будуть намагатись зменшити кількість грошей, які є в їх портфелях, купуючи цінні папери, тим самим

штовхаючи вверх ціни на цінні папери, а нормі відсотка - вниз до встановлення рівноваги.

А як буде встановлюватись рівновага на ринку грошей при зміні їх пропозиції? Нехай, наприклад, ринок грошей знаходиться в рівновазі при пропозиції грошей 20 млрд.гр.од. і нормі відсотка 7,5%. Потім Національний банк проводить продаж цінних паперів на відкритому ринку, виснажуючи банківські резерви на 2 млрд.гр.од. При банківському мультиплікаторі 2,5 кількість грошей в обігу зменшиться на 5 млрд.гр.од. і їх пропозиція становитиме 15 млрд.гр.од. При цьому крива пропозиції грошей зміститься в положення MS_2 (рис.21.1).

Тепер банки можуть запропонувати господарським агентам лише 15 млрд.гр.од. замість необхідних 20 млрд.гр.од. при 7,5%-вій ставці. Банкам приходится приводити у відповідність із зменшенням резервів свої балансові звіти шляхом продажу цінних паперів, понижуючи таким чином їх ціну; шляхом підвищення ставок плати за кредит; шляхом взяття позик у інших банків на ринку федеральних резервних фондів. Всі ці міри приведуть до росту норми відсотка і зменшення потреби в грошах господарських агентів до 15 млрд.гр.од. при 10%-вій ставці.

Для збільшення пропозиції грошей Національний банк скуповує цінні папери на відкритому ринку, зміщуючи криву пропозиції вправо. Щоб задіяти резерви, які поступили, банки починають скуповувати цінні папери, підвищуючи їх ціну, і полегшують умови кредитування. Зменшення відсоткових ставок збільшує кількість грошей в портфелях активів господарських агентів, а ринок грошей рухається вправо і вниз по кривій попиту на гроші до нового положення рівноваги.

Уявимо тепер, що зростання національного доходу збільшило попит на гроші при існуючій відсотковій ставці. При цьому крива попиту на гроші на графіку зміститься з положення MD_1 в MD_2 . Господарські агенти захотять держати в портфелях своїх активів більше грошей при існуючій відсотковій ставці. Для цього вони будуть продавати цінні папери, понижуючи їх ціни, або звертатись за позикою. Все це приведе до підвищення відсоткових ставок.

Банківська ж система не здатна запропонувати грошей більше ніж 20 млрд.гр.од. Ринок грошей прийде у рівновагу тоді і тільки тоді, коли відсоткова ставка підніметься достатньо високо, приводячи у рівновагу величини попиту на гроші і їх пропозицію при нормі відсотка 10% (точка перетину кривих MS_1 і MD_2 на рис. 9. 1).

9.5. Завдання монетарної політики і засоби її проведення

Основним завданням монетарної, тобто кредитно-грошової політики являється сприяння економіці в досягненні оптимального рівня її розвитку, при повній зайнятості і відсутності інфляції. Дана політика заключається в зміні грошової пропозиції для забезпечення рівноваги між товарним і грошовим ринками і стабілізації сукупного обсягу виробництва, зайнятості і рівня цін. Кредитно-грошова політика повинна забезпечувати збільшення грошової пропозиції під час економічних спадів для стимулювання витрат, а під час інфляції - зменшення пропозиції грошей.

Застосовуються три основні засоби кредитно-грошового контролю: операції на відкритому ринку, зміни резервної норми і облікової ставки. Операції на відкритому ринку заключаються у продажу або купівлі Центральним банком державних цінних паперів на відкритому ринку - тобто операції по продажу цінних паперів комерційним банкам і населенню і купівлі їх у них. Нехай в економіці недостатньо грошових засобів, що загрожує її спадом. Тоді Центральний банк розширює пропозицію грошей шляхом активної скупки урядових цінних паперів. Центральний банк збільшує попит на папери, їх ринкова ціна зростає. Але при цьому доходність цінних паперів падає, зменшується відсоток по банківських кредитах і інших позиках і попит на них підвищується. З результаті продажу державі цінних паперів резерви банків і рахунки вкладників у них зростають. Зростають обсяги кредитів і через ефект мультиплікатора - пропозиція грошей.

Зміна резервної норми також веде до зміни величини банківських резервів, мультиплікатора і грошової пропозиції. При зменшенні резервної норми зменшуються

обов'язкові резерви, збільшуються надлишкові, ефект мультиплікатора і пропозиція грошей.

Подібно до того, як комерційні банки стягують відсоткові платежі по наданих ними кредитах, так і центральний банк стягує відсоткові платежі по наданих ним кредитах комерційним банкам. Такі ставки відсотка називаються обліковою ставкою. Зниження ставки підвищує заінтересованість комерційних банків в одержанні кредитів Центрального банку, а підвищення облікової ставки Центральним банком веде до обмеження пропозиції грошей.

9.6. Тактичні цілі грошово-кредитної політики, відсоткові ставки і пропозиція грошей

В процесі реалізації стратегічної мети - забезпечення обсягу ВВП на природному рівні - Національний банк вибирає певні тактичні цілі. Можливі три тактичні цілі грошово-кредитної політики, кожній з яких відповідає своя, відмінна від інших, крива пропозиції грошей.

Вибір тактичної цілі багато в чому визначається впливом змін в попиті на гроші на відповідні зміни кількості грошей, які знаходяться в обігу, і номінальної норми відсотка при різних тактичних цілях. Як відомо, зміни в кількості грошей в обігу можуть послужити причиною змін в реальному обсязі виробництва і рівні цін. Зміни в нормі відсотка впливають на рівень економічної активності. Підвищення номінальних норм відсотка - при інших рівних умовах - обмежує можливості взяття кредитів, що приводить до зниження обсягу виробництва і доходів. І навпаки.

Нехай, наприклад, поставлена ціль підтримувати кількість грошей на фіксованому рівні незалежно від того, як змінюватимуться відсоткові ставки. В цьому випадку Національний банк визначає фіксовану кількість грошей в економічній системі і приводить рівень банківських резервів у відповідність з цією кількістю незалежно від змін відсоткових ставок. Наслідком таких дій буде вертикальна крива пропозиції грошей MS_1 .

Національний банк може поставити мету підтримувати на певному рівні норму відсотка. Тоді він здійснюватиме операції на відкритому ринкові для регулювання пропозиції грошей для стабілізації відсоткової ставки незалежно від кількості грошей. Тоді крива пропозиції грошей прийме горизонтальний вид.

Нарешті, Національний банк може допускати збільшення пропозиції грошей по мірі зростання норми відсотка. Тоді крива MS прийме певний позитивний нахил /проміжний між вертикальним нахилом і горизонтальним/.

Відповідь на питання, яка грошово-кредитна політика краща - чи підтримання фіксованої кількості грошей, чи фіксованого відсотка, чи комбінація цих варіантів, залежить від причин зрушень в попиті на гроші.

Якщо, наприклад, попит на гроші змінюється внаслідок змін в реальному обсязі виробництва в процесі ділового циклу, то, очевидно, в даному випадку доцільно дати відсотковим ставкам підніматись або опускатись, згладжуючи циклічні розширення або спади. В цьому випадку бажана вертикальна або похила крива пропозиції грошей.

Якщо попит на гроші підвищується внаслідок зростання цін, то, очевидно, необхідно стримувати інфляційні процеси, зберігаючи в обігу постійну кількість грошей і відпустивши "у вільне плавання" відсоткові ставки. В цьому випадку найкраще буде вертикальна крива пропозиції грошей.

Зрушення в попиті на гроші має місце в зв'язку з змінами в швидкості обігу грошей, які можуть виникнути внаслідок змін в правилах банківських операцій або в загальній стратегії контролю і регулювання грошового обігу. При цьому необхідно дати можливість кількості грошей, які знаходяться в обігу, змінюватись в тій же пропорції, що і швидкість обігу, але в протилежному напрямку. При цьому номінальна норма відсотка, реальний обсяг виробництва і абсолютний рівень цін залишаться постійними. Тут бажана горизонтальна крива пропозиції грошей. Необхідно відмітити, що на практиці зрушення кривих попиту на гроші мають місце внаслідок дії комплексу причин, тому ні одна з розглянутих тактичних цілей не відповідає повністю реальним умовам.

РОЗДІЛ 10. ГРОШІ І ДОХІД В КЕЙНСІАНСЬКІЙ МОДЕЛІ ДОХОДІВ І ВИТРАТ

В даному розділі буде розглянуто рівновагу між попитом і пропозицією на товарному, грошовому ринках та їх взаємодію в кейнсіанській моделі доходів і витрат.

10.1. Рівновага товарного ринку. Крива IS

Рівновага товарного ринку виражається кривою IS. Графік планових інвестицій показує вплив норми відсотка на рівень планових інвестицій. В свою чергу, зміна рівня планових інвестицій впливає на рівень рівноваги національного доходу. Таким чином, через рівень планових інвестицій встановлюється взаємний зв'язок між нормою відсотка і національним доходом. Графічна залежність цих параметрів показана на рис. 10.1.

Графік планових інвестицій (рис. 10.1 а) показує відповідність кожній нормі відсотка певного рівня планових інвестицій при інших рівних умовах. Норма відсотка 10% (R_1) відповідає рівню інвестицій I_1 в 50 млрд.гр.од., 5% (R_2) - 100 млрд.гр.од і т.д. Кожному конкретному рівню планових інвестицій відповідає певний рівень національного доходу (при незмінних рівнях автономного споживання і державних закупок). При рівні планових інвестицій I_1 графік функції планових витрат відмічений на рисунку як $C + I_1 + G$, а відповідний йому рівноважний національний дохід Y_1 становить 100 млрд.гр.од.. При рівні планових інвестицій I_2 графік функції планових витрат зміщується вгору на 50 млрд.гр.од. (відмічений як $C + I_2 + G$), а відповідний йому рівноважний рівень національного доходу зростає до 200 млрд.гр.од. Далі переносимо в частину с) кожен норму відсотка з частини а) і кожний рівень рівноважного національного доходу з частини б). В частині с) будується пряма лінія, яка проходить через точки (Y_1, R_1) і (Y_2, R_2) .

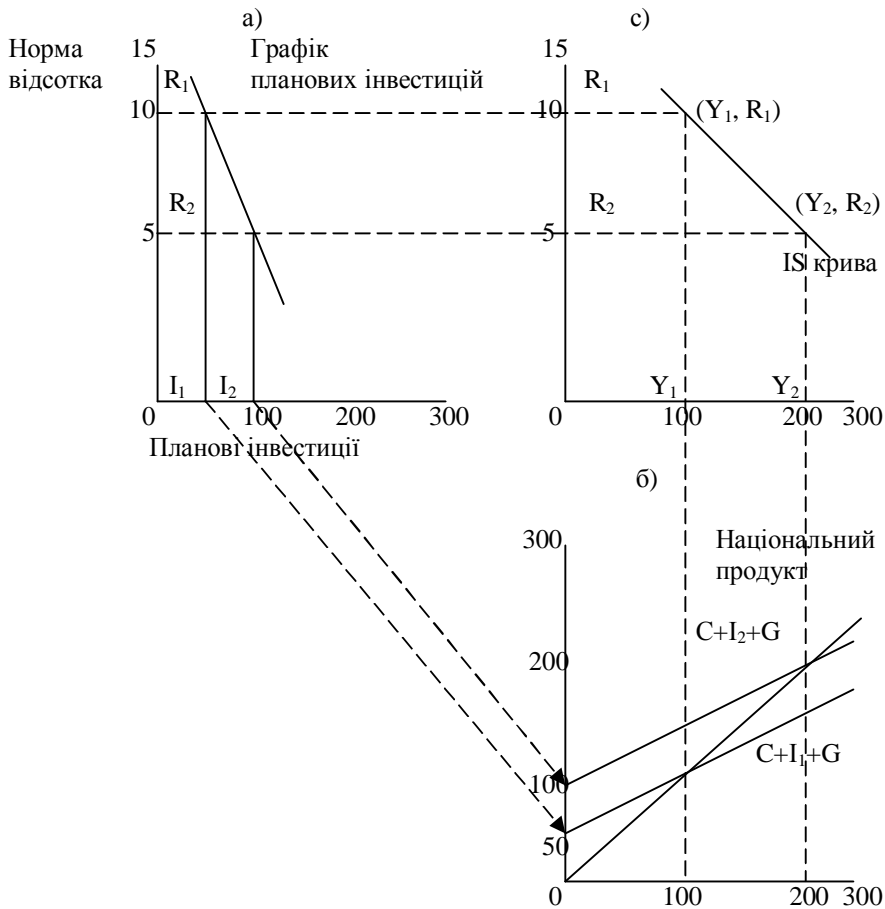

Рис. 10.1. Крива IS

Дана лінія є геометричне місце точок рівноваги економічної системи на ринках товарів, її називають кривою IS. В цій аббревіатурі I означає інвестиції, а S- збереження. Кожна точка на кривій як виявлення рівноваги між заощадженнями S та інвестуваннями I відповідає рівності між сукупним попитом і сукупною пропозицією за доходом Y і деяким відсотком R. Нахил і переміщення кривої IS відображають нові умови рівноваги товарного ринку. Так, крива IS зміститься при зміні автономного споживання, державних закупок, чистих податків, планових інвестицій через зміну планових витрат і національного доходу. Підвищення граничної ефективності капіталу приводить до збільшення доходу і зсуває (незалежно від норми відсотка) криву IS праворуч. Більш низька норма відсотка підвищує планові інвестиції і зміщує графік планових витрат вгору, підвищуючи тим самим рівноважний рівень національного доходу. Кожній величині I відповідає рівень доходу Y.

Використання інших відсоткових ставок як вихідних дасть інші точки рівноваги, які належать кривій IS. Рівновага на ринках товарів не може наступити в будь-якій точці поза кривою IS.

10.2. Рівновага грошового ринку. Крива LM

Розглянемо співвідношення норми відсотка і національного доходу, яке засновується на рівновазі на ринку грошей.

При фіксованій пропозиції грошей на грошовому ринку по мірі зміни національного доходу, яка зміщує криву попиту на гроші, змінюється рівноважна норма відсотка. Пряму лінію, яка є геометричним місцем точок рівноваги норми відсотка і національного доходу на ринку грошей, називають кривою LM (рис. 10.2). В аббревіатурі L означає віддання переваги ліквідності - це кейнсіанський термін позначення попиту на гроші, а M означає просто гроші.

При зростанні доходу Y і попиту на гроші MD при незмінній їх пропозиції MS на грошовому ринку відбуватимуться процеси збалансування доходу і кількості грошей із зростанням відсоткової ставки до рівня рівноважної.

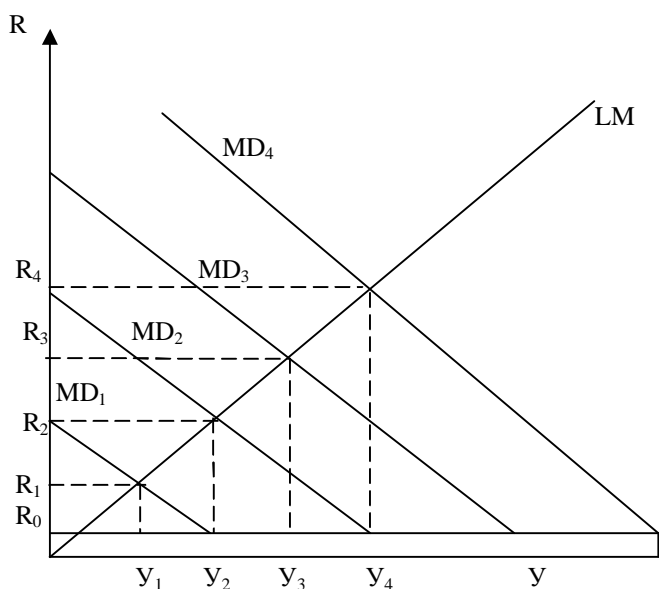

Рис. 10.2. Крива L M

Нехай при доході Y_1 і сукупному попиті на гроші MD_1 рівноважна відсоткова ставка дорівнює R_1 . Тоді при доході Y_2 , сукупному попиті на гроші MD_2 при незмінній їх кількості

рівноважна відсоткова ставка підвищиться до R_2 , що забезпечить рівність $MD = MS$.

При будь-якій заданій нормі відсотка підвищення рівня національного доходу підвищить попит на гроші і змістить криву LM вправо. І навпаки, зниження рівня національного доходу зменшить попит на гроші і змістить криву LM вліво.

10.3. Загальна макроекономічна рівновага товарного і грошового ринку

Як видно з попереднього викладу, грошовий і товарний ринки тісно взаємозв'язані. Функціонування даних ринків у їх взаємозв'язку відображається моделлю Хікса-Хансена або IS LM -моделлю (рис. 10.3).

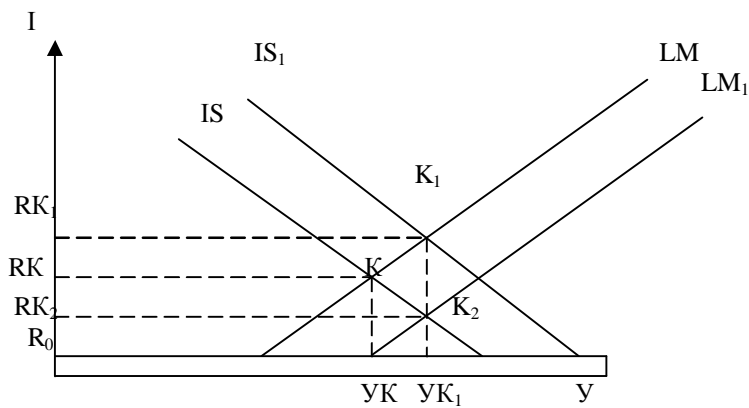

Рис.10.3. IS LM – модель

Як видно з рисунку, рівновага двох ринків досягається в точці K при рівноважному відсоткові RK і рівноважному доходу UK . Звідси виходить, що для забезпечення рівноваги товарного і грошового ринків необхідно досягти зрівноваженнями RK і UK через їх взаємодію.

Існує два принципово відмінних по своїх напрямках механізми досягнення рівноваги даних ринків. Нехай, наприклад, внаслідок збільшення інвестицій і завдяки ефекту мультиплікатора підвищаться зайнятість і дохід до рівня UK_1 .

При цьому крива IS зміститься вправо вгору, товарний ринок переміститься із одного стану в другий. Але даний бум на товарному ринку автоматично погаситься внаслідок взаємодії товарного і грошового ринку. Це зв'язано з тим, що зростання доходу приведе до збільшення попиту на гроші, що підвищить рівноважну норму відсотка до RK_1 в точці K_1 при доході UK_1 . Підвищення відсотка приведе до зменшення інвестицій, погашення інвестиційного буму і відновлення рівноваги товарного і грошового ринку. Нерівновага, викликана товарним ринком, гаситься ринком грошей. Коротко даний процес можна виразити наступним записом:

$$\uparrow Y \text{ ---- } \uparrow MD \text{ ---- } \uparrow R \text{ ---- } \downarrow I_p$$

Але нерівновага може обумовлюватись і ринком грошей. Нехай, наприклад, держава збільшує сукупну пропозицію грошей. При цьому крива LM зміститься вправо вниз, а відсоток знизиться до рівня RK_2 . При пониженні відсотка збільшаться інвестиції, зростуть зайнятість і дохід при рівновазі доходу і відсотка у точці K_2 .

Нерівновага, викликана ринком грошей, відновлюється через зміни ринку товарного. Цей процес можна виразити схемою:

$$\uparrow MS \text{ ---- } \downarrow R \text{ ---- } \uparrow I_p \text{ ---- } \uparrow Y$$

Необхідно звернути увагу на те, що держава з метою стимулювання інвестицій не може збільшувати пропозицію грошей більш ніж до перетину кривої LM з віссю RO . Крива LM не повинна торкатись осі RO , так як від відсотка залежить тільки частина грошового

попиту (спекулятивний попит), а не весь попит. Попит на гроші нижче RO являється операційним і відсотком не регулюється. При наближенні відсотка до RO власник заощаджень передбачає значний ріст ціни цінних паперів, відмовляється від їх купівлі і не витрачає заощаджень. Попит на гроші падає.

При цьому ріст грошової маси вже не впливатиме на інвестиції і дохід, грошова маса не забезпечуватиметься товарним покриттям, розвинуться інфляційні процеси. Такий стан макроекономічної нерівноваги називається ліквідною пасткою, із стану якої вийти з допомогою тільки грошового ринку не можна.

Необхідно підвищити граничну ефективність капіталу і схильність до споживання через ріст доходу, але це можливо в результаті змін на товарному ринку. А щоб запрацював товарний ринок, потрібно частину заощаджень перетворити у додатковий попит на гроші шляхом відповідного державного регулювання.

10.4. Монетарний механізм регулювання рівноваги на товарному і грошовому ринках

Монетарне регулювання рівноваги на товарному і грошовому ринках базується на проведенні заходів по регулюванню або ставки відсотка, або грошової маси.

Нехай, наприклад, в економіці рівень цін і доходу постійні, а грошова маса не стабільна. В цих умовах величина попиту на гроші залежить тільки від ринкової ставки відсотка. При високому відсоткові банки намагаються зменшувати резерви, надавати більше кредитів, при цьому збільшується мультиплікатор і пропозиція грошей. Якщо Центральний банк проведе заходи по збільшенню надлишкових резервів комерційних банків, наприклад, шляхом скупки державних цінних паперів, то це приведе до зростання грошової пропозиції. При цьому крива LM в моделі Хікса-Хансена зміститься вправо вниз, відсоток зменшиться, що буде сприяти зростанню інвестицій і доходу.

Підвищення Центральним банком облікової ставки приведе до зменшення надання кредитів комерційними банками, зменшення грошової пропозиції, що виразиться в зміщенні кривої LM в моделі Хікса-Хансена (рис.10.3) вліво вгору, підвищення відсоткової ставки, зменшення інвестицій і зниження доходу.

Таким чином, якщо товарні ринки знаходяться в рівновазі, а грошовий не стабільний, то забезпечити рівноважний рівень доходу можна при допомозі політики фіксації відсотка, забезпечуючи при цьому відповідну грошову пропозицію.

Якщо ж товарні ринки не зрівноважені і величина доходу відрізняється від рівноважного рівня, то стабілізацію доходу краще забезпечувати шляхом підтримки грошової маси, а не відсотка. При цьому відсоток буде вільно коливатись, доки не встановиться на належному рівні. В результаті зміщення кривої рівноваги товарного ринку IS в моделі Хікса-Хансена, наприклад, вправо, супроводжуючись ростом відсотка, вестиме до зменшення попиту (зокрема інвестиційного). При цьому точка рівноваги буде ближче до точки повної зайнятості, ніж у випадку підтримки фіксованого відсотка.

Однак політика Центрального банку по регулюванню відсотка і росту грошової маси піддається критиці. Це зв'язано з тим, що намагання стабілізувати відсотки веде до інфляції. Спроби контролювати грошову масу технічно неефективні, так як існує лаг між проведенням операцій на відкритому ринку і кінцевою зміною грошової пропозиції, і, крім того, мультиплікатор росту грошової маси є величина непостійна, як непостійна і швидкість обороту грошей.

Тому на практиці застосовуються способи регулювання рівноваги товарного і грошового ринку залежно від ситуації. В загальному, якщо в економіці спостерігається високий відсоток, можна підвищити темпи росту грошової маси, а якщо темпи росту грошової маси надмірні, то слід застосовувати заходи для підвищення рівня відсотка. Одночасна ж стабілізація відсоткових ставок і пропозиції грошей не можлива.

При безробітті і спаді застосовується політика “дешевих” грошей, яка заключається в тому, що Центральний банк купує облігації, понижує резервну норму або понижує облікову ставку. При цьому грошова пропозиція зростає, відсоткова ставка падає, зростають інвестиції, сукупний попит, а тим самим і обсяг виробництва, зайнятості і доходу.

На майже горизонтальному кейнсіанському відрізку кривої сукупної пропозиції в моделі сукупного попиту і пропозиції (рис. 4.1). така політика веде до росту обсягу виробництва і зайнятості, а не рівня цін. На майже вертикальному класичному відрізку політика “дешевих” грошей приведе до інфляції і не дасть збільшення обсягу виробництва.

Політика “дорогих” грошей застосовується при інфляції і заключається в тому, що Центральний банк продає державні цінні папери, збільшує резервну норму або підвищує облікову ставку. При цьому грошова пропозиція скорочується, відсоткова ставка зростає, інвестиційні витрати скорочуються і інфляція зменшується. Однак вплив даної політики на економіку ускладнюється в зв'язку з негнучкістю цін і зарплати в плані їх пониження.

Необхідно враховувати, що політика “дешевих” грошей посилюється одночасним розширенням чистого експорту, яке, в свою чергу, прискорюється пониженням відсоткової ставки. Подібним чином політика “дорогих” грошей посилюється звуженням чистого експорту. В зв'язку з цим кредитно-грошова система може використовуватись як для економічної стабілізації всередині країни, так і для впливу на вартість національної валюти і, тим самим, для ліквідації дисбалансу зовнішньої торгівлі.

10.5. Фіскальна політика в ISLM - моделі з фіксованими цінами

Вплив фіскальної політики в рамках моделі ISLM показано на рис.22.4. Нехай спочатку економічна система знаходиться в рівновазі в точці E_0 , при нормі відсотка 7,5% і національному доходу 150 млрд.гр.од.

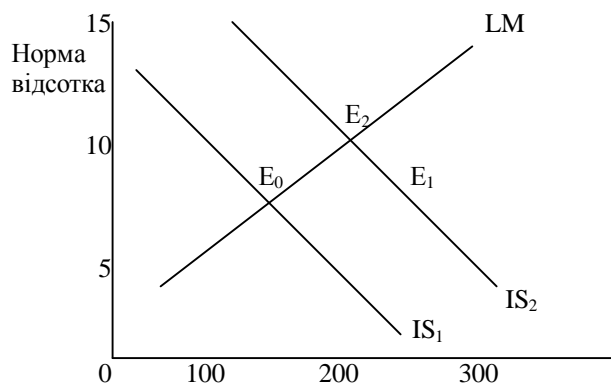

Рис. 10.4. Вплив фіскальної політики в ISLM моделі з фіксованими цінами

Якщо державні закупки зростуть на 50 млрд.гр.од, а мультиплікатор витрат дорівнює 2,0, то національний дохід зросте на 100 млрд.гр.од, при умові, що норма відсотка залишиться на попередньому рівні. В такому випадку крива IS_1 , зміститься в положення IS_2 . При зростанні національного доходу крива попиту на гроші (на рисунку не показана) зміщається вправо і при нормі відсотка 7,5% створює надлишковий попит на гроші.

Однак норма відсотка не буде залишатись довгий час на фіксованому рівні. В зв'язку з надлишковим попитом на гроші норма відсотка починає рости і перш ніж економічна система досягне точки E_1 , вона починає зміщуватись вправо-вверх.

При рості відсоткових ставок фірми зменшують планові інвестиції. Це зменшення частково компенсує ріст державних закупок, гальмуючи ріст планових витрат і збільшення національного доходу. Накінець, економічна система досягає нової рівноваги в точці E_2

ринків товарів і грошей при нормі відсотка 10% і національному доходу - 200 млрд.гр.од.

Тенденція зменшення планових інвестицій при зростанні норми відсотка, яка частково компенсує результати експансійної фіскальної політики, одержала назву “ефект витіснення”. Подібний ефект викликається також зменшенням чистих податків.

Скорочення державних закупок чи ріст чистих податків зміщує криву IS вліво. В цьому випадку рівень рівноваги національного доходу і рівноважна норма відсотка зменшується. Більш низька ставка відсотка буде активно стимулювати планові інвестиції, в певній мірі компенсуючи наслідки обмежуючої фіскальної політики, направленої на скорочення грошової маси.

10.6. Взаємодія фіскальної і монетарної політики

Для найбільш ефективного впливу на економіку монетарна і фіскальна політика повинні поєднуватись між собою. Засобами монетарної і фіскальної політики необхідно намагатись досягти балансу сукупних доходів і витрат, тобто рівноваги ВНД і ВВП за умов повної зайнятості і відсутності нездорової інфляції при забезпеченні певного рівня заощаджень і капіталовкладень чи споживання.

Незалежно від рівня капіталовкладень чи споживання, необхідно, щоб криві заощадження та інвестування капіталу перетиналися в точці, яка відповідає повній зайнятості.

В результаті монетарної політики Центрального банку повинен встановлюватись такий рівень відсоткової ставки, який забезпечував би необхідний обсяг капіталовкладень, а фіскальні органи повинні так регулювати розміри податків і державних витрат, щоб стимулювати нагромадження потрібних заощаджень. На рис. 10.5 наведено два приклади взаємодії монетарної та фіскальної політики.

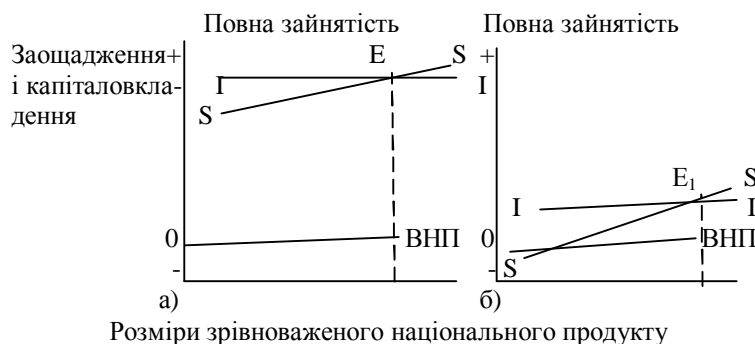

Рис. 10.5: а,б. Рівні капіталоутворення та споживання:

- а) При стимулюючій монетарній і обмежуючій фіскальній політиці;
- б) При обмежуючій монетарній і стимулюючій фіскальній політиці.

Крива S, яка характеризує розмір заощаджень в суспільстві, у значній мірі залежить від характеру фіскальної політики. Нехай, наприклад, ставки податків дуже високі і бюджет характеризується позитивним сальдо. Кількість продукції, яка через це не буде споживана, буде великою при будь-яких розмірах національного доходу. Але такий депресивний рівень споживання не викличе безробіття, якщо буде здійснюватись стимулююча грошово-кредитна політика дешевих грошей, яка полегшить умови кредиту. При цьому зростуть курси цінних паперів, знизяться розміри відсоткових ставок, розширяться капіталовкладення та збільшаться реальні грошові доходи до розмірів, що забезпечать повну зайнятість. Такий економічний стан буде характеризуватись високим рівнем капіталоутворення і відносно

низьким рівнем споживання (точка Б на рис. 10.5,а).

У другому випадку (рис.10,5,б) при здійсненні стимулюючої фіскальної та обмежуючої монетарної політики рівновага при певній зайнятості досягається у точці E_1 при нижчому рівні нагромаджень і капіталовкладень та високому рівні споживання.

Розділ 11. Модель ISLM з гнучкими цінами

В даному розділі інтегрується ISLM модель з моделлю сукупного попиту і пропозиції, представленої у розділі 4, для вияву впливу цін на співвідношення між національним доходом і відсотком та рівновагу товарно-грошового ринку.

11.1. Крива сукупного попиту в моделі ISLM з гнучкими цінами

На рис.11.1 показано, яким чином можна одержати криву сукупного попиту із ISLM моделі.

Частина а) рисунка являє собою ринок грошей, при рівності реальних і номінальних норм відсотка, тобто при відсутності інфляції в стані рівноваги.

Частина б) - ISLM діаграма. Частина с) - діаграма сукупного попиту і сукупної пропозиції.

Спочатку економічна система знаходиться в стані рівноваги при рівні цін 1,0, реальному випуску продукції 200 млрд.гр.од. за рік і нормі відсотка 5%. Даному положенню рівноваги відповідає точка E_1 частини б) рисунка.

Уявимо тепер, що ціни підвищились у 2 рази. Якщо рівень цін подвоїться, а реальний національний дохід не зміниться (200 млрд.гр.од), то номінальний національний дохід зросте від 200 млрд.гр.од до 400 млрд.гр.од., що змістить криву попиту на гроші з положення MD_1 в положення MD' . При цьому норма відсотка зросте від 5% до 10%.

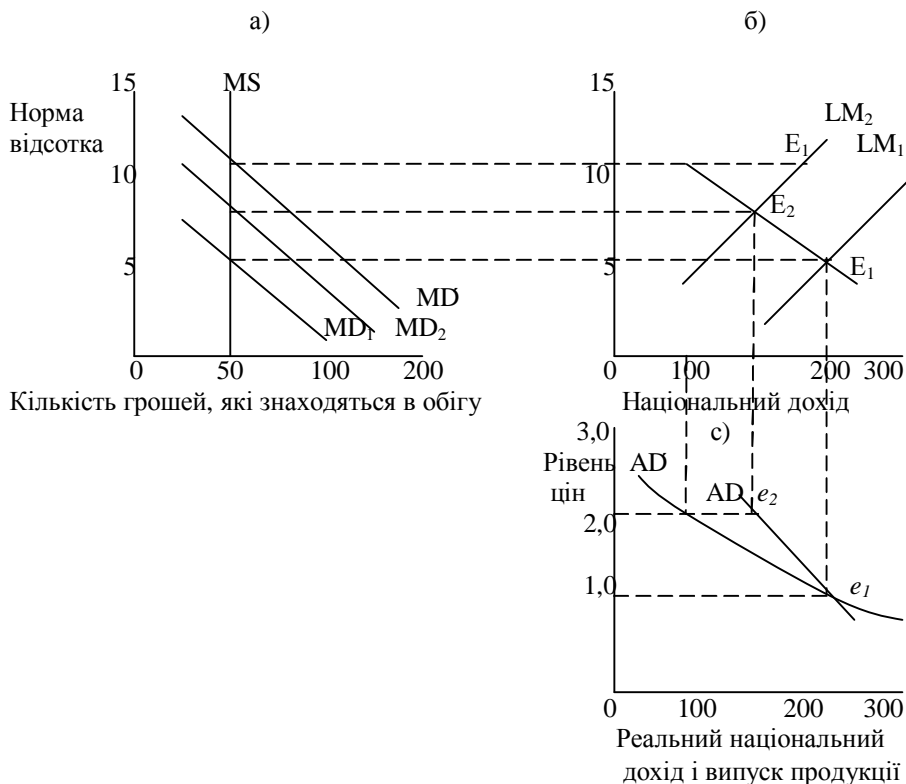

Рис. 11.1. Побудова кривої сукупного попиту

Крива LM_1 відображає початковий рівень цін 1,0, при якому кожна певна норма відсотка зв'язана з певним рівнем реального доходу. При зміні рівня цін зміняться і дані відношення. Хоч реальний дохід залишається на рівні 200 млрд.гр.од., ріст цін піднімає норму відсотка до 10%. Поєднання цієї нової норми відсотка і початкового реального доходу і визначає нове положення кривої $LM - LM_2$, якій належить точка E' .

Хоч ріст рівня цін зміщує криву LM вгору, однак фактично економічна система не переходить із стану E_1 в E' . Замість цього вона рухається вповдовж кривої IS до нового стану рівноваги E_2 . Цей рух системи вповдовж кривої IS відображає від'ємний вплив зростаючих відсоткових ставок на рівень планових інвестицій. По мірі скорочення планових інвестицій реальний дохід падає до рівня 150 млрд.гр.од.

В новому положенні рівноваги економічної системи E_2 норма відсотка становить не 10%, а 7,5%. Як видно з частини а) рис.11.1, зменшення реального доходу зміщує криву попиту на гроші вниз - в положення MD_2 . Це положення відповідає номінальному національному доходу, рівному 300 млрд.гр.од. (при реальному доході 150 млрд.гр.од. і рівні цін 2,0). Крива попиту на гроші MD_2 перетинає криву пропозиції MS в точці, яка відповідає новій рівноважній нормі відсотка 7,5%.

Таким чином, ріст рівня цін (при інших рівних умовах) веде до росту норм відсотка, падіння планових інвестицій і знижує рівень рівноваги реального національного доходу і випуску продукції. Графічно інтерпретація цих процесів дана на рис. 23.1, частина с). Спочатку економічна система знаходиться в положенні рівноваги (при рівні цін 1,0 і реальному випуску продукції 200 млрд.гр.од.), позначеному на рисунку як e_1 . Нове становище рівноваги (при рівні цін 2,0 і реальному випуску продукції 150 млрд.гр.од.) позначено на рисунку як e_2 . Поєднання цих точок і являє собою криву сукупного попиту AD .

Крива сукупного попиту AD відрізняється від кривої AD' одиничної еластичності, яка побудована виходячи з припущення про постійність швидкості обігу грошей в русі доходів. Але швидкість обігу грошей є змінною величиною, зростаючою при підвищенні норми відсотка. Сукупний попит, як кількість товарів та послуг - в загальному обсязі їх виробництва - яку споживачі планують придбати при даному рівні цін, виражається формулою

$$AD = \frac{MV(R)}{P},$$

виведеної з формули $MV = PY$, в якій параметр Y як реальний обсяг виробництва замінений параметром AD . Параметр R означає норму відсотка як змінну величину, яка визначає швидкість обігу грошей (аргумент функції V). Звідси швидкість обігу грошей буде дорівнювати:

$$V(R) = \frac{AD \times P}{M}.$$

В моделі на рис. 11.1 при початковій рівновазі кількість грошей в обігу дорівнює 50 млрд.гр.од., національний дохід рівний 200 млрд.гр.од. при рівні цін 1,0, а швидкість обігу грошей становить

$$V = \frac{200 \times 1}{50} = 4$$

Якби швидкість обігу грошей залишилась постійною, то при рості цін у 2 рази сукупний попит становив би $AD = \frac{50 \times 4}{2} = 100$ млрд.гр.од., що й відображає точка перетину кривої AD' з лінією рівня цін 2,0. Однак швидкість обігу грошей змінюється і при кінцевому положенні рівноваги (номінальний національний дохід дорівнює 300 млрд.гр.од., кількість грошей в обігу - 50 млрд.гр.од.) швидкість обігу грошей уже дорівнює 6.

Тепер процеси, представлені на рис. 11.1, можна витлумачити в рамках рівняння $AD = MV(R) : P$. По мірі руху економічної системи з положення e_1 в положення e_2 вповдовж

кривої сукупного попиту ріст рівня цін збільшує попит на гроші. Зростання попиту на гроші зміщує вгору норму відсотка до його нового рівноважного значення 7,5%. По мірі підвищення альтернативної вартості зберігання грошей господарські агенти збільшують немонетарну частину своїх портфелів активів (акції, облігації, фізичний капітал) і економлять на грошових залишках при здійсненні угод. Такі дії підвищують швидкість обігу грошей у русі доходів. По мірі росту швидкості обігу грошей (при збереженні незмінною їх кількості) сукупний попит зростає в номінальному обчисленні. Це означає, що зменшення сукупного реального попиту пропорційно менше, ніж відповідний ріст рівня цін. Звідси слідує висновок, що еластичність кривої сукупного попиту менше одиниці, якщо допустити, що швидкість обігу грошей - це функція норми відсотка. Якщо з ростом цін реальний обсяг виробництва не зменшується, то в цьому випадку крива сукупного попиту являється вертикальною прямою лінією.

Резюмуючи, можна сказати наступне. Прихильники кейнсіанських традицій в економічній думці, виводячи в своїх судженнях криву сукупного попиту, відмічають, що ріст норми відсотка понижує рівень планових інвестицій і аналогічно впливає на реальний обсяг виробництва. Якщо із зростанням рівня цін реальний обсяг виробництва не зменшується, то в цьому випадку крива сукупного попиту перетворюється у вертикальну пряму лінію. Прихильники сучасної кількісної монетаристської теорії замість цього загострюють увагу на впливі росту відсоткових ставок на збільшення швидкості обігу грошей у русі доходів і, значить, рості номінального випуску продукції. Якби з ростом відсоткових ставок швидкість обігу грошей залишалася постійною, крива сукупного попиту мала б одиничну еластичність. Фактично, це два різних підходи до однієї і тієї ж проблеми. Економічні процеси, розглянуті в обох цих версіях, єдині в своєму підґрунті, що підтверджує ідентична форма кривої сукупного попиту AD , одержана при допомозі двох різних методологій.

11.2. Вплив фіскальної політики при гнучкому ціноутворенні

Вплив податково-бюджетної політики на економічну систему при гнучкому ціноутворенні показаний на рис. 11.2.

Спочатку економічна система знаходиться в стані рівноваги (точка E_1 на рис. 11.2.а) і точка e_1 , на частині б), при реальному випуску продукції 100 млрд.гр.од. за рік і рівні цін 1.0. Дальший ріст державних закупок на 50 млрд.гр.од. зміщує криву IS_1 , вправо в положення IS_2 .

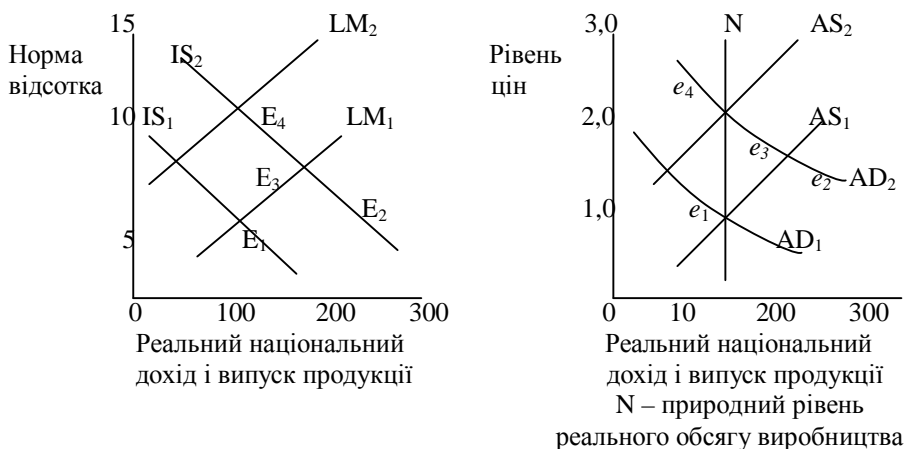

Рис. 11.2. Вплив фіскальної політики при гнучкому ціноутворенні

При збереженні незмінним відсотка на рівні 5 % і мультиплікаторі затрат 2,0 рівень рівноваги випуску продукції збільшився б до 200 млрд.гр.од., з переміщенням економічної системи в точку E_2 . Однак ряд факторів зменшують вплив росту державних закупок. Перший з них - ефект витіснення.

При фіксованих цінах зрушення кривої IS зміщує економічну систему в положення рівноваги E_3 , що підвищує норму відсотка. Більш висока норма відсотка витіснить деякі планові інвестиції, частково компенсуючи ріст державних закупок.

Внаслідок впливу експансійної фіскальної політики (з урахуванням ефекту витіснення) крива сукупного попиту зміщується в положення AD_2 з положення AD_1 , а економічна система під впливом сукупного попиту при гнучких цінах переміщується по кривій сукупної пропозиції AS_1 в точку e_3 . Відмітимо, що у випадку фіксованих цін економічна система змістилася б у стан рівноваги e_2 , відповідний E_2 в частині а) рисунку. Рівень цін в новому стані короткострокової рівноваги економічної системи становитиме примірно 1,5. Ці зміни - ріст рівня цін - приводять до встановлення рівноваги між грошовим і товарним ринком в точці E_3 в частині а) рисунка, яка відповідає точці e_3 в частині б) рисунка. Внаслідок росту цін реальний обсяг виробництва зросте лише до 150 млрд.гр.од.

Однак економічна система буде знаходитись в стані рівноваги в точці e_3 , недовго. На довгострокових часових інтервалах фірми скоректують ціни на залучувані ними ресурси у відповідності в інфляційними очікуваннями. При цьому крива сукупної пропозиції AS_1 , зміститься в положення AS_2 , а економічна система під впливом інфляції, інспірованої затратами, почне зміщуватись вгору і вліво по кривій AD_2 . Реальний обсяг виробництва знизиться до свого природного рівня, а економічна система досягне нового положення рівноваги e_4 на довгострокових часових інтервалах.

При переміщенні системи з точки e_3 в точку e_4 зростатиме і рівень цін, переміщуючи криву LM_1 все вище, доки вона не прийме положення LM_2 , а економічна система не досягне стану рівноваги E_4 , який відповідає e_4 .

Таким чином, виявляється, що вплив кейнсіанського мультиплікативного ефекту на ріст реального ВВП дуже незначний, особливо на довгострокових часових інтервалах. Частина цього ефекту компенсується ефектом витіснення інвестицій приватного сектора, друга частина його нівелюється ростом цін на продукцію і ресурси по мірі коригування очікувань господарськими агентами в зв'язку з інфляцією.

Економічна система повертається до стану рівноваги при природному рівні виробництва, але при вищих цінах і нормі відсотка. Підвищення норми відсотка відображає структурні зрушення в складі національного продукту. Державний сектор збільшує в ньому свою частину порівняно з попереднім співвідношенням, а приватний сектор, навпаки, зменшує. Тому в цьому випадку як фіскальна, так і грошово-кредитна політика не являються цілком нейтральними, хоч і не мають довгочасового впливу на реальний обсяг виробництва.

11.3. Вплив грошово-кредитної політики при гнучкому ціноутворенні в рамках ISLM моделі

Даний вплив на економічну систему показаний на рис. 11.3.

Спочатку економічна система знаходиться в стані рівноваги при природному обсязі виробництва в 100 млрд.гр.од., рівні цін 1,0, кількості грошей в обігу 50 млрд.гр.од. і нормі відсотка 10%. Цей стан відмічено як E_1 і e_1 , відповідно в частинах б) і с) рисунка.

Нехай тепер Національний банк шляхом операцій на відкритому ринкові з цінними паперами збільшує кількість грошей в обігу до 100 млрд.гр.од. і приймає всі зусилля, щоб зберегти цю кількість. Така грошово-кредитна політика змістить стан рівноваги ринку грошей в точку перетину нової кривої пропозиції грошей MS_2 і попиту на гроші MD_1 (частина а) рисунка). Одночасно з цим понижується норма відсотка і крива LM_1 зміщується в положення LM_2 (частина б) рисунка).

Таким чином, на діаграмі ISLM (частина б) рисунка) кінцеве положення на довгострокових часових інтервалах встановиться в E_1 , тобто якраз у вихідній точці, звідки почалися всі розглянуті зміни.

Вивчення даної моделі підтверджує принцип нейтральності грошей, згідно з яким одноразова незворотня зміна кількості грошей, які знаходяться в обігу, викликає пропорційну зміну рівня цін і не має скільки-небудь відчутного впливу на реальний обсяг виробництва, особливо на довгострокових часових інтервалах.

Розділ 12. Інфляція в рамках моделі взаємодії сил попиту і пропозиції на сукупному рівні

12.1. Вплив на криві сукупного попиту і пропозиції макроекономічних факторів

Ознайомившись в попередніх розділах більш широко з взаємодією сил сукупного попиту і пропозиції на прикладі основоположної макроекономічної моделі (рис.4.2), можна сформулювати наступні основні причини зміщення кривих сукупного попиту і пропозиції.

1. Зміщення кривої сукупного попиту проходять внаслідок змін в реальному споживанні, планових інвестиціях, державних закупках чи чистому експорті. Положення цієї кривої залежить також від кількості грошей в обігу, напрямку податково-бюджетної та грошово-кредитної політики. Експансійна податково-бюджетна та грошово-кредитна політика зміщує криву сукупного попиту вправо, а обмежувальна політика - зміщує цю криву вліво.

2. Крива сукупної пропозиції на довгострокових часових інтервалах являє собою вертикальну лінію, яка відповідає природному рівню реального обсягу виробництва. Дана крива зміщується при зміні природного рівня реального обсягу виробництва.

3. Позитивно нахилена крива сукупної пропозиції на короткострокових часових інтервалах будується на основі передбачення, згідно з яким очікуваний рівень цін на залучувані фактори виробництва приводиться у відповідність із змінами у сукупному попиті і в цінах на кінцеві продукти. Вертикальна координата точки перетину кривих сукупної пропозиції на короткостроковому і довгостроковому часових інтервалах показує той очікуваний рівень цін на залучувані фактори виробництва, який закладений в основі побудови кривої сукупної пропозиції на короткостроковому часовому інтервалі.

Кожне підвищення очікуваного рівня цін на залучувані фактори виробництва зміщує криву сукупної пропозиції на короткострокових часових інтервалах вгору, а зниження цього рівня зміщує цю криву вниз.

У взаємодії сил попиту і пропозиції та зміщенні кривих сукупного попиту і пропозиції проявляються взаємозв'язки, які існують між інфляцією, реальним обсягом виробництва і безробіттям.

12.2. Інфляція, викликана попитом (інфляція попиту)

Розвиток інфляційних процесів, інспірованих попитом, графічно інтерпретується як зміщення кривої сукупного попиту вгору в положення AD_1 (рис.12.1). При цьому економічна система на короткострокових часових інтервалах переміщується вправо-вгору до того часу, доки не встановиться якась нова рівновага на короткостроковому часовому інтервалі (точка E_1). Причинами такого зміщення кривої сукупного попиту можуть бути збільшення кількості грошей в обігу, зростання дефіциту державного бюджету, автономне збільшення реального споживання, планових інвестицій чи чистого експорту. В даному процесі реальний обсяг виробництва розширюється, рівень цін на кінцеві товари підвищується, а безробіття зменшується. Зростаючий попит підштовхує вгору

рівень цін.

Інфляція, інспірована попитом, має місце /в графічній інтерпретації/ тоді, коли крива сукупного попиту зміщується вгору, в той час як крива сукупної пропозиції залишається у фіксованому становищі чи переміщується вгору, не випереджаючи при цьому руху кривої сукупного попиту.

Однак інфляційні процеси можуть мати місце також в результаті зміщення кривої сукупної пропозиції вгору при тому, що крива сукупного попиту залишається в своєму попередньому положенні або буде зміщуватись вгору більш повільно. Зміщення кривої сукупної пропозиції вгору на короткострокових інтервалах вповодж кривої сукупного попиту має місце тоді, коли підвищення цін на товари поширяться в повній мірі і викличе очікуване збільшення заробітної плати і цін на інші фактори виробництва, тобто викличе підвищення очікуваного фірмами рівня затрат на випуск продукції. Тепер, хоч рівень цін продовжує рости, реальний обсяг виробництва понижується. Такий варіант називається інфляцією, інспірованою затратами, або інфляцією затрат.

Внаслідок підвищеного очікуваного фірмами рівня цін на ресурси крива сукупної пропозиції AS_1 (рис. 12.1) могла б зміщуватись внаслідок інфляції затрат в напрямку вліво-вгору по незмінній кривій сукупного попиту AD_1 , до встановлення природного рівня випуску.

Однак крива сукупного попиту AD_1 не буде залишатись в незмінному положенні, якщо проводиться експансійна грошово-кредитна політика після того, як економічна система досягне точки E_1 . В результаті росту очікуваного рівня цін на залучувані фактори виробництва крива сукупної пропозиції переходить з положення AS_1 в AS_2 , а крива сукупного попиту в результаті експансійної грошово-кредитної політики зміщується з AD_1 в AD_2 . При цьому економічна система переміщується до перетину цих кривих, в точку E_2 . Ріст рівня цін, який продовжується, впливає на очікування збільшення витрат і крива сукупної пропозиції далі зміщується вгору.

В той же самий час грошово-кредитна експансія Національного банку, яка продовжується, підхльостує криву сукупного попиту і економічна система невпинно рухається вгору як показує стрілка.

До того часу, доки переміщення кривої сукупного попиту буде пропорційним переміщенню кривої сукупної пропозиції, реальний обсяг виробництва може необмежено довго залишатись вище свого природного рівня.

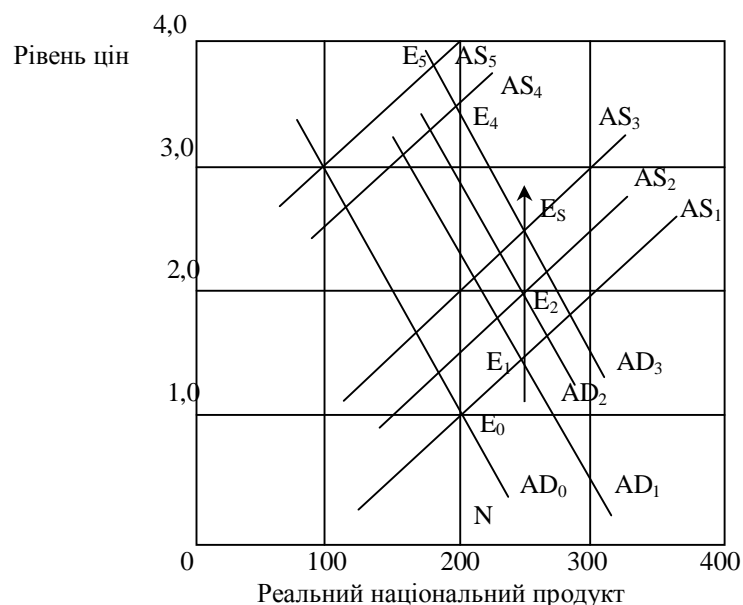

Рис. 12.1. Інфляція, викликана попитом та сполучена зі спадом

Однак при швидкому розвитку інфляційних процесів господарські агенти будуть орієнтуватись не на відставання цін ресурсів, а на їх одночасне зростання з цінами на кінцеві товари. По мірі пристосування фірм до набираючих темп інфляційних процесів крива сукупної пропозиції почне всякий раз зміщуватись все вище і вище, а Національний банк буде змушений збільшувати темп росту грошей в обігу, а значить, і темпи росту сукупного попиту. Такі міри приведуть до все більшого прискорення рік за роком інфляції, інспірованої попитом, і лише при цій умові можна буде зберегти обсяг виробництва вище природного рівня при збереженні безробіття на рівні нижче природного. В описаній схемі розвитку інфляційних процесів і заключається теорія прискореної ("галопуючої") інфляції.

З даної теорії можна зробити наступні важливі висновки. Починаючи з деякого стану рівноваги на довгостроковому часовому інтервалі, експансійна грошово-кредитна чи податково-бюджетна політика спочатку досить ефективна. На короткострокових часових інтервалах вона стимулює реальне економічне зростання і підтримує безробіття на більш низькому рівні, при незначній інфляції. Однак, якщо своєчасно не зупинити штучного стимулювання економічного росту і не призупинити тим самим інфляції, то початковий вигравш у реальному обсязі виробництва і зниженні безробіття можна потім утримати лише ціною безперервної інфляції, інспірованої попитом.

12.3. Інфляція, викликана затратами (інфляція затрат)

Інфляція, викликана попитом, має місце, коли крива сукупного попиту зміщується вгору, в той час як крива сукупної пропозиції залишається у фіксованому положенні або переміщується вгору, не випереджаючи при цьому руху кривої сукупного попиту. Однак інфляційні процеси можуть виникнути також в результаті деякого зміщення кривої сукупної пропозиції вгору при тому, що крива сукупного попиту залишається в стані спокою або буде зміщуватись вгору більш повільно. Такого роду інфляційні процеси прийнято називати інфляцією, викликаною затратами, так як зміщення кривої сукупної пропозиції відбувається в зв'язку з підвищенням очікуваного фірмами рівня затрат на випуск продукції.

В умовах інфляції, яка розвивалась декілька років, сумнівним є, що рівень цін на залучувані фактори виробництва, який фірми очікують в поточному році, буде співпадати з цінами на кінцеві товари в році минулому. Більш вірогідно, що фірми будуть очікувати в поточному році дальшого підвищення цін залучуваних ними факторів виробництва на деяку відносну величину, рівну темпу інфляції в році минулому. У відповідності з цими очікуваннями фірми і планують свою комерційну діяльність.

Повернемось до рис. 12.1. На протязі деякого часу експансійна податково-бюджетна чи грошова-кредитна політика підтримувала обсяг виробництва вище його природного рівня. В процесі розвитку інфляції попит економічна система пройшла через точки E_1 - E_3 . Якщо тепер уряд прийме рішення зупинити розвиток інфляційних процесів за рахунок стримування росту сукупного попиту, то рух кривої сукупного попиту тепер припиниться і вона залишиться в стані спокою на AD_3 .

Однак стримування росту сукупного попиту не зупинить негайно розвиток інфляційних процесів. Підприємці і робітники звикли до інфляції і очікують, що вона буде продовжуватись. Робітники заключають з своїми підприємцями контракти, в яких передбачається підвищення заробітної плати як компенсації за інфляцію. Фірми очікують підвищення цін на залучувані ними фактори виробництва і підвищуватимуть ціни на продукцію. В цих умовах буде розвиватись інфляція затрат при зміщенні кривої сукупної пропозиції на короткострокових часових інтервалах вгору до положення AS_4 .

12.4. Різкі порушення (шок) пропозиції

Одним із джерел інфляції, викликаной затратами, є різкі порушення (шоки) пропозиції. Під шоком пропозиції розуміють якусь подію, незалежну від змін в сукупному попиті, яка підвищує очікуваний фірмами середній рівень цін на залучувані фактори виробництва. Класичним зразком такого роду подій було раптове підвищення цін на нафту у 70-ті роки.

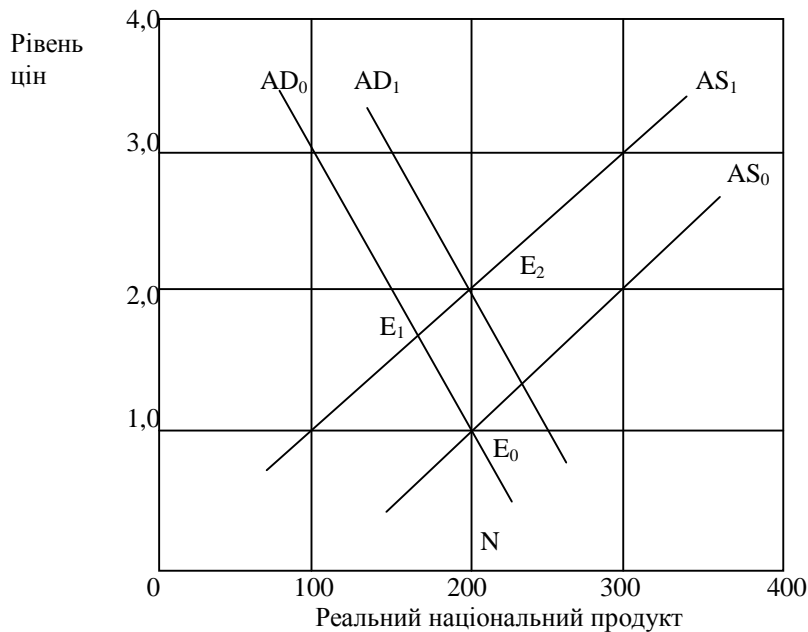

Рис. 12.2. Наслідки шоку пропозиції

Рис.12.2 ілюструє події, які виникають в економічній системі в результаті шоку пропозиції. Процес починається, коли економічна система знаходиться в стані рівноваги на довгостроковому часовому інтервалі (точка E_0). Абсолютний рівень цін на кінцеві товари і очікуваний рівень цін на залучувані фактори виробництва дорівнюють 1,0, а реальний обсяг виробництва знаходиться на своєму природному рівні у 200 млрд.гр.од. В цей момент, наприклад, підвищення світових цін на нафту піднімає середній очікуваний рівень цін на залучувані фактори виробництва. Так як фірми уточнюють свої очікування, крива сукупної пропозиції на короткострокових часових інтервалах зміщується вгору із AS_0 в положення AS_1 .

Якщо фірми очікують досить високого підвищення цін на залучувані фактори виробництва, не зрівноваженого попитом, то вони зрозуміють, що виробництво в попередньому обсязі тепер нерентабельне і скорочуватимуть обсяги виробництва. При цьому кожна галузь переміщуватиметься вдовж кривої попиту на свою продукцію вліво - вгору і економічна система в цілому рухатиметься вліво-вгору вдовж кривої сукупного попиту AD_0 до нового стану рівноваги на короткостроковому часовому інтервалі в точці E_1 . В цій точці економічна система, однак, не може знаходитись у рівновазі на довгостроковому часовому інтервалі, так як реальний обсяг виробництва не відповідає своєму природному рівню, а норма безробіття перевищує природне значення.

Відновлення природного рівня виробництва залежатиме від напрямку змін сукупного попиту. Якщо грошово-кредитна політика не зміниться, то крива сукупного попиту залишиться у своєму початковому положенні AD_0 . В цьому випадку нагромадження товарно-матеріальних запасів, надмірне безробіття приведуть до зниження заробітної плати і цін. Фірми виявлять, що середній рівень цін на кінцеві товари підвищився не в значній мірі (хоч ціни на енергоносії залишаються досить високими). При цьому рівень цін на залучувані

фактори виробництва вище від середнього рівня цін.) В графічній інтерпретації це означає, що точка перетину кривих AS_1 і AD_0 , яка відповідає рівноважному рівню цін на кінцеві товари на короткострокових часових інтервалах, розміщена нижче, ніж точка E_2 перетину кривої AS_1 і кривої сукупної пропозиції на довгострокових часових інтервалах $N/$. Так як фірми будуть очікувати, що рівень цін на залучувані ними фактори виробництва з деяким відставанням, але понизяться до переважаючого рівня цін на кінцеві товари, на короткострокових часових інтервалах крива сукупної пропозиції почне зміщуватись з положення AS_1 вниз, а економічна система буде переміщуватись вподовж кривої AD_0 з точки E_1 вниз до точки E_0 . Абсолютний рівень цін знову понизяться до рівня 1.0, а обсяг виробництва повернеться до свого природного рівня. При такому розвитку подій рівень цін на фактори виробництва, на продукцію, заробітна плата повинні знизитись нижче середнього рівня (а ціни на енергію залишаться на високому рівні). Такий шлях економічної системи до відновлення буде повільним і болісним, при наявності значного безробіття і пониженому рівні виробництва.

Другий шлях відновлення після шоку пропозиції пролягає через розширення сукупного попиту. Якщо здійснюється експансійна грошово-кредитна і податково-бюджетна політика, яка зміщує криву сукупного попиту із положення AD_0 на AD_1 , то економічна система може, обминувши точку E_1 , тобто уникнувши суттєвого скорочення реального обсягу виробництва, рухатись поступово вгору вподовж кривої сукупної пропозиції на довгостроковому часовому інтервалі з точки E_0 на E_2 .

Таке відновлення економічної системи після шоку пропозиції відбудеться швидше, втрати реального обсягу виробництва будуть меншими, але при цьому буде мати приступ інфляції, викликаній попитом, яка може виявитись надмірною при значному і стійкому рості цін. Однієї думки відносно вибору шляху відновлення економічної системи після шоку пропозиції не існує. Існує точка зору, згідно з якою при короткочасних порушеннях пропозиції, таких, наприклад, як стихія, неврожай, немає необхідності стимулювати сукупний попит. Невдовзі, після відшкодування нанесених втрат, крива сукупної пропозиції знову буде зміщуватись вниз. Однак у випадку шоку пропозиції з довгостроковими наслідками, наприклад, при підвищенні цін на енергоносії, необхідно було б компенсувати ці наслідки, стимулюючи сукупний попит. При цьому вдасться уникнути значного падіння виробництва і зайнятості, хоч і при тривалому підвищенні рівня цін.

12.5. Інфляція, сполучена зі спадом

Процес інфляції і процес спаду виробництва при високому рівні безробіття можуть проходити одночасно.

Якщо крива сукупної пропозиції зміщується вгору, тоді як крива сукупного попиту залишається нерухомою, то починає зменшуватись реальний обсяг виробництва при зростанні безробіття і рівня цін. Незабаром реальний обсяг виробництва і норма безробіття повертаються до свого природного рівня (точка E_4 на рис. 12.1).

Однак господарські агенти і далі очікують збільшення темпів інфляції і орієнтуються в своїх очікуваннях на більш високий рівень цін на залучувані фактори виробництва і підвищення затрат. В результаті крива сукупної пропозиції буде зміщуватись вгору в положення AS_5 .

По мірі того, як економічна система рухається вподовж кривої сукупного попиту в напрямку до точки E_5 , розвиваються процеси, сполучені зі спадом. Таку інфляцію називають також стагфляцією, як сполучення термінів стагнації і інфляції.

Найбільш радикальний вихід із інфляції, сполученої зі спадом, заключається у встановленні жорстких обмежень на сукупний попит. З часом зростаюче безробіття, зменшуваний обсяг продаж і нагромадження незапланованих товарно-матеріальних запасів примусили б підприємців і робітників переглянути свої очікування відносно темпу інфляції

як для цін на залучувані фактори виробництва, так і для цін на кінцеві товари. Почалося б зниження цін на сировину. В зв'язку з зниженням цін і сповільненням росту вартості життєвих засобів робітники погодилися б на більш скромну номінальну заробітну плату. Знижений рівень цін на залучувані фактори виробництва примусив би криву сукупної пропозиції почати рух вниз. Економічна система вповдовж кривої сукупного попиту AD_3 повільно перейшла б вниз у стан рівноваги в точці E_4 . Але такий шлях відновлення виробництва був би досить болючим.

Більш помірний підхід заключався б у поступовому сповільненні росту сукупного попиту замість різкої його зупинки. При цьому економічна система могла б повернутись до природного стану реального обсягу виробництва без різких потрясінь. Очевидно, що для такого сповільнення розвитку інфляційних процесів буде необхідно більше часу. Але жорсткої інфляції, сполученої зі спадом, очевидно, вдалося б уникнути.

Однак на практиці політика зупинення інфляції, сполученої зі спадом, часто виявляється занадто нерівномірною, при якій періоди стимулювання різко змінюються періодами обмежень, замість забезпечення плавного переходу економічної системи до природного рівня реального обсягу виробництва.

Розділ 13. ЕКОНОМІЧНІ СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ІНФЛЯЦІЇ

13.1. Взаємозв'язок інфляції та безробіття та теорія природного рівня

На прикладі процесу розвитку інфляції попиту можна зробити висновок про альтернативність зв'язку між інфляцією та безробіттям. Чим вищий ступінь сукупного попиту, тим вищі ціни, інфляція, рівень росту виробництва і зайнятості. І навпаки, зворотність зв'язку між інфляцією та безробіттям характеризується кривою Філіпса (рис. 13.1).

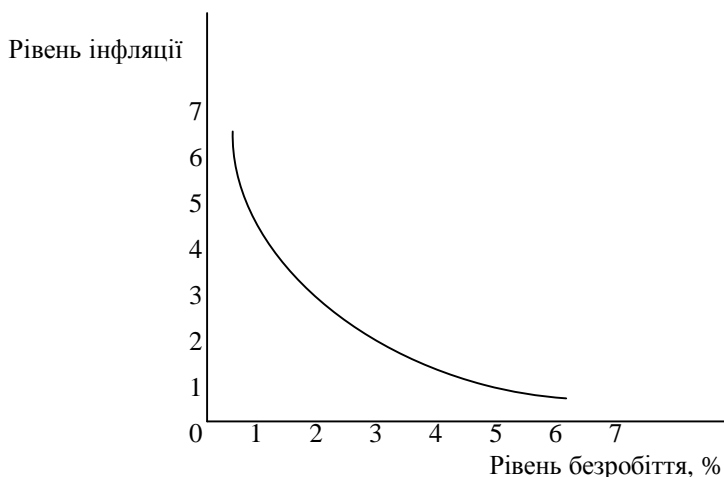

Рис.13.1. Крива Філіпса в короткостроковому періоді

У відповідності з теорією альтернативного зв'язку між інфляцією і безробіттям в процесі економічного розвитку Дж. М. Кейнсом було обгрунтовано необхідність і принципи державного регулювання економіки з метою забезпечення повної зайнятості та економічного зростання. По шляху такого регулювання економіка розвинутих капіталістичних країн розвивалась з періоду світової економічної кризи 1929 - 1933 р.р. До цього періоду "Великої депресії" економісти-класики вважали, що ринкова система здатна забезпечувати саморегулювання виробництва при повній зайнятості. Капіталізм при цьому розвивався, не зважаючи на періодичні економічні кризи, без активного державного регулювання економіки.

Але з 1970 р.р. ХХ століття в економіці почали розвиватись одночасно інфляція і безробіття, або стагфляція. При цьому крива Філіпса зміщується вправо, що протирічить альтернативності інфляції і безробіття. Досягти ж росту виробництва і повної зайнятості кейнсієнськими методами регулювання сукупного попиту в умовах стагфляції явилось важким, а іноді і просто неможливим.

Кейнсіанці пояснюють одночасний ріст безробіття та інфляції шоками пропозиції (або ціновими шоками).

Пояснення ж стагфляції неокласиками виходить із гіпотези природного рівня. У відповідності з даною теорією, альтернативність інфляції і безробіття може існувати лише в короткостроковому періоді. А в довгостроковому періоді економіка являється стійкою при природному рівні безробіття і будь-які спроби понизити рівень безробіття нижче природного рівня приводять до росту інфляції.

Існує два варіанти теорії природного рівня: теорія адаптивних очікувань і теорія раціональних очікувань. Згідно з першою теорією, очікування майбутньої інфляції формуються господарськими суб'єктами на основі попередніх і теперішніх рівнів інфляції, причому зміна цих очікувань проходить дуже повільно.

Нехай, наприклад, теперішній рівень інфляції 3%, а природний рівень безробіття передбачається на рівні 6%. Цим даним відповідає точка А на рис. 13.2. Нехай уряд оцінив очікуваний рівень інфляції в 3%, а рівень безробіття - в 4% замість 6%. Номінальна зарплата при цьому встановлюється на рівні, що відповідає інфляції у 3%. В результаті стимулюючої урядової фінансової і грошової політики ріст сукупного попиту підвищить рівень інфляції до 6%. Прибутки підприємств збільшаться, вони збільшать випуск продукції і наймуть додаткових робітників. Рівень безробіття при цьому складе 4% при інфляції 6%, чому відповідає точка В на кривій Філіпса.

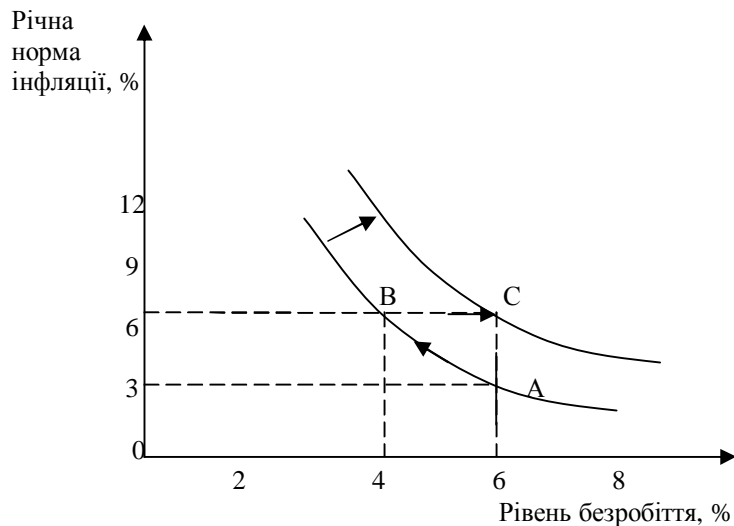

Рис. 13.2. Крива Філіпса в довгостроковому періоді

Але точка В в довгостроковому періоді не буде відображати стабільної рівноваги економіки. Адже робітники усвідомлять, що їх реальні доходи знизились в результаті росту інфляції, і вимагатимуть підвищення заробітної плати. Коли номінальна зарплата буде підвищена до відновлення попереднього рівня реальної зарплати, прибутки підприємців знизяться, вони перестануть наймати робітників і збільшувати виробництво. Безробіття повернеться до попереднього рівня 6%, але при вищому рівні інфляції - теж 6% (точка С на рис. 13.2).

В умовах підвищення інфляції крива Філіпса переміщується вправо вгору, тобто постійної кривої Філіпса в довгостроковому плані не існує. В довгостроковому періоді будь-який рівень інфляції поєднується з природним рівнем безробіття.

У відповідності з теорією адаптивних очікувань динаміка економічної системи відповідатиме закономірностям розвитку інфляції попиту, затрат і стагфляції.

Теорія раціональних очікувань передбачає, що наслідки очікуваної події корінним чином відрізняються від наслідків події нежданої. Наприклад, інфляція попиту буде розвиватись по своїй класичній схемі тоді, коли причина, яка її викликала, - наприклад, непередбачений ріст споживчих витрат чи інвестицій, - являється цілковитою несподіванкою.

Однак якщо цей приріст попиту є очікуваний фірмами і населенням, то результат буде зовсім іншим. Нехай, наприклад, Національний банк об'явив про збільшення в наступному році кількості грошей в обігу як тактичної цілі грошово-кредитної політики. При цьому фірми будуть знати, що така дія приведе до росту цін на всі товари, з якими в кінцевому підсумку співпадуть в цілому і ціни на фактори виробництва. Робітники розумітимуть, що така експансійна політика підвищить вартість життя і вимагатимуть негайного підвищення заробітної плати.

Як тільки ця політика набуде сили, негайно відбудеться зміна очікуваних цін на залучувані фактори виробництва, в результаті чого крива сукупної пропозиції AS_0 (рис.13.3) на короткостроковому інтервалі зміститься вгору в положення AS_1 . А економічна система замість того, щоб перейти з точки E_0 в точку E_1 , переміститься безпосередньо з E_0 в E_2 .

Таким чином, згідно теорії раціональних очікувань, крива сукупної пропозиції економічної системи у випадку очікуваної зміни в економічній політиці являється однією і тією ж як на короткостроковому, так і на довгостроковому часових інтервалах - вертикальною лінією, яка співпадає з природним рівнем реального обсягу виробництва. При цьому очікувані зміни в макроекономічній політиці не впливатимуть навіть тимчасово на реальний обсяг виробництва і зайнятість.

Той же самий механізм діє в ті періоди, коли відбувається стиснення сукупного попиту, якщо причини цього стиснення були всім добре відомі. В цьому випадку економічна система перемістилася б вниз до нового стану рівноваги при природному рівні реального обсягу виробництва.

Такий варіант розвитку подій являється альтернативним теорії Кейнса про те, що довільно економічна система ніколи б не повернулася до природного рівня реального обсягу виробництва після стиснення попиту. Теорія раціональних очікувань фактично приводить нас до класичної уяви про економічну систему, яка в своїй основі є стійкою при природному рівні реального обсягу виробництва. Теорія раціональних очікувань не тільки доводить принцип нейтральності грошей, але й допускає, що він дотримується на короткострокових часових інтервалах, рівно як і на довгострокових. Внаслідок вказаної подібності з поглядами економістів класичної школи прихильників теорії раціональних очікувань нерідко називають новими класиками. Нагадуємо, що згідно з судженнями нових класиків, економічна система буде слідувати по позитивно нахиленій кривій сукупної пропозиції на короткостроковому часовому інтервалі тоді і лише тоді, коли зміщення в сукупному попиті є неочікуваними.

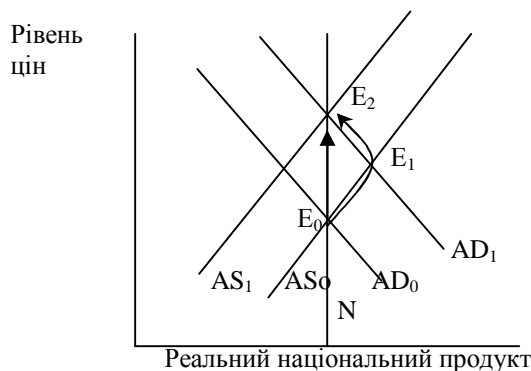

Рис.13.3. Наслідки зміни курсу економічної політики в інтерпретації теорій адаптивних і раціональних очікувань

Слід відмітити, що більшість економістів далеко не зі всім згодні з висновками нових класиків із теорії раціональних очікувань. При цьому стверджується, що існує ряд причин, які перешкоджають економічній системі так швидко реагувати на зміни в попиті і переміщуватись вгору чи вниз безпосередньо по кривій сукупної пропозиції N на довгостроковому часовому інтервалі. Навіть при тому, що курс на проведення експансивної кредитно-грошової політики буде оприлюднений, господарські агенти будуть очікувати дещо сповільненої реакції цін на залучувані фактори виробництва при зростанні попиту. Це зв'язано з тим, що деякий час ще будуть діяти раніше укладені контракти на постачання ресурсів по певних цінах, в тому числі і на оплату праці. Фірми також мають певні товарно-матеріальні запаси в оцінці по старих цінах. Деякий період ще діятимуть старі преїскуранти на послуги. Деякі фірми не зорієнтовані своєчасно у широкомасштабному зміщенні сукупного попиту. Внаслідок дії цих причин раціональні очікування господарських агентів не будуть корінним чином відрізнятись від очікувань адаптованих, а відповідно, не буде корінним чином відрізнятись функціонування економічних систем, в яких формуються дані очікування. У обох випадках на короткостроковому часовому інтервалі економічна система буде переміщуватись впродовж деякої позитивно нахиленої кривої сукупної пропозиції і далі, як показано дуговою стрілкою на рис. 13.3, хоч і при неоднакових величинах відхилень від природного рівня випуску продукції та зайнятості.

В цілому ж гіпотеза природного рівня приводить до висновку, що кейнсіанські заходи по регулюванню сукупного попиту не сприяють росту виробництва і зайнятості в довгостроковому періоді, а викликають прискорення інфляції.

13.2. Контроль над заробітною платою і цінами

Контроль і управління сукупним попитом через проведення податково-бюджетної або грошово-кредитної політики може сповільнити розвиток інфляційних процесів. Однак спроби зупинити інфляцію шляхом сповільнення росту попиту можуть привести до виникнення інфляції, сполученої зі спадом, так як очікування господарськими агентами дальшого розвитку інфляційних процесів зміщують криву реальної сукупної пропозиції все вище. Від цього джерела інфляції вдається визволитись лише ціною високого безробіття і низького реального обсягу виробництва на протязі тривалого періоду.

Складовою частиною заходів по сповільненню інфляції поряд з податково-бюджетною чи грошово-кредитною політикою є контроль над заробітною платою і цінами. Такий контроль найбільш обґрунтований в тому випадку, коли він здійснюється згідно обмежувальним діям політики управління попитом як деякої тимчасової міри по подоланню інфляції, сполученої зі спадом.

Припустимо, що із сповільненням темпів росту сукупного попиту уряд вводить певну програму жорсткого контролю над заробітною платою і цінами. Уряд привселюдно заявляє про свою рішучість раз і назавжди покінчити з інфляцією. Уряд надіється - в рамках теорії раціональних очікувань - що всі господарські агенти повірять в те, що такий контроль дійсно зупинить інфляцію і знизять свої інфляційні очікування. Усвідомлюючи, що ціни на залучувані фактори виробництва не будуть підвищуватись, фірми навряд чи скоротять обсяг виробництва і збільшать ціни на вироблювані ними кінцеві товари. Робітники не будуть наполягати на більш високій зарплаті, розуміючи, що потрібно перемогти інфляцію. Більш значна частина зниження росту номінального ВВП прийме форму сповільнення підвищення цін (на відміну від зменшення реального обсягу виробництва). Падіння реального обсягу виробництва і ріст безробіття зменшаться. В результаті перехід до стабільного рівня цін здійсниться швидше і менш болісно.

Такий теоретичний сценарій приборкання інфляції. Проблема при цьому заключається в тому, що контроль над заробітною платою і цінами нерідко використовується як заміник

політики по управлінню попитом замість її доповнення. Уряд або намагається здійснити контроль над заробітною платою і цінами, щоб покінчити з інфляцією без сповільнення росту сукупного попиту, або зберігає цей контроль в силі вже після завершення проміжного періоду і початку нового підйому. Тоді контроль над заробітною платою і цінами буде мало-ефективний, або приведе до виникнення дефіциту, раціонування і чорного ринку. Але кваліфіковане обґрунтоване втручання у функціонування економіки, яке сповільнює зміщення кривої сукупної пропозиції на короткостроковому часовому інтервалі вгору або заставляє її зміщуватись вниз відносно кривої сукупної пропозиції на довгостроковому часовому інтервалі, буде стримувати темп інфляції, супутній будь-якому заданому збільшенню сукупного попиту.

13.3. Концепція пропозиції в економічній політиці

Концепція пропозиції в економічній політиці направлена на те, щоб збільшити природний рівень реального обсягу виробництва, тобто вплинути на сукупну пропозицію на довгостроковому часовому інтервалі. Рис. 13.4 показує, яким чином економічна політика концепції пропозиції могла б сприяти подоланню інфляції. Економічна система спочатку знаходиться в стані рівноваги на довгостроковому часовому інтервалі в точці E_0 , при реальному обсязі виробництва в розмірі 200 млрд.гр.од. Уявимо тепер, що експансійна грошово-кредитна політика зміщує криву сукупного попиту в положення AD_1 . Тоді, при умові, що крива сукупної пропозиції не зміщується, економічна система перемістилася б у новий стан рівноваги на короткостроковому часовому інтервалі в точку E_1 , при значному підвищенні цін на товари.

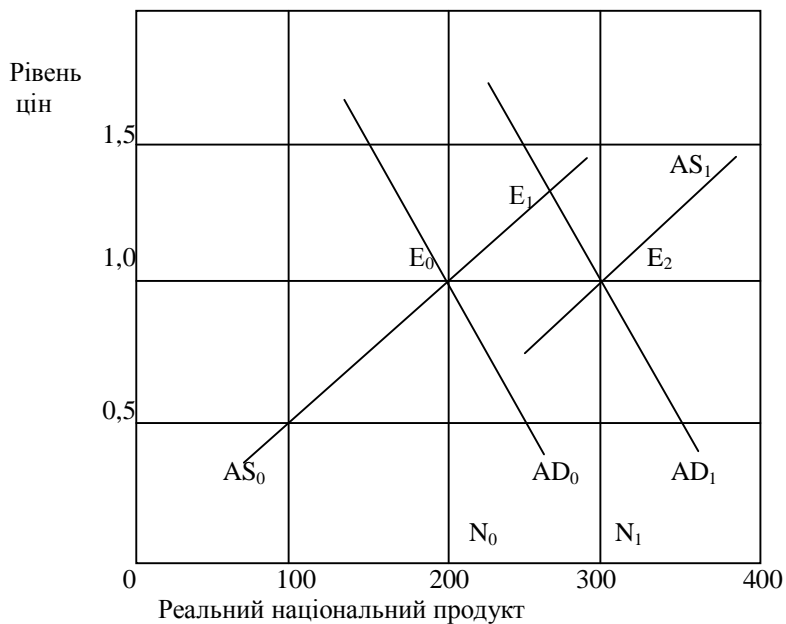

Рис. 13.4. Антиінфляційна економічна політика в рамках концепції пропозиції

Припустимо, однак, що в той момент, коли зміщується крива сукупного попиту, економічна політика в рамках концепції пропозиції досягає цілі підвищення природного рівня виробництва до 300 млрд.гр.од. Якщо передбачається, що очікуваний рівень цін на залучувані фактори виробництва не змінюється, то крива сукупної пропозиції на короткостроковому часовому інтервалі зміститься вправо разом з кривою пропозиції на довгостроковому часовому інтервалі. Точка перетину кривих сукупної пропозиції на короткостроковому і довгостроковому часових інтервалах залишиться на попередньому рівні 1.0. Якщо обидві криві сукупної пропозиції змістяться вправо з такою ж швидкістю, з якою зміщується крива сукупного попиту, то економічна система досягне стану нової рівноваги в

точці E_2 , а не E_1 .

Яким же чином можна здійснити бажання збільшення природного рівня реального обсягу виробництва? Найбільш дійовим заходом досягнення цієї цілі в рамках концепції пропозиції є зменшення податків.

Прихильники теорії економіки пропозиції вважають, що головною кінцевою причиною стагфляції є низький ріст продуктивності і реального випуску продукції, що зв'язано з ростом державного втручання в економіку і, зокрема, з ростом податків. Артур Лаффер, прихильник даної теорії, заявив, що низькі ставки податків не зменшують податкових надходжень і не повинні викликати інфляційних дефіцитів. Кривою Лаффера описується дана точка зору. / рис. 13.5 /.

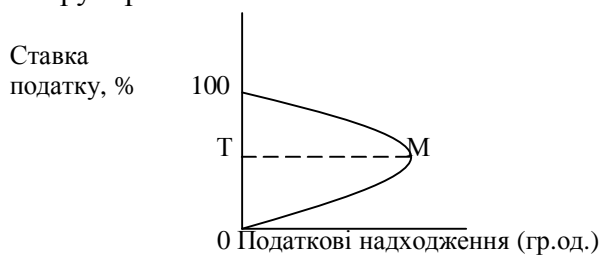

Рис. 13.5. Крива Лаффера

Згідно з даною кривою, підвищення ставки податку до значення в точці Т сприятиме зростанню податкових поступлень М. Дальше підвищення податкової ставки приведе до зниження стимулів виробництва, зменшення його обсягу і податкових поступлень. З цього випливає, що при ставках податку від 100% до значення Т її зниження приведе до зростання податкових поступлень.

Але дана теорія піддається серйозній критиці. По-перше, на практиці важко визначити ставку податку, при якій почнеться зниження податкових поступлень.

По друге, важко визначити положення економіки на кривій Лаффера. Якщо вона знаходиться на лінії 100-М, то зниження податків доцільне. Але якщо вона знаходиться на лінії ОМ, то зменшення податків приведе до бюджетних дефіцитів і загострення інфляції по мірі наближення економіки до стану повної зайнятості.

13.4. Реальна теорія економічного циклу

Вихід із ситуації передбачається в неокласичній концепції, яка називається реальною теорією економічного циклу. У відповідності з даною теорією, спади в економіці починаються зі сторони пропозиції і спричиняються спадами в забезпеченні ресурсами, їх подорожчанням, неефективною технологією і низькою продуктивністю праці. Виробництво продукції знижується. Крива довгострокової сукупної пропозиції зсувається вліво (рис. 4.1). Зменшується потреба в грошах для обслуговування обміну меншої кількості товарів і падає пропозиція грошей. Це, в свою чергу, понижує сукупний попит (крива сукупного попиту зсувається вліво). В результаті обсяг зрівноваженого виробництва знижується при незмінному рівні цін. Зниження продуктивності праці приведе до зниження реальних ставок зарплати. Якби при цьому люди були згідними працювати при нижчих ставках зарплати, то рівень зайнятості не зменшувався б проти природного. За добровільних безробітних, які не хочуть працювати при нижчій зарплаті, суспільство турбуватись не повинно, так як для них є робочі місця. При цьому втрати в економіці від спадів виробництва практично компенсуються виграшем під час піків.

Згідно з реальною теорією економічного циклу, політика стимулювання попиту буде продовжувати інфляцію замість збільшення виробництва.

Однак необхідно все ж підкреслити, що радикальний спосіб виходу із інфляції

невідомий. Використання при цьому тих чи інших способів, виходячи з теорії природного рівня, теорії економіки пропозиції, реальної теорії економічного циклу і інших науково-практичних напрямків багато в чому залежить від конкретних політичних і соціально-економічних обставин. Найкращою превентивною мірою проти інфляції була б її зупинка на старті.

Все ж з розглянутих теорій економічних коливань випливає, що економіка в своїй основі повинна розвиватись на своїй природній конкурентній базі при вільній дії ринкових сил. Це не виключає державного регулювання економіки. Але воно повинно здійснюватись більш раціональними методами, адекватними стану економічного розвитку.

Розділ 14. Основи міжнародних фінансових розрахунків

14.1. Роль зовнішньої торгівлі в економічному розвитку

На сучасному етапі світового економічного розвитку міжнародна торгівля має надзвичайно важливе значення. Це зв'язано з тією економічною вигодою, яку приносить країнам торгівля. Вигода заключається у зменшенні сукупних суспільних виробничих витрат, так як в рамках міжнародної торгівлі кожна країна спеціалізується на виробництві і експорті товарів, які в її умовах вимагають порівняно менших альтернативних затрат на виробництво, ніж інші товари. А імпортуються при цьому товари, виробництво яких в даній країні супроводжується більшими альтернативними затратами в порівнянні з товарами, що експортуються. Збільшення ж виробництва експортних товарів при зменшенні виробництва імпортних при міжнародній торгівлі дають можливість кожній країні здешевити виробництво в цілому, при збільшенні споживання товарів обох груп.

Так як кожна країна, будучи територіально і економічно відокремленою, має власну грошову одиницю і грошовий обіг, то в міжнародній торгівлі, крім ринку товарів і послуг, існує і ринок національних валют. На даному ринку пропорції обміну валют встановлюються в результаті взаємодії їх попиту і пропозиції. В основі ж формування попиту і пропозиції валюти лежить, перш за все, міжнародна торгівля.

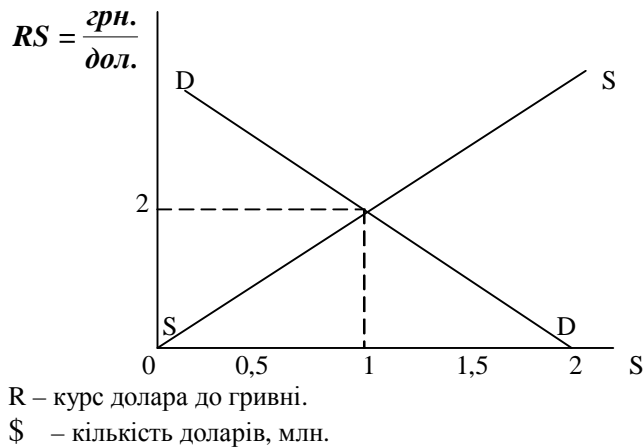
14.2. Валютний курс і платіжний баланс

Механізм формування попиту і пропозиції валют можна розглянути на наступному прикладі. Нехай якась українська фірма купує у Німеччині взуття і продає на українському ринку. Для купівлі взуття фірма повинна мати німецькі марки. Ці марки фірма може одержати в українському банку в обмін на вітчизняні грошові одиниці, виручені від продажу взуття. Марки нам потрібні і тоді, коли ми їдемо у туристську подорож до Німеччини.

В цілому, пропозиція національної валюти з метою обміну на іноземну формується зі сторони місцевих імпортерів, іноземних експортерів і місцевих туристів. Попит же на національну валюту виходить від іноземних імпортерів продукції даної країни, місцевих експортерів і іноземних туристів і ін.

Попит на іноземну валюту виходить від тих учасників обміну, які пропонують національну валюту. І навпаки, пропозиція іноземної валюти виходить від тих учасників, які пред'являють попит на національну валюту.

Ціна, по якій продається і купується конкретна валюта, називається її обмінним курсом або валютним курсом. Він визначається в певній кількості іншої валюти за одиницю даної і виступає як ціна даної валюти, виражена в одиницях іншої. Наприклад, курс долара - кількість гривень за долар, марок за долар і т.д.

R\$ - курс долара до гривні, \$ - кількість доларів, млн.

Рис. 14.1. Формування попиту і пропозиції валют

В сучасних умовах ринкові курси валют встановлюються на основі співвідношення попиту і пропозиції валют, тобто на основі плаваючих курсів. Залежність між попитом і пропозицією валюти і величину курсу можна описати відповідними кривими (рис.14.1).

Крива попиту на валюту DD, наприклад, на долар, показує кількість доларів, яку згодні закупити за гривні їх власники при певному курсі. Відповідно, крива пропозиції доларів показує їх кількість, яку їх власники згодні обміняти на гривні при певній величині курсу. Ріст нашого попиту на американські товари приведе до підвищення курсу долара в гривнях і крива попиту на долари зміститься вправо-вверх, а ріст американського попиту на наші товари приведе до зниження курсу долара і підвищення курсу гривні при зміщенні кривої пропозиції доларів вправо вниз.

Положення кривих попиту і пропозиції валют визначається дією трьох основних факторів: порівняльною динамікою цін у двох країнах; співвідношенням темпів економічного росту; співвідношенням рівнів відсоткових ставок.

В цілому, в довгостроковій перспективі співвідношення валют двох країн визначається змінами рівнів цін у цих країнах. Наприклад, якщо автомобіль у США коштує 5000 дол., а в Україні - 10000 грн., то курс становитиме 1 дол. = 2грн., а 1 грн. = 0,5 дол., при допущенні, що ці країни нічим більше між собою не торгують. Якщо курс долара підвищиться, наприклад, до 3 грн., то американські автомобілі на українському ринку стануть конкурентно неспроможними і їх експорт із США в Україну спаде. Невигідним також стане імпорт автомобілів із США для українських імпортерів.

Нехай тепер ціна на автомобіль в Америці зросла у два рази, до 10000 дол., а в Україні - на 60%, тобто до 16000 грн. Тоді курс повинен встановитись на рівні 1 дол. = 1,6 грн., а 1 грн. = 0,625 дол.

У короткостроковому періоді на валютний курс більш суттєво впливає співвідношення темпів економічного росту двох країн. При цьому знецінюється валюта тієї країни, яка швидше розвивається. Причиною такого знецінення являється те, що прискорення економічного зростання супроводжується розширенням імпорту і попиту на іноземну валюту.

Розглянемо тепер вплив рівнів відсоткової ставки на курс валют. Якщо, наприклад, ставка відсотка в Німеччині вища, ніж в США, то, щоб купувати німецькі цінні папери, які приносять більший відсоток, американські власники валюти підвищать свій попит на марки, продаючи долари, а німецькі власники американських цінних паперів будуть намагатись їх реалізувати. Це приведе до підвищення курсу марки по відношенню до долара. Підвищення відсоткової ставки веде до переміщення значних валютних потоків у таку країну.

Шляхом коливань валютних курсів здійснюється регулювання торгового і платіжного балансів. Торговий баланс являється складовою частиною платіжного балансу. Платіжний баланс - це співвідношення між платежами країни за кордон і поступленням валюти у дану країну. По своїй структурі платіжний баланс включає дебетові і кредитові статті. В дебетових статтях відображаються виплати країни за кордон, а в кредитових - поступлення грошей із закордону. Загальна схема платіжного балансу має слідуочий вигляд (табл. 14.1).

Якщо надходження валюти вищі від виплат, то платіжний баланс являється активним, а якщо виплати перевищують поступлення, то баланс - пасивний.

При активному платіжному балансі курс національної валюти зростає, так як попит на неї підвищується, і навпаки, при пасивному платіжному балансі курс валюти понижується, так як країна має більшу заборгованість перед своїми іноземними партнерами, ніж вони перед нею, і тому її попит на іноземну валюту зростає.

Таблиця 14.1

Схема платіжного балансу (цифри гіпотетичні, млрд.гр.од.)

I. Баланс поточних операцій	Дебет (платежі)	Кредит (поступлення)
1. Експорт		30
2. Імпорт	45	
3. Сальдо торгового балансу	15	
4. Експорт послуг		7
5. Імпорт послуг	6	
6. Сальдо балансу товарів і послуг	14	
7. Дохід від закордонних інвестицій		2
6. Прибуток від іноземних інвестицій	2	
9. Сальдо балансу поточних операцій	14	
II. Баланс руху капіталів		
10. Притік капіталу в країну		17
II. Відтік капіталу з країни	7	
12. Баланс руху капіталів		10
III. Баланс по поточних операціях	4	
14. Офіційні резерви		4
Всього	60	60

Розглянемо тепер як впливає зміна валютного курсу на обсяг експорту, імпорту і платіжний баланс.

Нехай, наприклад, курс долара дорівнює $1 \text{ дол.} = 2 \text{ грн.}$, а ціна автомобіля на американському ринку - 5000 дол., а на українському ринку - 10000 гр.од. Якщо в результаті дефіциту платіжного балансу курс долара знизиться до рівня $1 \text{ дол.} = 1 \text{ грн.}$, то американський експортер може виручити від продажу автомобіля на українському ринку ті ж самі 5000 дол., знизивши продажну ціну свого товару до 5000 грн. Таким чином, знецінення валюти певної

країни підвищує конкурентоспроможність товарів цієї країни на світовому ринку. Якщо ж автомобіль продати по ціні 10000 грн., то виручка становитиме по новому курсу 10000 дол.

Імпортні ж товари тепер на американському ринку подорожчають. Якщо раніше український товар на американському ринку продавався, наприклад, за 100 дол. і експортер при обміні одержував за них 200 грн., то при падінні курсу долара, щоб одержати попередні 200 грн., український експортер повинен підвищити продажну ціну свого товару до 200 дол. В результаті імпорт товарів в США скоротиться, збільшиться попит на вітчизняні товари, зросте експорт, платіжний баланс наблизиться до рівноваги і стабілізується курс долара.

14.3. Економічна політика і проблема внутрішньої зовнішньої рівноваги

При проведенні економічної політики необхідно обов'язково враховувати вплив на неї зовнішньоекономічних факторів.

Нехай, наприклад, очікується економічний спад і уряд України збільшив витрати і податки для стимулювання попиту і виробництва без росту інфляції. Але якщо в цей час у країнах - торгових партнерів - буде мати місце економічний підйом, то ріст зайнятості і доходів в цих країнах приведе до збільшення їх імпорту із України. Відповідно зросте чистий експорт з України, стимулюючи підвищення сукупного попиту і сприяючи зростанню інфляції.

Нехай держава проводить стимулюючу фіскальну політику шляхом збільшення державних витрат за рахунок позик у населення. Це приведе до підвищення відсоткових ставок. Підвищення відсоткових ставок сприятиме залученню іноземного капіталу, підвищенню курсу національної валюти, здорожання і скороченню експорту із даної країни і здешевленню і збільшенню імпорту. В результаті чистий експорт скоротиться і стимулююча фіскальна політика буде частково нейтралізована.

Обмежуюча ж фіскальна політика приведе до зниження ставки відсотка і зростання чистого експорту внаслідок знецінення національної валюти. При цьому сукупний попит буде зростати, нейтралізуючи обмежуючу фіскальну політику.

На зовнішньоекономічне положення в значній мірі впливає і монетарна політика. Нехай, наприклад, монетарною політикою передбачається забезпечити вихід із спаду шляхом зниження ставки відсотка через грошову експансію. В результаті зниження відсоткових ставок зменшується притік іноземного капіталу, падає попит на національну валюту і вона знецінюється. Імпорт зменшується, а експорт, чистий експорт і рівноважний рівень виробництва зростає. В результаті стимулюючий ефект монетарної політики посилюється.

Якщо ж монетарна політика направляється на подолання інфляції через обмеження кредиту шляхом впливу на ріст ставки відсотка, то результатом буде здорожання національної валюти, скорочення чистого експорту і зниження сукупного попиту, тобто надмірне посилення обмежуючої антиінфляційної монетарної політики.

Розглянемо тепер взаємозв'язок фіскальної і монетарної політики і стану зовнішньоторгового балансу. Нехай, наприклад, в економіці має місце спад і дефіцит торгового балансу. В такому випадку стимулююча монетарна політика дешевих грошей сприятиме зростанню сукупного попиту і ліквідації дефіциту торгового балансу. При позитивному ж сальдо торгового балансу політика дешевих грошей буде сприяти збільшенню цього сальдо.

Нехай проводиться антиінфляційна монетарна політика при дефіциті торгового балансу. При цьому стимулювання росту ставки відсотка приведе до зменшення чистого експорту і збільшення дефіциту торгового балансу. Якщо ж країна мала активне сальдо торгового балансу, то в результаті антиінфляційних мір воно зникне.

Внутрішня політика впливає на зовнішньоекономічну рівновагу і через механізм функціонування державного боргу.

Нехай при збільшенні державних витрат при економічному спаді держава фінансує дефіцит бюджету шляхом позик у населення. При цьому зростають відсоткові ставки і витісняються приватні капіталовкладення. Якщо економіка знаходиться в стані повної зайнятості, то ефект витіснення може бути досить значним і в довгостривалій перспективі може привести до сповільнення темпів економічного росту.

Якщо зростання відсоткових ставок супроводжується залученням іноземного капіталу, то це сприяє вирішенню проблеми фінансування дефіциту бюджету і капіталовкладень. Але при цьому зростає приріст зовнішнього боргу, повернення якого з виплатою відсотків означає скорочення майбутнього продукту.

Крім того, купівля іноземними інвесторами цінних паперів у країні з високими відсотковими ставками веде до зростання курсу її валюти, а значить, до скорочення експорту і росту імпорту, погіршенню торгового балансу, стримування росту економіки і зменшення зайнятості.

Дефіцит торгового балансу, що створюється внаслідок скорочення чистого експорту, покривається або шляхом позик і збільшенням тим самим зовнішньої заборгованості, або шляхом продажу національних активів іноземцям. Для повернення боргів і викупу активів у майбутньому прийдеться розширити експорт і знизити імпорт, що означає зменшення внутрішнього споживання і інвестицій.